

**ТВОРЕНИЯ на Светителя
Василий Велики - Том 1 (част 1)**

**СВЕТИ ВАСИЛИЙ ВЕЛИКИ
Архиепископ на Кесария Кападокийска**

ТВОРЕНИЯ на Светителя Василий Велики - Том 1 (част 1)

СВЕТИ ВАСИЛИЙ ВЕЛИКИ Архиепископ на Кесария Кападокийска

Авторски права © 2008 СВЕТА ГОРА, АТОН, Славянобългарски манастир, "Св. Вмчк Георги Зограф"

Превод от руски език по изданието на Сергиево-Троицката Лавра от 1900 година

Църковна възхвала на Светителя Василий Велики, Архиепископ на Кесария Кападокийска	1
Тропар на светителя	1
Похвално слово за светия наш отец Василий Велики	2
Житие на светия наш отец Василий Велики, Архиепископ Кесарийски	6
БЕСЕДИ НА ШЕСТОДНЕВ	31
В начало Бог сътвори небето и земята. (Бит. 1:1)	32
БЕСЕДА 1	32
БЕСЕДА 2	38
За това, че земята беше невидима и неустроена. (Бит. 1:2 - слав.)	38
БЕСЕДА 3	44
За твърдта	44
БЕСЕДА 4	51
За събирането на водите	51
БЕСЕДА 5	56
За земните растения	56
БЕСЕДА 6	62
За сътворението на небесните светила	62
БЕСЕДА 7	70
За влечугите	70
БЕСЕДА 8	75
За птиците	75
БЕСЕДА 9	82
За земните животни	82

Църковна възхвала на Светителя Василий Велики, Архиепископ на Кесария Кападокийска

Като царско украшение на Църквата, да възхвалим всички Василий, неоскъдняващото съкровище на знания: с тях той ни научи да почитаме Светата Троица съединена по естество и разделена по ипостаси.

Василие премъдри, като предстоиш пред Светата Троица, моли се за нас, които те възпяваме и почитаме твоята памет, да получим в съдния ден благодат, милост и очистване на прегрешенията ни, та с уста и сърце да прославяме Едничкия Човеколюбец.

Свише от Бога си почерпил тайното богатство на неизказаната премъдрост и всички си напоил с водите на Православието, които божествено веселят сърцата на верните, а заблудите на неверието заслужено потопяват. Така с двойните трудове на благочестието си се показал непобедим поборник.

Като с водни потоци си напоил цялата вселена с учението си, със събраните догмати на благочестието, понеже изворът на живота наистина пребиваваше в тебе, Василие. Моли Бога вдъхновено, като имаш дръзновение пред Него, да ни дарува великата Си милост.

Бил си непоколебима основа на Църквата и си дарувал на всички човеци неоскъдняващо съкровище, което не може да бъде отнето, като си го запечатал с правилата на вярата, Василие преподобни, от Бога прославен.

С желанието си за благочестие си обрязал, отче, покривалото на душата, показал си се на света като слънце с чудесата си и си озарил умовете на верните, богомъдри, таинниче на Пресветата Троица, Василие мъдри, и служителю на Богородица.

В небесния храм, като свещен светител си влязъл, облечен с деяния и съзерцания, със знанието на премъдростта като със свята одежда. И сега като свещенодействаш пред небесния Жертвеник и предстоиш пред Бога, преподобни, и извършваш невеществената служба, поменавай милостиво, всеблаженни Василие, почитащите твоята всечестна памет, като молиш Христа, Който дарява на света великата Си милост.

О, божествена и свещена пчела на Христовата Църква, Василие всеблажени! Въроръжен с жилото на божественото желание, си уязвил хулите на богомерзките ереси и си сподобил верните със сладостта на благочестието. И сега като вървиш през нетленните градини на божествения рай, поменавай и нас, като предстоиш пред Пресветата единосъщна Троица.

Тропар на светителя

По цялата земя се разнесе твоето учение, защото тя прие словото, с което боголепно си поучавал: естеството на съществуващото си изяснил и човешките обичаи си украсил, царствено свещенство, преподобни отче, моли Христа Бога да се спасят нашите души.

Из службата на свети Василий Велики

Похвално слово за светия наш отец Василий Велики

Преподобни Ефрем Сирин

Приклонете слух към мен, възлюбени; ще ви разкажа прекрасна повест. Защото прекрасно е да се скриват тайните на царете; а да се *разгласят Божийте тайни, е добро* (Тов. 12:7). Доколкото Господ чрез верните Си раби укрепва немощните, от които *пръв съм аз*, то и в мен има желание да се докосна до това, което би помогнало за излекуване на бедната ми душа. Искам да изтъка сега платно от прекрасната вълна на словесна овца. Желая да изтъка препъстър хитон от руното на прежелани духовни уста. Защото видях някога овен, който имаше прекрасна вълна и словесните му рога говореха божествено. И като се приближих до него с голяма борба на духа, малко по малко снесах от него тънки нишки. Но ме обзе някакъв непоносим страх, че без да съм мъдър, се осмелих на подобно дело.

Искате ли ясно да чуете кой е този овен, украсен с такава доброцветност? Това е мъдрият и верен Василий, който беше епископ в Кападокийска област, в град Кесария, и който провъзгласи спасителните догмати пред цялата вселена. Наистина Василий е основа на добродетелите, книга за похвали, живот от чудеса, ходещ в плът и шестващ духом, съжител на земните, гледащ към небето, драгоценен лък на духовна гусла, услаждащ областта на светите ангели, верен агнец на майчиния си живот, озарил пасбището на Светия Дух, който поради силна любов скочи и грабна цветето в подножието на честния кръст; ясли на догматите, словесен език, цена на правилни и полезни мисли; потопил се в дълбината на Писанието и подражавал на светлия бисер; преукрасен грозд от Божествената лоза; небесно изричащ Божия сладост; прекрасен лист на свещена мъдрост, изписан свише с божествени букви; най-превъзходна нива на горното царство, родила на Бога плодове на правдата; хълм, процъфтял с тайнствени рози, чисто благоухание възлиза до самото небе; възгласил за Господа благоугодни песнопения и приел на небесата светли венци; проумял благодатта и като Иов възгласил изповядването на Спасителя на всички: *Духът на Господ Бог ме е създал, и диханието Вседържителево ми е дало живот* (Иов. 33:4); утвърждаващ, че чрез Светия Дух е проповядвал на всички Господа Иисуса Христа. Желая още в похвала на Василий да продължа словесната тъкан, та в празника и паметта на Праведника, по молитвите му да намерим знание и умиление. Затова отново трябва да се заловим за совалката на Духа и да приготвим мислената нишка. Защото, ако някой трезвено изпреде тази прежда, то ще бъде, за да изтъкат желяещите от нея риза на безсмъртието.

Такива са наченките на тайнствения питомец; такива са придобивките от светия имот! Така духоносният овен на Христовото стадо беше непрестанно украсен с учение като с вълна, доставяйки дрехи на идващите при него, украсявайки с милосърдие светлата Църква, съгривайки с вълната си бедните и бодейки с рогата си богатите. Пребивайки неотклонно ден и нощ в самото светилище, той прие благодат свише. Затова ежедневно обновяваше с цветоносното си слово неизменното украшение на душите; но приспособявайки се към всеки, не обедняваше в разнообразието. И понеже беше израснал сред безсмъртни цветя, понеже се хранеше със свети треви; понеже винаги лежеше върху Писанията, отдъхваше на апостолските пасища и се веселеше в свещените дворове, то словото му течеше като река, и правдата му - като морски вълни. Там попиваше божествени мисли, тук вкушваше безсмъртни слова. Там вкушваше отбрани ястия и тук произнасяше достъпни речи. Защото ястието му не беше сурово, това бяха не тръни, а роза и лилия, шафран и канела. Подлагаше на изпитване злакове, подобни на тези, извличайки от тайнствените растения благоухаещи ястия. И затова чистата му вълна беше прекрасна и се употребяваше за тъкане на божествени наставления.

И нужно ли е да се говори много за него? Словото му беше приготвен съд, и съд не прост, а подобен на този, който видял Петър, *привързан за четирите краища и спускан* от небето (Деян. 10:11). Но този слизал към земята и съдържал в себе си птици и четириноги; а Василий, като намери възходящ достъп до небето, ни изрече прословути и необичайни словеса. Онзи съд се явил за кратко време и образът му, след като се открил само на Петър, *се диignal към небето*, а Василий, издигайки се много години във висините, подаваше на мнозина благодатта на Духа; за онзи съд Петър чул от небето: "Коего Аз съм очистил, приеми го и ти".

И за този е било казано на всички: "Аз съм го осветил, почетете го и вие". Затова кой не ще възхвали този, когото е прославил Отец? Кой не ще почете този, когото е осветил Синът? Кой не ще облажи този, когото е облажил премъдрият, разумен и достоен за почит Дух? О, с какво благоволение е определено в съвета на Всесъвършения да се всели и да ходи в него! Защото Бог е казал: "Ще почивам на кроткия и мълчаливия *и на треперещия пред Моето слово*" (Ис. 66:2). Благодатта така напояваше ума му с онези достойни за почит вечни потоци, че правеше и пребиваващите в сквернотата на грехопаденията си също тъй благообразни, както и умитите.

А когато Господ се умилостиви и над мен, проявявайки милостта Си при един случай в един град, чух там глас, който ми каза:

- Стани, Ефреме, и яж духовни ястия!

- Откъде да ги взема. Господи, та да ям?

И ми каза:

- Ето в Моя дом Царският Съсът ще ти даде ястия.

Като се почудих много на казаното, аз станах и тръгнах към храма на Всевишния. Като влязох тихо в църковния двор и като устремих със силно желание взор през отвореното преддверие, видях в Светая Светих избрания Съсът, светло изправен пред паството, украсен с боголепни словеса; и очите на всички бяха обърнати към него. Сам видях, че храмът беше хранен от него с Дух, че една вдовица и едно сираче бяха особено милвани от него. Там видях леещите се като река към него сълзи и златозарно сияещото за всички руно на живота, и самия пастир на крилете на Духа да възнася за нас моления и да поучава със слово. Видях разхубавилата се чрез него Църква, видях възлюбената от него преукрасена. Видях как той преподава Павлови уроци, евангелския закон и внушава страх към тайнствата. Видях там полезно и спасително слово, което несъмнено се издигаше до самото небе. С една дума, видях, че цялото това събрание беше озарено от лъчите на благодатта. И понеже всичко това така благочестно получаваше силата си от избрания Съсът на царството, аз възпях премъдрият и благ Господ, Който така прославя тези, които Го прославят.

И след излизането от това училище той беше известен за мен от Светия Дух, и като повика при себе си мое смирение, ме попита чрез преводача:

- Ти ли си, Ефрем, прекрасно преклонил шия и взел върху си игото на спасителното слово?

И в отговор аз казах:

- Аз съм Ефрем, който сам си преча да вървя по небесната пътека.

Тогава, като ме прегърна, този дивен мъж отпечата върху мен своята свята целувка. Предложи ми и трапеза от това, с което се храни неговата мъдра, свята и вярна душа, приготвена не от тленни ястия, но напълнена с нетленни мисли. Защото той разсъждаваше за това: с какви добри дела можем ние да умилостивим към себе си Господа, как да отразяваме нападенията на греховете, как да преграждаме входовете на страстите, как да придобием апостолска добродетел, как да умоляваме неподкупния Съдия. И аз, като заплаках, извиках и казах:

- Ти, отче, бъди пазител за мен, разслабения и ленивия! Настави ме на правата пътека, доведи до съкрушение окаменялото ми сърце. Пред теб ме хвърли Бог на духовете, за да излекуваш душата ми. Ти спри ладията на душата ми в спокойни води.

И забележи загрижеността на добрия учител - как овладя той моите сили: стана за мене същото, за което служи тояжката за тялото, и като изкорени навика на неразумните страсти, сне от мене люспата, тази повреда на очите, и като освободи словото ми от това, което беше зелено и незряло в него, ме прегърна с ревност и ме потопи в дълбините на своите наставления. Тогава утробата ми зачена благоразумие, за да роди похвала за четиридесетте мъченици; защото този доблестен мъж сроди слуха и с тяхното търпение от всякакъв вид;

разказа ми как те пред всичко друго са предпочели да умрат за Христа, колко опасности са презрели, за да Го придобият, а също какъв е бил броят на светиите, и ми разказа всичко останало за благочестието им.

И понеже верният архиерей ме удостои с такъв славен труд, то, като оставим похвалите за тези победоносни, препрославени мъже за друг разказ, да облажим този преподобен Христов мъж, ревнител за мъчениците и равностепен на тях. Защото, както тези светии мъжествено са противостоели срещу мъчителя Ликиний и военачалника Дук, така и този преподобен се препираше с Валент, Арий и с надменния управител на областта. Те изтръгвали тръните на заблудата; и той изтръгваше плевелите на еретическото беснуване. Те разорили Ликиниевите окопи; и той приведе в бездействие Валентовите укази. Те нарушили Дуковите заповеди; и той посрами Ариевите възражения. Те смирили надменността на военачалника; и той сломи Модестовата ярост: защото, поощряван от подвига на тези мъченици, като финеец пробождаше езичите, незапазили вярност към Бога. Затова и желаше със силна разпаленост да изпие чашата, бързаше чрез мъченичество да си издигне победен паметник. Заради вярата си в Христа мъчениците търпели мъжествено, носейки върху себе си всички скърби; и Василий поради упованието си на Христа, мъжествено понесе бурите на изкушенията. Те съблекли хитоните от себе си и предали членовете си на поругание; и той побърза да съблече от себе си рубището, покривало шията и тялото. Те в езерото привлекли към себе си блуждалия в нечестие и го приобщили към славата; а той, кръщавайки неверните в купела, стана за тях ходатай в небесното царство. Те, във водите, разпалвани от любов, видели над главите си светлина и венци; и той, възпламеняван от догматите на Светата Троица, прие награда за борбата си срещу замислящите зло.

Какво не изобретяваше лукавият велиар, за да отлъчи Василий от горното царство? Раздразваше царе, князе и народи - и Василий стана опора за верните; привеждаше в ярост всичките си бури и нищо ни най-малко не смути пламения мъдрец; издигна вълни чрез служителите си, еретиците - и с това още повече пролича изкуството на кормчията; устремяваше вълни като стени срещу Църквата и не успя да потопи кораба на Василиевата вяра; водеше с него война чрез еретически брътвежи и веднага беше посрещан с богословски догмати; въоръжи срещу него Арий, като Голиат, и беше поразен с три камъка на вярата; удряше в стълба му с ветровете на зловерието, защото думите на нечестивите бяха ветрове, но не го поколебаха, защото се оградяше с трите непреодолими стени на Пречистата Троица; пускаше в него стрелите на многобожието и те веднага биваха отразявани от Единоначалния. Настъпваха глутници лаещи псета и той им нанасяше рани с жезъла на кръста; вълците отново се обличаха в овчи кожи и той незабавно изобличаваше лицемерието им; неправдата бързаше да го смути и веднага биваше побеждавана от неговата правда. Неверните се съревноваваха един с друг да подражават на вярата и учението му и веднага биваха изкарвани на показ зловерието и нечестивият им начин на мислене; стараяха се да внушат, че имат неговото дръзновение и веднага си проличаваше неразумието им.

И понеже и противниците умееха да уважават и да почитат добродетелта и мъжеството, когато синът на мъчителя се беше разболял жестоко, умоляваха Василий да се помоли за него. А когато Василий предложи условието: "Дай го на мен, за да го доведе до безукорната вяра и да го освободя от всяко злочестие на Ариевите учения", и царят се съгласи с това, тогава той веднага стана ходатай за земния цар пред небесния, възнесе към Него обещанието на мъжа и прие здравето на юношата. Но змиите, щом го видяха спасен, отново разтлеха волята на лекомисления цар, и като взеха сина му, го кръстиха с вода, но не и с Дух, учеха го да отхвърля Сина Божий, овладявайки го вътрешно и обличайки го външно; и външно той се облича в Христа, а вътрешно го разсича. Затова в непродължително време Той отне духа на нещастника, прогласявайки неблагодарността на сърцата им.

Това не е по-ниско от Илиевите чудеса, не е по-малко от Елисеевите знамения. Както Илия и Елисей възвърнали умрели към живот, така и верният Василий с молитва грабна от смъртта човек, който беше близо до нея. И пак, както Петър умъртвил Анания и Сапфира, които скрили среброто, така и Василий, заемайки Петровото място, а заедно с това, участвайки в Петровото дръзновение, изобличи Валент, който потули своето обещание, а сина му предаде на смърт. От това време тези нещастници и самият неверен цар паднаха духом и бяха в голям смут.

И кой ще опише както трябва тези дъждове от чудеса, които блаженият и верен Василий наистина показва? И понеже нямаме възможност да преразкажем това множество на Василиевите заслуги, без да говорим за всичко, ще покажем как и неодушевените предмети са воювали за този мъж.

И тъй като *рожбите ехиднини*, непрестанно поразявани от словата и от чудесата му като от стрели, употребяваха всички начини, за да унищожат праведника, те пристъпиха с молба да бъде изпратен на заточение.

- *Тежко ни е и да го гледаме* (Прем. 2:15) - казаха те, - защото силно ни противостои със словото си. Затова, царю, докато той е тук, невъзможно е вярата ни да има успех.

И царят, увлечен от думите им, реши да го изпрати на заточение. Но перото, не търпейки да служи на беззаконното намерение, веднага се счупи, вразумявайки безумеца, че възнамерява да извърши голяма дързост спрямо Христовия раб, който проповядва единното Божество на Отца и Сина, и Светия Дух, и който премъдро изобличи като бесни псета тези, които не разсъждават така и не утвърждават това. А когато синът на заблудението, по-безчувствен и от най-неодушевеното перо, не разбра това и взе друго, за да подпише и да довърши лукавото си намерение, тогава видя, че и то не желае да участва в злото дело, което бързаше да извърши. Защо бързаш, царю, да изпратиш в чужда страна този, в когото обитава Изпълващият всичко? Защо предприемаш да унищожих с нищо непреодолимия? Защо изгонваш от града небесния гражданин? Ако вземеш и трето перо, ще видиш, че и то ще се счупи, не ще изтърпи, няма да ти съдейства. Така и стана. Тогава победата беше явно провъзгласена пред всички и за победен паметник на непобедимия послужиха трите пера, станали защитници на проповядващия Единосъщната Троица. Ръката бързаше да произнесе присъда, а перата се отказаха от тази несправедливост. Ръката бързаше да подаде лукаво мнение, а те я удържаха от суетното усърдие. И както Моисеевият жезъл посрамил всички заклинатели и другите египетски магьосници, така и тръстиките пера веднага превърнаха в нищо замисъла на тези нечестивци и синове на тъмнината.

Как да те облажим, отче Василие? Ти бодеш с остени и прогонваш заблудата, разумно се отправяш заедно с пчелите, прелиташ над ливадата на боговдъхновените Писания и там събираш за нас пророчески Цветове, апостолска роса, евангелски живот; ти винаги седиш в кошерите на добродетелите и ги правиш за нас божествена ограда; ти премъдро в Светия Дух изработваш меда на божествената и безукорна вяра; научаваш ни да пренебрегваме лукавите оси и въздигаш вярата до самото небе; ти си извикал като Давид: *Колко са сладки на гърлото ми Твоите Думи! По-сладки от мед на устата ми* (Пс. 118:103).

О, верни Василие, угодил като Авел, спасен като Ной, наречен Божий приятел като Авраам, принесен в жертва на Бога като Исаак, мъжествено изтърпял изкушението като Иаков, величествено прославен като Иосиф, потопил новия фараон и разсякъл морето на страстите с жезъла на кръста като Моисей, посветен за Господен архиерей като Аарон, обърнал в бягство враговете като Иисус Навин, възревнувал и сподобил се с благодат като Финеес, очистен от духовния огън като Исаия; ти съзерцаваш Седящия върху Херувимите като Иезекиил, загради устата на лъвовете като Даниил; прекрасно потъпка пламъка на противниците като тримата юноши, проповядваше като Петър, поучаваше като Павел, изповядваше пострадалия Бог като Тома, богословстваше като Матей и Марк, и Лука, и Иоан; научи беззаконните, обърна нечестивите, благоугоди на Бога като апостолите. Помоли се за мен, крайно жалкия, и ме оживи с молитвите си, отче, ти, мъжественият - мен, разслабения; ти, ревностният - мен, ленивия; ти, усърдният - мен, безгрижния; ти, мъдрият - мен, неразумния; ти, събралият си съкровище от добродетели - мен, нямащия нито една заслуга. Защото те възвеличи Отец на щедростите, облажи те Синът Божий, обнови те в светия храм Духът Светий. Нему подобава слава, владичество и великолепие през всички векове!

Житие на светия наш отец Василий Велики, Архиепископ Кесарийски

Великият Божий угодник и богомъдър учител на Църквата Василий се родил от благородни и благочестиви родители в Кападокийския град Кесария, около 330 година, при царуването на император Константин Велики¹. Неговият баща също се казвал Василий² а майка му - Емелия. Първите семена на благочестието били посети в душата му от неговата благочестива баба, Макрина - която в младостта си се удостоила да слуша наставления от устата на свети Григорий Чудотворец³, - и от майката, благочестивата Емелия. Бащата го наставлявал не само в християнската вяра, но го учел и на светските науки, които му били добре известни, тъй като самият той преподавал риторика, тоест ораторско изкуство, и философия. Когато Василий бил на около 14 години, баща му починал, и осиротелият юноша прекарал две или три години с баба си Макрина, недалече от Неокесария, близо до река Ирис, в извънградска къща, която притежавала неговата баба и която впоследствие била превърната в манастир. Оттук Василий често ходел и в Кесария, за да навещава майка си, която живеела заедно с другите си деца в този град, откъдето била родом.

След смъртта на Макрина Василий, в 17-ата година от живота си, отново се заселил в Кесария, за да изучава различни науки в тамошните училища. Благодарение на особената острота на ума си, той скоро се изравнявал в познанията си със своите учители, и търсейки нови знания, отишъл в Константинопол, където по това време се славел с красноречието си младият софист Ливаний⁴. Но и тук Василий прекарал не много време, и отишъл в Атина - град, който тогава бил майка на цялата елинска премъдрост⁵. В Атина той започнал да слуша уроците на един славен езически учител на име Евул, посещавайки наред с това и школите на други двама славни атински учители, Имерий и Проересий⁶. По това време Василий вече карал двадесет и шестата си година и показал изключително усърдие в научните занимания, но в същото време заслужил и всеобщото одобрение заради чистотата на своя живот. Той знаел само два пътя в Атина - единия, водещ към църквата, и другия - към училището. В Атина Василий се сдружил с друг славен светител - Григорий Богослов, който по това време също се обучавал в атинските училища⁷. Василий и Григорий, които си приличали по своето благонравие, кротост и целомъдрие, така се обичали помежду си, сякаш имали една душа - и впоследствие завинаги запазили тази взаимна любов. Василий бил толкова увлечен от науките, че често, седейки над книгите, забравял за необходимостта от храна. Той изучил граматиката, риториката, астрономията, философията, физиката, медицината и естествените науки. Но всички тези светски, земни науки не могли да наситят ума му, търсещ висшето небесно озарение, и след като прекарал около пет години в Атина, той почувствал, че светската наука не може да му даде твърда опора в делата на християнското

¹Император Константин Велики царувал от 324 до 337 г.

²Бащата на свети Василий, също Василий, известен със своята благотворителност, бил женен за знатна и богата девойка на име Емелия. От този брак се родили пет дъщери и петима снове. Най-голямата дъщеря - Макрина, след преждевременната смърт на своя годеник, останала вярна на този предполагаем съюз, посещавайки се на целомъдрие (паметта ѝ се чества на 19 юли); другите сестри на Василий се омъжили. От петимата братя един умрял още като малко дете; трима били епископи и били причислени към лика на светиите; петият загинал на лов. От останалите между живите най-големият син бил Василий, след него следвал Григорий, впоследствие епископ Нисски (паметта му се чества на 10 януари) и Петър, отначало прост подвижник, по-късно епископ Севастийски (паметта му се чества на 9 януари). Бащата на Василий вероятно не много преди смъртта си приел свещенически сан, както може да се съди от това, че свети Григорий Богослов нарича майката на Василий Велики съпруга на иерей.

³Свети Григорий Чудотворец, епископ на Неокесария (на север от Кесария Кападокийска) съставил символа на вярата и каноническото послание, и освен това написал и още няколко съчинения. Починал в 270 г., паметта му се чества на 17 ноември.

⁴Софисти - учени, посветили се предимно на изучаване и преподаване на красноречие. - Ливаний и впоследствие, когато Василий вече бил епископ, поддържал писмени отношения с него.

⁵Атина - главен град на Гърция, отдавна привличащ към себе си цвета на гръцкия ум и талант. Тук някога живеели известните философи Сократ и Платон, както и поетите: Зехил, Софокъл, Еврипид и др. Под елинска премъдрост се разбира езическата ученост и езическото образование.

⁶Проересий - прочут по онова време учител по философия, бил християнин, както се вижда от това, че той затворил своето училище, когато император Юлиан забранил на християните да се занимават с преподаване на философия. За това, към каква религия се придържал Имерий, не е известно нищо.

⁷Свети Григорий (Назиански) впоследствие бил патриарх Константинополски и е прочут със своите високи творения, за които получил името Богослов. Той се познавал с Василий още в Кесария, но по-тясно се сблизил с него едва в Атина. Паметта му се чества на 25 януари.

усвършенстване. Затова решил да отиде в онези страни, където живеели християнски подвижници и където би могъл в пълнота да се запознае с истинната християнска наука.

И така, по същото време, когато Григорий Богослов останал в Атина, и вече сам станал учител по риторика, Василий отишъл в Египет, където процъфтявал монашеският живот⁸. Тук при един архимандрит Порфирий той намерил събрани много богословски творения, в изучаването на които прекарал цяла година, упражнявайки се в същото време в постнически подвизи. В Египет Василий наблюдавал живота на знаменитите съвременни на него подвижници - светите Пахомий, който живеел в Тиваида, Макарий старши и Макарий Александрийски, Пафнутий, Павел и други. От Египет той отишъл в Палестина, Сирия и Месопотамия, за да обиколи светите места и да се запознае с живота на подвижниците. Но по пътя към Палестина се отбил в Атина и тук имал събеседване със своя предишен наставник Евул, както и спорове за истинната вяра и с други гръцки философи.

Желаейки да обърне своя учител към истинната вяра и с това да му се отплати за доброто, което сам получил от него, Василий започнал да го търси из целия град. Дълго не могъл да го намери, но накрая се срещнал с него извън градските стени, когато Евул беседвал с други философи за някакъв важен предмет. Като се заслушал в спора, без да открива името си, той влязъл в разговор и веднага разрешил затруднителния въпрос, и от своя страна задал нов въпрос на учителя си. Когато слушателите недоумявали кой би могъл така да отговаря и да възразява на знаменития Евул, последният казал:

- Това е или някой бог, или Василий⁹.

Като го познал, Евул отпратил своите приятели и ученици, а сам довел Василий в дома си и прекарали в беседа цели три дни почти без да вкусват храна. Евул го попитал в какво, според него, се състои главното достойнство на философията.

- Същността на философията - отговорил Василий - се състои в това, че тя дава на човека памет за смъртта¹⁰.

При това той посочвал на Евул нетрайността на този свят и всичките му утехи, които отначало изглеждат наистина сладки, но затова после стават твърде горчиви за този, който прекалено силно е успял да се привърже към тях.

- Освен тези утехи - говорел Василий - има утешения от друг род, от небесен произход. Не е възможно в едно и също време да се ползваме и от едните, и от другите - "никой не може да слугува на двама господари"¹¹ - но ние все пак, доколкото е възможно за хора, привързани към житейското, раздробяваме хляба на истинното познание и този, който, дори и по своя вина, се е лишил от одеждата на добродетелите, въвеждаме под покрива на добрите дела, жалейки го, както жалим някой гол човек на улицата.

След това Василий започнал да говори на Евул за силата на покаянието, описвайки веднъж видените от него изображения на добродетелта и порока, които едно след друго привличат човека към себе си, и изображения на покаянието, около което, като негови дъщери, стоят различни добродетели¹².

- Но ние, Евул, няма защо да прибъгваме към такива изкуствени средства за убеждение. Ние владеем самата истина, която може да постигне всеки, който искрено се стреми към нея. А именно, ние вярваме, че някога ще възкръснем - едни за вечен живот, а други за вечно мъчение и посрамване. Ясно ни говорят за това пророците: Исаия, Иеремия, Даниил и Давид, и божественият апостол Павел, а също и Самият призоваващ ни към покаяние Господ, Който е намерил изгубената овца, и Който прегръща с любов връщащия се с

⁸Египет отдавна бил място, където бил особено развит християнският подвижнически живот. Там имало и голямо множество християнски учени, най-известни от които били Ориген и Климент Александрийски.

⁹Тоест по мнението на Евул Василий имал разум, превъзхождащ обикновената човешка мяра на ума, и в това отношение се доближавал до боговете.

¹⁰Тоест само този заслужава почетното име "философ", който гледа на смъртта като на преход към нов живот и поради това без страх напуска този свят.

¹¹Мат. 6:24.

¹²Такива картини в древността нерядко се използвали от нравоучителите, за да направят по-силно впечатление на слушателите.

разказание блуден син, целува го, украсява го със светла одежда и пръстен и прави пиршество за него¹³. Той дава еднаква награда на дошлите в единадесетия час и на тези, които са претърпели теготата на деня и жегата¹⁴. Той дава на нас, каещите се и раждащи се от вода и Дух, онова, *което око не е виждало, ухо не е чувало и човеку на ум не е идвало това, що Бог е приготвил за ония, които Го обичат*¹⁵.

Когато Василий накратко предал на Евул историята на домостроителството на нашето спасение, започвайки от Адамовото грехопадение и завършвайки с учението за Христа Изкупителя, Евул възкликнал:

- О, явен от небето Василий! Чрез тебе аз вярвам в Един Бог Отец Вседържител, Творец на всичко, и чакам възкресение на мъртвите и живот в бъдещия век, амин. Ето ти и доказателство за моята вяра в Бога: останалото време от живота си ще прекарам с тебе, а сега желая раждане от вода и Дух.

Тогава Василий казал:

- Благословен Бог наш отсега и довека, Който озари със светлината на истината твоя ум, и те приведе от крайно заблуждение към познание на Своята любов. Ако искаш - както ти каза - да живееш с мене, аз ще ти обясня по какъв начин да се грижим за нашето спасение, избавяйки се от мрежите на тукашния живот. Ще продадем всичкото си имение и ще раздадем парите на бедните, а сами ще отидем в светия град да видим неговите чудеса¹⁶; там още повече ще се укреем във вярата.

Така, като раздали всичкото си имение на нуждаещите се и си купили бели дрехи, каквито се изисквало да имат приемащите кръщение¹⁷, те тръгнали за Иерусалим и по пътя обръщали много хора към истинната вяра.

Като стигнали до Антиохия¹⁸, те влезли в една странноприемница. Синът на съдържателя Филоксен в това време седял при вратите и бил много огорчен. Бидейки ученик на софиста Ливаний, той взел от него някои стихотворения на Омир¹⁹, за да ги предаде в ораторска реч, но не можел да направи това, и намирайки се в такова затруднение, много скърбял. Василий, като го видял да тъгува, го попитал:

- Защо скърбиш, млади човече?

Филоксен казал:

- И да ти кажа за причината за моята скръб, каква полза ще имаш от това?

Когато Василий настоявал на своето и обещал, че младежът ненапразно ще му открие причината за скръбта си, тогава последният му казал и за софиста, и за стиховете, добавяйки, че скърби, задето не умее ясно да предаде смисъла на тези стихове. Василий, като взел стиховете, започнал да ги тълкува, предавайки ги в проста реч; а младежът, удивлявайки и радвайки се, го молел да му напише този превод. Тогава Василий написал превода на тези Омирови стихове по три различни начина и младежът, като взел превода с радост, отишъл сутринта с тях при своя учител Ливаний. Като ги прочел, Ливаний се удивил и казал:

- Кълна се в Божествения промисъл, че сред нашите философи няма никой, който би могъл да даде такова тълкувание! Кой ти написа това, Филоксен?

Младежът казал:

- В моя дом има един странник, който ми написа това тълкувание много бързо и без никакви затруднения.

¹³ Лук. гл. 15.

¹⁴ Жегата на изток е много тежка (Мат. 20:12).

¹⁵ Тоест това, което сега по никакъв начин не можем и да се представим (1 Кор. 2:9).

¹⁶ Тоест различните забележителности, например Христовия гроб, Голгота и т. н.

¹⁷ Както и сега, така и в древността, новокръстените, в знак на полученото от тях очистване от греховете, се обличали в бели дрехи.

¹⁸ Тук се има предвид Антиохия Сирийска, на река Оронт, наречена Велика.

¹⁹ Омир - велик гръцки поет, живял в IX в. преди Р. Хр.; написал знаменитите поеми "Илиада" и "Одисея".

Ливаний веднага побързал към странноприемницата, за да види този странник; като видял тук Василий и Евул, се удивил на неочакваното им пристигане и им се зарадвал. Помолил ги да отседнат в дома му и когато дошли при него, им предложил разкошна трапеза. Но те по обичая си, като вкусили хляб и вода, въздали благодарност на Бога, подателя на всички блага. След това Ливаний започнал да им задава различни софистични въпроси, а те му предложили слово за християнската вяра. Ливаний внимателно ги изслушал и казал, че още не е дошло време за приемането на това слово и че ако такава е волята на Божествения Промисъл, никой не може да се противи на християнското учение²⁰.

- Ти много би ме задължил, Василий - завършил той, - ако беше отказал да изложиш своето учение за полза на учениците, намиращи се при мене.

Скоро се събрали учениците на Ливаний и Василий започнал да ги учи да придобият душевна чистота, телесно без-страстие, скромна походка, тиха реч, скромно слово, умереност в храната и питието, мълчание пред старшите, внимателност към думите на мъдрите, послушание към началниците, нелицемерна любов към равните на себе си и по-ниско стоящите, да се отдалечават от злите, страстните и привързаните към плътските удоволствия, да говорят по-малко и повече да слушат и да вникват, да не бъдат безразсъдни в думите си и многословни, да не се надсмиват дръзко над другите, да се украсяват със срамежливост, да не влизат в беседи с безнравствени жени, да навеждат очите си надолу, а душата си да насочват нагоре, да избягват споровете, да не търсят учителство и да не смятат за нищо почестите на този свят. Ако някой направи нещо за полза на ближния, нека очаква награда от Бога и вечно въздаяние от Исуса Христа, нашия Господ. Така говорил Василий на учениците на Ливаний и те с голямо удивление го слушали, и след това заедно с Евул отново тръгнал на път.

Когато стигнали в Иерусалим и обходили с вяра и любов всички свети места, като се помолили там на Единия Създател на всичко, Бога, те се явили при Максим²¹, епископа на този град, и го помолили да ги кръсти в Иордан²². Епископът, като видял голямата им вяра, изпълнил молбата им: взел своите клирици и заедно с Василий и Евул се отправил към Иордан. Когато спрели на брега, Василий паднал на земята и със сълзи молел Бога да Му яви някакво знамение за укрепяване на вярата му. След това с трепет станал, свалил дрехите си, а заедно с тях "отхвърлил и ветхия човек"²³, и като влязъл във водата, се молел. Когато светителят се приближил, за да го кръсти, внезапно върху тях паднала огнена мълния и излезлият от мълнията гълъб се потопил в Иордан и като раздвижил водата, отлетял на небето²⁴. Стоящите на брега, като видели това, се разтреперили и прославили Бога. Като приел кръщение, Василий излязъл от водата и епископът, удивлявайки се на любовта му към Бога, го облякъл в одеждата на Христовото възкресение²⁵, прочитайки при това молитва. Той кръстил и Евул и след това помазал и двамата с миро и ги причастил с Божествените Дарове.

Като се върнали в светия град, Василий и Евул прекарвали там една година. След това отишли в Антиохия, където Василий бил поставен от архиепископ Мелетий за дякон и след това се занимавал с изясняване на Писанието²⁶. Не много време след това той заедно с Евул тръгнал в своето отечество, Кападокия. Когато

²⁰Тоест още не е дошло време да замени философията и езическата религия с християнската вяра. Ливаний така и умрял езичник (около 391 г. в Антиохия).

²¹Максим III - патриарх Иерусалимски - от 333 до 350 г.

²²Древните християни приемали свето Кръщение много късно - отчасти поради смирение, отчасти поради съображението, че като се кръстят малко преди смъртта, в кръщението ще получат прошка на всичките си грехове.

²³Тоест освободил се от наследствения прародителски грях (Еф. 4:22).

²⁴Това чудо напомняло слизането на Светия Дух във вид на гълъб върху кръстилия се в Иордан Христа Спасителя.

²⁵Господ Исус Христос, намирайки се в гроба, бил обвит в бели повивки.

²⁶На свети Василий Велики принадлежат много съчинения. Както всички действия на свети Василий се отличавали с необикновено величие и значимост, така и всичките му съчинения носят същия характер на християнска висота и величие. В своите съчинения той се явява и проповедник, и догматист-полемик и тълкувател на Свещеното Писание, и учител на нравствеността и благочестието, и накрая, устройтел на църковното богослужение. От неговите беседи, по сила и вдъхновение, за най-добри се смятат: "Против лихварите", "Против пиянството и разкоша", "За славата", "За глада". В писмата си свети Василий живо изобразява събитията от своето време; много от писмата му съдържат превъзходни наставления за любовта, кротостта и прощаването на обидите, за възпитанието на децата, против скъперничеството и гордостта на богатите, против лъжливата клетва или духовни съвети към монасите. Той се явява като догматист и полемик с трите си книги, написани против арианския лжеучител Евномий, в съчиненията против Савелий и аномеите за божеството на Светия Дух. Освен това Василий Велики написал отделна книга за Светия Дух против Аетий, чийто ревностен защитник бил и Евномий. Към догматическите му съчинения се отнасят и някои беседи и писма. Като тълкувател на Свещеното Писание той придобил особена

се приближавали към град Кесария, на архиепископа на града, Леонтий, било известно в съновидение за пристигането им, и му било казано, че Василий след време ще бъде архиепископ на този град. Затова архиепископът извикал своя архидякон и няколко почетни клирици и ги изпратил на източните врати на града, като им заповядал да доведат при него с почит двамата странници, които ще срещнат там. Те отишли и като срещнали Василий и Евул, когато последните влизали в града, ги отвели при архиепископа; той, като ги погледнал, се удивил, защото именно тях бил видял в съновидението - и прославил Бога. Като ги попитал откъде идват и как се казват, и узнал имената им, той заповядал да ги отведат на трапезата и да ги нагостят, а сам събрал своя клир и почетни граждани и им разказал всичко, което му било известно във видение от Бога за Василий. Тогава клирът в един глас рекъл:

- Тъй като за добродетелния ти живот Бог ти е посочил наследник на твоя престол, то постъпи с него както ти е угодно; защото наистина е достоен за всяко уважение човекът, когото Божията воля посочва направо.

След това архиепископът извикал при себе си Василий и Евул и започнал да разсъждава с тях върху Писанието, желаейки да узнае доколко го разбират. Слушайки словата им, той се удивлявал на дълбочината на тяхната премъдрост и като ги оставил в дома си, се отнасял към тях с особена почит. А Василий, пребивавайки в Кесария, водел такъв живот, на какъвто се научил от многото подвижници, когато пътешествал из Египет, Палестина, Сирия и Месопотамия. Така, подражавайки на живота им, той бил добър монах, и архиепископът на Кесария, Евсевий²⁷, го поставил за презвитер и ръководител на монасите в Кесария. Като приел сана на презвитер, свети Василий посвещавал цялото си време на трудовете на това служение, така че се отказал дори от преписката с предишните си приятели²⁸. Грижата за монасите, събрани

известност с десетте беседи върху "Шестоднев", където се проявил като познавач не само на Словото Божие, но и на философията и естествознанието. Известни са и неговите беседи върху псалмите и върху 26 глави от книгата на пророк Исаия. Беседите, както върху "Шестоднев", така и върху псалмите, били произнасяни в храма и затова в тях се съдържат увещания, утешения и поучения. До учението за благочестието той се докосва в своето знаменито "Наставление към младите как да се ползват от езическите писатели" и в две книги за подвижничеството. Към каноническите съчинения се отнасят посланията на свети Василий Велики към някои епископи. Свети Григорий Богослов изказва следния отзив за творенията му: "Навсякъде една и съща най-велика наслада - това са писанията и творенията на Василий. След него писателите нямат нужда от друго богатство освен неговите писания. Вместо всички - единствен той станал достатъчен за образованието на учащите се". "Който иска да бъде отличен граждански оратор - казва ученият патриарх Фотий, - не му е нужен нито Демостен, нито Платон, ако вече е приел за образец за себе си и изучава словата на Василий. Във всичките си слова свети Василий е превъзходен. Той особено добре владее чистия, изящен и величествен език; в реда на мислите той заема първо място. Той съчетава убедителността с приятност и яснота". Свети Григорий Богослов казва следното за познанията и писанията на свети Василий: "Кой повече от Василий се е просветил със светлината на знанието, прозрял е в дълбочината на Духа и с Бога е изследвал всичко, което се знае за Бога? У Василий с красотата била добродетелта, с величието - богословието, с вървенето - непрестанният стремеж и възлизане към Бога, със силата - сеенето и раздаването на словото. И затова мога да кажа: "гласът му се разнесе по цялата земя, и думите му - до краищата на вселената", което свети Павел е казал за апостолите (Рим. 10:18) - Когато държа в ръцете си неговия "Шестоднев" и го произнасям устно: тогава беседвам с Твореца, постигам законите на творението и се удивлявам на Твореца повече, отколкото преди - имайки за наставник единствено зрението. Когато имам пред себе си неговите изобличителни слова срещу лъжеучителите: тогава виждам содомския огън, в който се изпепеляват лукавите и беззаконни езици. Когато чета словата за Духа: тогава намирам отново Бога, Когато имам, и чувствам в себе си дръзновение да говоря за истината, възлизайки по стъпалата на неговото Богословие и съзерцание. Когато чета другите му тълкувания, които той обяснява и за слабовиждащите хора: тогава се убеждавам да не се спирам единствено на буквата и да не гледам само на повърхността, но да се простирам по-надалече, да навлизам от една дълбочина в друга, призовавайки бездна от бездната и придобивайки светлина чрез светлината, докато не достигна висшия смисъл. Когато се заема с неговите похвали на подвижниците: тогава забравям тялото, беседвам с възхваляваните, подбуждам се към подвиг. Когато чета неговите нравствени и деятелни слова: тогава се очистивам в душата и тялото, ставам благоугоден храм на Бога, орган, в който удря Духът, песнословец на Божията слава и Божието могъщество, и чрез това се преобразявам, благоустроявам се, от един човек ставам друг, изменям се с Божествено изменение". (Надгробно слово на Григорий Богослов за свети Василий.)

²⁷ Евсевий бил взет на епископската катедра по изискване на народа направо от гражданската служба и затова не можел да има особен авторитет като богослов и учител на вярата.

²⁸ Едно от най-важните му занимания по това време било проповядването на словото Божие. Той често проповядвал не само всекидневно, но и по два пъти на ден, сутрин и вечер. Понякога след проповед в една църква отивал да проповядва в друга. В своите поучения свети Василий живо и убедително за ума и сърцето разкривал красотата на християнските добродетели и изобличавал гнусотата на пороците; предлагал подбуди за стремеж към добродетелите и отдалечаване от пороците, и на всички посочвал пътя към достигане на съвършенство, тъй като сам бил опитен подвижник. Самите му тълкувания са насочени преди всичко към духовно поучение на слушателите му. Обяснява ли историята на сътворението на света - той си поставя за цел, първо, да покаже, че "светът е училище за Богопознание" (беседа I върху "Шестоднев"), и чрез това да събуди у своите слушатели благоговение към премъдростта и благостта на Твореца, разкриващи се в Неговите творения, малки и големи, прекрасни, разнообразни, неизброими. Второ, той иска да покаже как природата винаги учи човека на добър, нравствен живот. Начинът на живот, свойствата, навичките на четириногите животни, на птиците, рибите, влечугите и всичко останало - дори на едnodневната трева, - му дава повод за извличане на поучителни уроци за господаря на земята - човека. Обяснява ли книгата на псалмите, която, според неговия израз, съвместява в себе си всичко, което

от него, проповядването на словото Божие и другите пастирски грижи не му позволявали да се отвлича със странични занимания. При това на новото поприще той придобил такова уважение, с каквото не се ползвал и самият архиепископ, още недостатъчно опитен в църковните дела, тъй като той бил избран на Кесарийския престол от оглашените. Но едва изминала година от началото на неговото презвитерство, и епископ Евсевий започнал, поради човешка немощ, да завижда и да проявява недоброжелателност към Василий. Свети Василий узнал за това и като не желал да бъде предмет на завист, се отдалечил в Понтийската пустиня²⁹. Там той се установил на река Ирис - в местността, в която преди него се уединили майка му Емелия и сестра му Макрина и която им принадлежала. Тук Макрина устроила манастир. Близко до него, в подножието на високата планина, покрита с гъста гора и оросявана от хладни и бистри води, се заселил Василий. Пустинята му била така приятна с несмущаваното си безмълвие, че той предполагал, че тук ще завърши дните си. Тук той подражавал на подвизите на онези велики мъже, които видял в Сирия и Египет. Подвизавал се в крайни лишения, имайки за покритие една-единствена дреха - срачица³⁰ и мантия; носел и власеница, но само нощем, за да не го вижда никой; хранел се с хляб и вода, подправяйки тази оскъдна храна със сол и корени. От строгото въздържание той станал много бледен и слаб и стигнал до крайно изнемогване. Никога не влизал в баня и не палел огън. Но свети Василий не живеел сам за себе си: той събрал общежитие от монаси; с писмата си привлякъл в пустинята и своя приятел Григорий.

В своето уединение те двамата вършели всичко заедно; заедно се молели; заедно оставили четенето на светски книги, за което преди губели много време, и започнали да се занимават единствено със Свещеното Писание. Желаяйки да го изучат по-добре, те четели съчиненията на живелите преди тях отци и църковни писатели, особено Ориген. Тук двамата подвижници, ръководени от Светия Дух, написали уставите на монашеското общежитие, от които монасите от Източната Църква се ръководят и днес³¹.

По отношение на телесния живот те намирали удоволствие в търпението; работели със собствените си ръце, като носели дърва, дялали камъни, садели и поливали дървета, прекарвали тор и пренасяли тежести, така че на ръцете им дълго оставали мазоли. Жилището им нямало нито покрив, нито врати; там никога нямало нито огън, нито дим. Хлябът, който ядели, бил толкова сух и лошо изпечен, че едва можел да се дъвче.

Но настъпило време, когато и двамата трябвало да напуснат пустинята, тъй като услугите им били необходими на Църквата, която по това време била смущавана от еретици. Свети Григорий бил взет в Назианз на помощ на православните от своя баща Григорий, вече стар човек, и поради това нямаш сили да се бори с еретиците; свети Василий бил уговорен от Кесарийския архиепископ Евсевий, който се помирил с него в писмо и го молел да помогне на Църквата, срещу която се опълчили арианите³², да се върне при него. Блаженият Василий, виждайки нуждите на Църквата и предпочитайки нейната полза пред пустинническия живот, оставил уединението и дошъл в Кесария, където много се потрудил, със слова и съчинения ограждайки православната вяра от ереста. Когато архиепископ Евсевий се преставил, предавайки духа си на Бога в ръцете на Василий, на архиепископския престол бил възведен и посветен от събора на епископите Василий. Сред тези епископи бил и престарелият Григорий, бащата на Григорий Назианзин. Бидейки слаб и уморен от старостта, той заповядал да го изпратят в Кесария, за да убеди свети Василий да приеме архиепископството и да възпрепятства възвеждането на престола на някого от арианите.

е полезно в другите: и пророчества, и история, и поучение - той преди всичко прилага изреченията на Псалмопевица към живота и дейността на християнина.

²⁹Понт - област в Мала Азия, на южния бряг на Черно море, недалече от Неокесария. Понтийската пустиня била безплодна и климатът ѝ съвсем не бил благоприятен за здравето. Къщата, в която живеел Василий тук, нямала нито здрави врати, нито истинско огнище, нито покрив. На трапезата се давало, наистина, някакво топло ядене, но, по думите на свети Григорий Богослов, с такъв хляб, по който, поради изключителната му твърдост, зъбите отначало се хлъзгали. Освен общите молитви, четенето на Свещеното Писание и научните трудове, светите Василий и Григорий, и другите живеещи там монаси сами се занимавали с носене на дърва, дялане на камъни, отглеждане на зеленчуци и сами теглели тежка каруца с тор.

³⁰Долна дреха.

³¹Тези правила служели и служат за ръководство на живота на монасите от целия Изток, и в частност, за руските монаси. В своите правила свети Василий отдава предимство на общежителния живот пред отшелническия и уединения, тъй като, живеейки заедно с други, монахът има по-голяма възможност да служи на делото на християнската любов. Свети Василий установява за монасите задължението за непрекословно послушание на настоятеля, предписва им да бъдат гостоприемни по отношение на странниците, въпреки че забранява да им се дава особена храна. Пост, молитва и постоянен труд - ето с какво трябва да се занимават монасите, според правилата на свети Василий, при което те не бива да забравят и заобикалящите ги нещастни и болни хора, нуждаещи се от грижи.

³²Еретиците ариани учели, че Христос бил сътворено същество, а не вечносъществуващо и нямащо една и съща природа с Бог Отец. Тази ерес получила името си от презвитера на Александрийската църква Арий, който започнал да проповядва тези мисли в 319 г.

Свети Василий успешно управлявал Христовата Църква, своя брат Петър посветил за презвитер, за да му помага в трудовете по делата на Църквата, а впоследствие го поставил за епископ на град Севастия³³. По това време майка им, блажената Емилия, отишла при Господа, след като преживяла повече от 90 години.

След известно време блаженият Василий молел Бога да просвети разума му да може да извършва принасянето на безкръвната жертва на Бога със свои собствени думи и да му бъде изпратена благодатта на Светия Дух за това³⁴. След шест дни, когато светият, стоейки пред престола в храма, започнал да извършва предложението на хляба и чашата, във видение му се явил Сам Господ с апостолите и казал:

- По твоята молба, нека устата ти се изпълнят с хвала, за да можеш да извършваш безкръвното служение, произнасяйки свои молитвословия.

След това той започнал да произнася и да записва следните слова: "Да се изпълнят устата ми с хваление, за да възпея Твоята слава", "Господи Боже наш, Който си ни създал и въвел в този живот" и други молитви от светата литургия. След завършването на молитвите той издигнал хляба, молейки се усърдно с такива думи: "Чуй, Господи Иисусе Христе, Боже наш, от Твоето свято жилище и от Престола на славата на Твоето царство и ела, за да ни осветиш, Ти, Който седиш горе заедно с Отца и невидимо пребиваваш тук с нас; и ни преподай с Твоята вседържаща ръка Твоето пречисто Тяло и честна Кръв, и чрез нас на всички хора"³⁵. Когато светителят извършвал това, Евул и висшите клирици видели небесна светлина, озаряваща олтара и светителя, и светли мъже в бели ризи, които го обкръжавали. Обзел ги голям ужас и те паднали ничком, проливайки сълзи и прославяйки Бога.

По това време свети Василий повикал майстор златар и му поръчал да направи гълъб от чисто злато - като гълъба, който се явил над Йордан - и го поставил над светия престол, за да охранява Божествените Тайни.

Господ Бог още приживе засвидетелствал светостта на Василий с някои чудесни знамения. Веднъж, когато извършвал божествена служба, един евреин, желаейки да узнае в какво се състоят светите тайни, се присъединил към другите вярващи, като християнин, и като влязъл в църквата, видял, че свети Василий държи в ръцете си младенец и го раздробява на части. Когато вярващите започнали да се причастяват от ръцете на светеца, се приближил и евреинът, и светителят му подал, както и на другите вярващи, частица от светите дарове. Като ги приел в ръце, евреинът видял, че това действително била плът, а когато пристъпил към чашата, видял, че в нея действително имало кръв. Той скрил остатъка от светото причастие и като се върнал у дома, го показал на жена си и ѝ разказал за всичко, което видял с очите си. Като повярвал, че християнското тайнство е действително страшно и славно, на сутринта той отишъл при блажения Василий и го умолявал да го удостои със свето кръщение. Светецът, като въздал благодарност на Бога, веднага кръстил евреина с цялото му семейство.

Когато веднъж вървял по пътя, някаква бедна жена, обидена от един началник, паднала в нозете му, умолявайки го да напише за нея на началника, като човек, когото той много уважавал. Светецът взел пергамент и написал на началника следното: "Тази бедна жена дойде при мене и каза, че моето писмо има голямо значение за тебе. Ако е така, докажи това на дело и прояви милост към нея". Като написал тези думи, светецът дал пергамента на бедната жена, а тя го занесла на началника. Като прочел писмото, той написал в отговор на светеца следното: "Съгласно твоео писмо, свети отче, аз бих искал да проявя милост към тази жена, но не мога да направя това, защото тя подлежи на общонароден данък". Светецът отново му написал следното: "добре е, ако си искал и не си могъл да го направиш; но ако си могъл, а не си поискал, то Бог ще постави самия тебе в числото на нуждаещите се, така че няма да можеш да направиш това, което искаш". Тези думи на светителя скоро се сбъднали: след немного време царят се разгневил на този началник, защото узнал, че той причинява големи притеснения на народа, и го оковал във вериги, за да заплати на

³³Севастия - град в Кападокия.

³⁴Прокъл, архиепископ Константинополски (в средата на V век) казва, че свети Василий съставил по-кратка литургия поради това, че много християни по негово време започнали да изразяват недоволство от продължителността на църковната служба. Затова той съкратил обичайните обществени молитви, като в същото време разширил молитвите на свещенослужителите. - Освен литургията той съставил: а) молитва преди Свето Причастие: "Зная, Господи, че недостойно се причастявам..." б) молитви в навечерието на Петдесетница и в) закланателна молитва над бесновати.

³⁵Молитва от литургията на свети Василий Велики.

всички, които е обидил. От затвора началникът изпратил молба до свети Василий да се съжали над него и със своето ходатайство да умилостиви царя. Светият побързал да помоли царя за него и след шест дни бил издаден указ, който освободил началника от съд. Началникът, като видял колко милостив е светецът към него, побързал да му благодари, а на споменатата бедна жена дал от своето имение двойно повече от това, което взел от нея.

Докато Божият угодник мъжествено се борел в Кесария Кападокийска за светата Христова вяра³⁶, цар Юлиан Отстъпник, богохулник и жесток гонител на християните³⁷, като се похвалил с това, че ще погуби християните, отишъл на война с персите. Свети Василий тогава се молел в църквата пред иконата на Пресвета Богородица, в нозете на Която има изображение и на свети великомъченик Меркурий във вид на воин с копие³⁸. Свети Василий молел Бог да не допусне гонителят и мъчителят на християните Юлиан да се върне жив от Персийската война. И ето, той видял, че образът на свети Меркурий, стоящ близо до Пресвета Богородица, се изменил, и изображението на мъченика за известно време станало невидимо. Не след дълго мъченикът отново се показал, но с окървавено копие. В същото време Юлиан бил пронизан от светия мъченик Меркурий, изпратен от Пречистата Богородица да погуби Божия враг.

Свети Василий Велики имал и друг благодатен дар. Когато възнасял светите дарове по време на литургията, златният гълъб с божествените дарове, висящ над светия престол, движен от Божията сила, потрепервал три пъти. Веднъж, когато той служел и възнасял светите дарове, обичайното знамение с гълъба, с което се показвало слизането на Светия Дух, го нямало. Когато свети Василий размислял за причината, видял, че един от дяконите, държащи рипидите³⁹, гледал към една жена, стояща в църквата. Свети Василий заповядал на този дякон да отстъпи от светия жертвеник и му назначил епитимия - седем дни да пости и да се моли, да прекарва цели нощи без сън в молитва и да раздава милостиня на бедните от своето имение. Оттогава свети Василий заповядал да устроят в църквата пред олтара завеса и преграда, за да не може нито една жена да гледа в олтара по време на извършването на божествена служба; непослушните заповядал да извеждат от църквата и ги отлъчвал от свето причастие⁴⁰.

Когато свети Василий бил епископ, Христовата Църква била смуцавана от император Валент⁴¹, заслепен от арианската ерес. Той свалил много православни епископи от техните престоли и възвел ариани, а други, малодушни и боязливи, заставил да се присъединят към неговата ерес. Той се гневял и се измъчвал вътрешно, виждайки, че свети Василий безстрашно стои на престола, като непоколебим стълб на своята вяра, и подкрепя и увещава другите да се гнусят от арианството, като ненавистно на Бога лъжеучение. Обхождайки своите владения и силно притеснявайки православните навсякъде, царят, по пътя към Антиохия, пристигнал в Кесария Кападокийска и тук започнал да употребява всички мерки, за да го склони на страната на арианството. Той внушил на своите военачалници, велможи и съветници, къде с молби и обещания, къде със заплахи, да накарат Василий да изпълни желанието на царя. И царските съмишленици настойчиво убеждавали царя към това; освен това някои благородни жени, ползващи се с разположението на царя, започнали да изпращат своите евнуси при светеца, като настойчиво го съветвали да мисли еднакво с царя. Но никой не могъл да го застави да отпадне от православието. Накрая епархът Модест⁴² извикал свети Василий при себе си и след като не бил в състояние да го склони с коварни обещания да се откаже от православието, започнал с ярост да го заплашва с отнемане на имуществото, изгонване и смърт. На заплахите светецът дръзновено отговарял:

³⁶„Ако не беше Василий - казва църковният историк Созомен, - то ереста на Евномий би се разпространила до Тавър, и ереста на Аполинарий - от Тавър до Египет“.

³⁷Юлиан Отстъпник царувал от 361 до 363 г. Като станал император, той отстъпил от християнската вяра и си поставил за задача на своя живот възстановяването на езичеството; поради което и се нарича Отстъпник.

³⁸Свети Меркурий воин пострадал с мъченическа смърт в Кесария Кападокийска. Паметта му се чества на 24 ноември.

³⁹Рипида - ветрило за прогонване на насекоми. Това са металически кръгове, закрепени на достатъчно дълги ръкохватки, с изображение на шестокрили серафими. С тях дяконите при архиерейско служение веят над светите дарове, за да не падне в тях някое насекомо; заедно с това рипидите напомнят, че при свещенодействието на литургията присъстват и служат заедно с нас свети ангели. Рипидите се използват при архиерейско служение; при служението на свещеник са заменени от покровец.

⁴⁰Завесите били поставени пред това отделение на храма, където стояли жените; тези завеси се спускали по време на извършването на тайнството Евхаристия, и на жените, под заплахата за изгонване от храма, било забранено в това време да ги повдигат. Олтарът бил отделен от останалото пространство на църквата от права решетка, която впоследствие се превърнала в сегашния иконостас.

⁴¹Император Валент царувал от 364 до 378 г.

⁴²Този епарх бил управител на целия Изток и в същото време началник на преторианците или царската гвардия.

- Ако ми отнемеш имението, и себе си няма да обогатиш, и мене няма да направиш беден. Предполагам, че не са ти нужни моите вехти дрехи и няколкото книги, в които се състои всичкото ми богатство. За мене няма заточение, защото не съм свързан с място, и това място, на което живея сега, не е мое, и всяко, на което ме изпратят, ще бъде мое. По-добре е да се каже: навсякъде, където и да бъда, "преселник и пришълец"⁴³, мястото е Божие. А какво могат да ми направят мъченията? - аз съм толкова слаб, че още първият удар може да ме повали. Смъртта за мене е благоденствие: тя по-скоро ще ме отведе при Бога, за Когото живея и се трудя, и към Когото отдавна се стремя.

Изумен от тези думи, управителят казал на Василий:

- Никой досега не е говорил толкова дръзновено с мене!

- Да - отговорил светителят, - защото преди не ти се е случвало да говориш с епископ. Във всичко друго ние показваме кротост и смирение, но когато става дума за Бога и дръзват да въстават против Него, тогава ние пренебрегваме всичко останало и гледаме само към Него Единия; тогава огънят, мечът, зверовете и железото, стържещо тялото, по-скоро ни радват, отколкото да ни плашат.

Съобщавайки на царя за непреклонността и неустрашимостта на свети Василий, Модест казал:

- Царю, ние сме победени от настоятеля на Църквата. Този мъж стои по-високо от заплахите, по-твърд е от доводите, по-силен от убежденията.

След това царят забранил да тревожат светия и макар че не приел общение с него, срамувайки се да покаже, че се е променил, започнал да търси по-благоприлично оправдание.

Настъпил празникът Богоявление Господне. Царят със своята свита влязъл в църквата, където служел Василий, и заставайки сред народа, искал да покаже, че се присъединява към Църквата. Вглеждайки се в благолепието и църковния ред и вслушвайки се в пеенето и молитвите на верните, царят се удивлявал, казвайки, че в своите ариански църкви никога не е виждал такъв порядък и благолепие. Свети Василий, като се приближил към царя, започнал да го поучава от Свещеното Писание; слушател на тази беседа бил и Григорий Назианзин, който случайно бил там и писал за това. Оттогава царят започнал да се отнася по-добре към Василий. Но като си отишъл в Антиохия, той отново се разгневил против него, подтикнат от зли хора, на чиито доноси повярвал, и поради това го осъдил на изгнание. Когато царят искал да подпише тази присъда, престолът, на който седял, се разклатил и тръстиковото перо, с което трябвало да се подпише, се счупило. Царят взел друго перо, но и с него се случило същото; така станало и с третото. След това ръката му затреперила и го обзел страх; като видял в това Божията сила, царят скъсал пергамента. Но враговете на православието отново започнали да настояват пред царя да не го оставя в покой, и от царя бил изпратен един сановник, на име Анастасий, за да го доведе в Антиохия. Когато този сановник дошъл в Кесария и му съобщил за заповедта на царя, светецът отговорил:

- Аз, сине мой, преди известно време узнах, че царят, вслушвайки се в съвета на неразумни хора, счупил три пера, желаейки да подпише указа за моето заточение и чрез това да помрачи истината. Безчувствените пера удържали неговата неудържима стремителност, съгласявайки се по-добре да се счупят, отколкото да послужат за оръдие на несправедлива присъда.

Доведен в Антиохия, свети Василий застанал пред съда на епарха и на въпроса, защо не се придържа към тази вяра, която изповядва царят, отговорил:

- Никога да не бъде това: да се отклоня от истинната християнска вяра и да стана последовател на нечестивото арианско учение; защото от отците съм наследил вярата в единосьщието⁴⁴, която изповядвам и прославям.

Съдията го заплашил със смърт, но светият отговорил:

⁴³ Пс. 38:13 (слав.).

⁴⁴ Тоест, че Син Божий е единосьщен на Бога Отца и равен на Него.

- И какво? Нека пострадам за истината и се освободя от телесните вериги; аз отдавна желая това, стига вие да не измените на обещанието си.

Епархът съобщил на царя, че той не се бои от заплахите, че не могат да изменят убежденията му, и сърцето му е непреклонно и твърдо. Царят пламнал от гняв и замислил как да го погуби. Но в същото време синът на царя внезапно заболял и лекарите вече му предричали смърт. Майка му дошла при царя и с раздражение му казала:

- Понеже ти вярваш неправилно и гониш Божия архиерей, затова и момчето умира.

Като чул това, Валент повикал светия и му казал:

- Ако учението на твоята вяра е угодно на Бога, то изцели сина ми с молитвите си!

Свещецът отговорил:

- О, царю! Ако ти се обърнеш към православната вяра и дадеш покой на църквите, синът ти ще остане жив.

Когато царят обещал да изпълни това, свети Василий се обърнал към Бога с молитва и Господ изпратил на царския син облекчение в болестта. След това светителят бил изпратен с почести на своя престол. Арианите, като разбрали, се разпалили от завист и злоба и казали на царя:

- И ние бихме могли да направим това!

Те отново прелъстили царя и той не им попречил да извършат кръщение над сина му. Но когато арианите взели царския син, за да го кръстят, той начаса умрял в ръцете им. Това видял със собствените си очи споменатият Анастасий и разказал за него на цар Валентиниан⁴⁵, царуващ на Запад, брат на източния цар. Валентиниан се удивил на това чудо и прославил Бога, а на свети Василий чрез Анастасий изпратил големи дарове, които, като получил, построил болници в градовете на своята епархия, и там приютил много немощни и бедни.

Блаженият Григорий Назианзин съобщава още, че свети Василий изцелил с молитва от тежка болест и епарха Модест, който бил така суров към светеца, когато той в болестта си със смирение търсел помощ от неговите свети молитви.

След като минало известно време, на мястото на Модест бил поставен за епарх родственик на царя на име Евсевий. В Кесария по това време живеела една вдовица - млада, богата и много красива, на име Вестиана, дъщеря на Аракс, който бил член на сената. Епархът искал насила да я омъжи за един сановник, а тя, бидейки целомъдрена и желаейки да запази чистотата на вдовството си неопетнена, за слава Божия, не искала да се омъжва. Когато узнала, че искат да я грабнат насила и да я принудат да встъпи в брак, побягнала в църквата и паднала в нозете на Божия архиерей, свети Василий⁴⁶. Той я взел под своя защита и не искал да я даде на дошлите за нея хора, след това тайно я изпратил в девически манастир, при своята сестра, преподобна Макрина. Епархът се разгневил на блажения Василий и изпратил войници да вземат вдовицата от църквата насила, а когато не била намерена там, заповядал да я търсят в спалнята на светеца. Епархът, бидейки безнравствен, мислел, че свети Василий я е задържал при себе си с греховни намерения и я е скрил в спалнята си. Но като не я намерил никъде, той го повикал, яростно го ругаел и го заплашвал, че ще подложи на мъчения, ако не му предаде вдовицата. Но свети Василий се показал готов на мъки.

- Ако заповядаш да стържат тялото ми с желязо - казал той, - с това ще излекуваш черния ми дроб, който, както виждаш, много ме безпокои⁴⁷.

⁴⁵Валентиниан царувал от 364 до 376 г.

⁴⁶На църквите в древността, от времето на Константин Велики, било предоставено така нареченото право на убежище: невинно преследваните се скривали в тях и така началството имало възможност да се убеди в тяхната невинност.

⁴⁷Василий Велики бил с много крехко здраве и често напълно се лишавал от телесни сили. "Непрестанните и силни трески - писал той - така са изнурили тялото ми, че съм станал подобен на паяжина. Всеки път за мене е непроходим, всяко духане на вятър е по-опасно, отколкото морското вълнение за плувците... При мене болестите следват едва след друга".

В това време гражданите, като узнали за случилото се, всички - не само мъже, но и жени - се затекли към двореца на епарха с оръжие и тояги, възнамерявайки да го убият заради светия отец и свой пастир. И ако свети Василий не успокоил народа, епархът щял да бъде убит. Последният, като видял народното вълнение, силно се изплашил и отпуснал светеца невредим и свободен.

Еладий, очевидец на чудесата на свети Василий и негов приемник на епископския престол, мъж добродетелен и свят, разказал следното. Един православен сенатор, на име Протерий, възнамерявал да даде дъщеря си да служи на Бога в един от манастирите; но дяволът, исконен ненавистник на доброто, възбудил у един от слугите на Протерий страст към нея. Виждайки неосъществимостта на своето желание и не смеейки да каже за своята страст на девицата, слугата отишъл при един вълшебник, живеещ в този град, и му разказал за затруднението си. Той обещал на вълшебника много злато, ако с вълшебството си му помогне да се ожени за дъщерята на господаря си. Вълшебникът отначало отказвал, но накрая рекъл:

- Ако искаш, ще те изпратя при моя господар, дявола; той ще ти помогне в това само ако изпълниш волята му.

Нещастният слуга казал:

- Обещавам да изпълня всичко, което ми заповяда.

Тогава вълшебникът попитал:

- Ще се отречеш ли от своя Христос и ще дадеш ли разписка за това?

Слугата отговорил:

- Готов съм и на това, стига да получа желаното.

- Ако дадеш такова обещание - казал вълшебникът, - аз ще ти бъда помощник.

След това взел пергамент и написал на дявола следното:

“Тъй като съм длъжен, господарю мой, да отклонявам хората от християнската вяра и да ги привеждам под твоя власт, за умножаване на твоите поданици, изпращам при тебе подателя на това писмо, младеж, разпален от страст към една девица, и те моля да му окажеш помощ в изпълнение на желанието му. Чрез това и аз ще се прославя, и към тебе ще привлече повече почитатели”.

Като написал такова послание до дявола, вълшебникът го дал на младежа и го изпратил с думите:

- Иди в този нощен час и застани на елинското гробище⁴⁸, като вдигнеш писмото нагоре; тогава ще ти се явят тези, които ще те отведат при дявола.

Нещастният слуга отишъл на гробището и започнал да призовава бесовете. Пред него веднага застанали лукавите духове и с радост го повели към своя княз. Като го видял, седящ на висок престол и обкръжен от хиляди зли духове, слугата му предал писмото на вълшебника. Дяволът взел писмото и казал на слугата:

- Вярваш ли ми?

Той отговорил: “вярвам”.

Дяволът отново попитал:

- Отричаш ли се от своя Христос?

- Отричам се - отговорил слугата.

Тогава сатаната му казал:

⁴⁸Гробищата на езичниците, като нечисти, били любими места на демоните.

- Вие, християните, често ме лъжете: когато ви трябва помощ, идвате, а като постигнете своето, отново се отричате от мене и се обръщате към вашия Христос, Който, като добър и човеколюбив, ви приема. Дай ми разписка за това, че доброволно се отричаш от Христа и от кръщението и обещаващ да бъдеш мой завинаги и че в съдния ден ще търпиш с мене вечна мъка: тогава ще изпълня твоето желание.

Слугата написал това, което искал от него дяволът. Тогава погубителят на душите изпратил бесовете на прелюбодеянието и те възбудили у девицата такава силна любов към младежа, че тя, от плътска страст, паднала на земята и започнала да вика на баща си:

- Пожали ме, пожали твоята дъщеря и ме дай за жена на нашия слуга, когото с цялата си душа съм обикнала. Ако не направиш това за мене, единствената ти дъщеря, скоро ще ме видиш умряла от тежки мъчения и ще дадеш отговор за мене в съдния ден.

Като чул това, бащата бил обзет от ужас и с плач казал:

- Горко на мене, грешния! Какво се е случило с моята дъщеря? Кой открадна съкровището ми? Кой прелъсти детето ми? Кой помрачи светлината на очите ми? Аз исках, дъще моя, да те обруча за Небесния Жених, за да бъдеш подобна на ангелите и да прославяш Бога в "псалми и песни духовни"⁴⁹, и сам се надявах да получа спасение заради тебе, а ти безсрамно говориш за омъжване! Не ме отвеждай с печал в преизподнята, чедо мое, не посрамвай своето благородно звание, омъжвайки се за слуга.

А тя, без да обръща внимание на думите на своя родител, казвала само едно:

- Ако не изпълниш желанието ми, ще се убия.

Бащата, не знаейки какво да прави, по съвета на роднините и приятелите си, се съгласил по-добре да изпълни волята ѝ, отколкото да я види мъртва. Той повикал своя слуга и му дал за жена дъщеря си и голямото си имение, и ѝ казал:

- Омъжи се, нещастна! Но мисля, че след това горчиво ще се разкайваш за постъпката си, но няма да има полза от това!

Известно време след като бракът бил сключен и дяволското дело се изпълнило, било забелязано, че новобрачният не ходи в църква и не се причастява със Светите Тайни. За това било казано и на нещастната му жена:

- Нима не знаеш - казали ѝ, - че мъжът, когото си избрала, не е християнин, а е чужд на Христовата вяра?

А тя, като чула това, много се опечалила, и като паднала на земята, започнала да дере с нокти лицето си и непрестанно да се бие в гърдите, викайки:

- Никой, който не е послушал родителите си, не може някога да се спаси! Кой ще разкаже на баща ми за моя позор? Горко ми, нещастната! В каква погибел съм попаднала! Защо съм се родила и не съм умряла още при раждането си?

Когато ридаела така, мъжът ѝ я чул и побързал към нея да я попита за причината за риданията ѝ. Като узнал каква е работата, той започнал да я утешава, казвайки, че са ѝ казали лъжа и я убеждавал, че е християнин. А тя, като се поуспокоила от думите му, му казала:

- Ако искаш напълно да ме увериш и да избавиш от печал нещастната ми душа, утре сутринта ела с мене в църква и се причасти пред мене с Пречистите Тайни - и тогава ще ти повярвам.

Нещастният ѝ мъж, като видял, че не може да скрие истината, бил длъжен, против желанието си, да ѝ разкаже за себе си - как се е предал на дявола. А тя, забравяйки женската си немощ, бързо отишла при свети Василий и извикала към него:

⁴⁹Еф. 5:19.

- Смили се над мене, Христов учениче, смили се над непослушалата волята на своя баща и предала се на бесовско прелъстяване! - и му разказала всички подробности за мъжа си.

Свещецът го повикал и го попитал истина ли е това, което казва жена му за него. Той със сълзи отговорил:

- Да, светителю Божий, истина е! И ако замълча, делата ми ще започнат да говорят за това - и разказал подред как се е предал на бесовете.

Свещецът казал:

- Искаш ли отново да се обърнеш кам нашия Господ Иисуса Христа?

- Искам, но не мога - отговорил той.

- Защо? - попитал свети Василий.

- Защото съм дал разписка за това, че се отричам от Христа и се предавам на дявола.

Но светителят казал:

- Не скърби за това, защото Бог е човеколюбив и приема каещите се.

Жена му паднала в нозете на светеца и го умолявала:

- Учениче Христов! Помогни ни с каквото можеш.

Тогава свещецът попитал слугата:

- Вярваш ли в това, че още можеш да се спасиш?

И той отговорил:

- Вярвам, господарю, помогни на неверието ми.

След това свещецът го взел за ръка, осенил го с кръстното знамение, затворил го в една стая, намираща се от вътрешната страна на църковната ограда, и му заповядал непрестанно да се моли на Бога. Той сам прекарал три дни в молитва, след което посетил каещия се и го попитал:

- Как се чувстваш, чедо?

- Намирам се в крайно бедствено състояние, владико - отговорил младежът, - не мога да понасям бесовските викове, страховете и ударите с колове. Защото демоните, държейки в ръце моето писмо, ме хулят, изричайки: "Ти дойде при нас, а не ние при тебе!"

Свещецът казал:

- Не бой се, чедо, само вярвай.

И като му дал малко храна, го осенил с кръстното знамение и отново го затворил. След няколко дни отново го посетил и го попитал:

- Как живееш, чедо?

Той отговорил:

- Още чувам заплахите и виковете им отдалече, но самите тях не виждам.

Василий, като му дал малко храна и се помолил за него, пак го затворил и си отишъл. След това той дошъл на четиридесетия ден и го попитал:

- Как си, чедо?

Той отвърнал:

- Добре, отче свети, защото те видях насън как се бореше за мене и победи дявола.

Като казал молитва, светецът го отвел в своята килия. На сутринта събрал целия църковен причт, монасите и всички христорлюбиви хора и се обърнал към тях:

- Да прославим, братя, човеколюбца Бог, защото сега Добрият Пастир иска да вземе на рамото Си изгубената овца и да я донесе в църквата: тази нощ ние трябва да умоляваме Неговата благодост Той да победи и да посрами врага на нашите души.

Вярващите се събрали в църквата и цяла нощ се молили за каещия се.

Когато настъпило утрото, свети Василий довел каещия се в църквата. Тук дошъл невидимо и дяволът с цялата си пагубна сила, желаейки да изтръгне младежа от ръцете на светеца. Младежът започнал да вика:

- Светителю Божий, помогни ми!

Но дяволът с такава дързост и безсрамие се въоръжил против младежа, че причинявал болка и на свети Василий, увличайки младежа със себе си. Тогава блаженият се обърнал към дявола с такива думи:

- Безсрамни душегубецо, княз на тъмнината и погибелта! Нима не ти стига твоята погибел, която си причинил на себе си и на намиращите се с тебе? Няма ли да престанеш да преследваш Божието създание?

Дяволът извикал:

- Василий, ти ме обиждаш! Защото не аз съм дошъл при него, а той при мене: той се отрече от своя Христос, като ми даде писмо, което държа в ръката си и което в съдния ден ще покажа на всеобщия Съдия.

Свети Василий казал:

- Благословен Господ Бог мой! Тези хора няма да отпуснат издигнатите си към небето ръце⁵⁰, докато ти не ни дадеш това писмо.

След това светецът се обърнал към народа и казал:

- Издигнете ръце нагоре и призовавайте: "Господи помилуй!" И след като народът, издигнал ръце към небето, дълго време викал със сълзи: "Господи помилуй!", разписката на младежа, пред очите на всички, долетяла по въздуха в ръцете на светителя. Като я взел, той се зарадвал и въздавал благодарност на Бога, а след това, така че да чуят всички, казал на младежа:

- Познаваш ли тази разписка, брате?

Младежът отговорил:

- Да, светителю Божий, това е моята разписка; аз я написах със собствената си ръка.

Свети Василий я скъсал пред всички, въвел младежа в църквата, причастил го с Божествените Тайни и предложил богата трапеза на всички присъстващи. След това, като поучил младежа и му посочил подобаващи правила на живот, го върнал на жена му, а той непрестанно славословел и благодарял на Бога.

Същият Еладий разказва за свети Василий и следното. Веднъж отецът, бидейки озарен от божествената благодат, казал на своя клир:

- Вървете, чеда, след мене, и ще видим славата Божия, и заедно с това ще прославим нашия Владика.

⁵⁰ Древните християни имали обичай по време на молитва да издигат ръце към небето. Затова в църковната песен се казва: "Издигането на ръцете ми като вечерна жертва" (Стихира на вечернята).

С тези думи той излязъл от града, но никой не знаел къде иска да отиде. По това време в едно село живеел презвитерът Анастасий с жена си Теогния. Те били преживели четиридесет години заедно в девство и много хора мислели, че Теогния е неплодна, защото никой не знаел за пазеното от тях в тайна чисто девство. Анастасий се удостоил за своя свят живот да получи благодатта на Божия Дух и бил прозорливец. Провиждайки духом, че светителят иска да го посети, той казал на Теогния:

- Аз отивам да работя на полето, а ти, сестро моя, подреди къщата и в деветия час на деня запали свещи, и излез да посрещнеш светия архиепископ Василий, защото той ще дойде да посети нас, грешните.

Тя се удивила на думите на своя господар, но изпълнила заповедта му. Когато свети Василий бил недалече, Теогния излязла да го посрещне и му се поклонила.

- Здрава ли си, госпожо Теогния? - попитал Василий.

А тя, като чула, че я назовава по име, се ужасила и казала:

- Здрава съм, владико свети!

Светителят попитал:

- Къде е господин Анастасий, твоят брат?

Тя отговорила:

- Той не ми е брат, а мъж; отишъл е на полето.

Свети Василий казал:

- Той е у дома - не се безпокой!

Като чула това, тя още повече се изплашила, защото разбрала, че светецът е проникнал в тайната им, и с трепет паднала в нозете му:

- Моли се за мене, грешната, светителю Божий, защото виждам, че ти можеш да вършиш дивни и велики дела.

Светителят се помолил за нея и продължил нататък. Когато влизал в дома на презвитера, го посрещнал и самият Анастасий, целунал нозете на светеца и казал:

- Откъде ми е това, да дойде при мене светителят на моя Господ?

Светителят му дал целование в Господа и рекъл:

- Добре е, че те намерих, учениче Христов; да отидем в църквата и да извършим Божията служба.

Този презвитер имал обичай да пости през всички дни на седмицата, освен в събота и неделя, и не вкусвал нищо друго, освен хляб и вода. Когато влезли в църквата, свети Василий заповядал на преподобния Анастасий да служи литургия, а той отказвал:

- Ти знаеш, владико, какво е казано в Писанието: "по-малкият се благославя от по-големия"⁵¹.

Свети Василий му казал:

- При всичките си други добри дела имай и послушание.

Когато преподобният служел литургия, по време на възнасянето на светите Тайни, свети Василий и други, които били достойни, видели как Пресветия Дух слязъл във вид на огън и обкръжил свещеника и светия жертвеник. След завършването на божествената служба всички влезли в дома на Анастасий и той предложил трапеза на свети Василий и неговия клир.

⁵¹Евр. 7:7.

По време на трапеза светецът попитал презвитера:

- Откъде имаш съкровище и какъв е животът ти? Разкажи ми.

Презвитерът отговорил:

- Светителю Божий! Аз съм човек грешен и подлежа на общонародните данъци; имам два чифта волове, с единия от които работя сам, а с другия - моят наемник; това, което получавам от единия чифт, използвам за успокояване на странниците, а полученото с помощта на другия отива за изплащане на данъците: жена ми също се труди с мене, служейки на странниците и на мене.

Свети Василий му казал:

- Наричай я своя сестра, както е в действителност, и ми кажи за добродетелите си.

Анастасий отговорил:

- Нищо добро не съм извършил на земята.

Тогава светителят го помолил:

- Нека да станем и да отидем заедно - и те отишли до една от стаите в дома му.

- Отвори ми тази врата - казал свети Василий.

- Не, светителю Божий - отвърнал Анастасий, - не влизай тук, защото в тази стая няма нищо друго освен домакински вещи.

Свети Василий продължил:

- Но аз съм дошъл заради тези вещи.

Тъй като презвитерът все пак не искал да отвори вратата, светецът я отворил с дума и като влязъл, видял там един човек поразен от тежка проказа⁵², на когото много части от тялото вече били изгнили и окапали. За него не знаел никой, освен презвитера и жена му.

Свети Василий се обърнал към презвитера:

- Защо искаше да скриеш от мене това твоє съкровище?

- Този човек е сърдит и свадлив - отговорил презвитерът - и затова се боях да ти го покажа, за да не оскърби с някоя дума твоята святост.

Тогава свети Василий казал:

- Ти извършваш добър подвиг, но дай и на мене да му послужи тази нощ, за да бъде съучастник в наградата, която ще получиш.

И така свети Василий останал насаме с прокажения и прекарал цялата нощ в молитва, а на сутринта го извел съвършено здрав. Презвитерът и жена му, и всички, които били там, като видели това чудо, прославяли Бога, а свети Василий, след приятелска беседа с презвитера и поучение към присъстващите, се върнал у дома си.

Когато за свети Василий чул преподобният Ефрем Сирин⁵³, живеещ в пустинята, започнал да моли Бога да му покаже какъв е Василий. И ето, веднъж, намирайки се в състояние на духовен възторг, той видял огнен стълб, който стигал до небето, и чул глас, който казал:

⁵²Проказа - болест, разрушаваща цялото тяло на човека и при това заразна.

⁵³Свети Ефрем Сирин - прочут християнски подвижник и писател. Паметта му се чества на 28 януари. Наречен е Сирин, тоест сириец, защото Месопотамия, в която се родил, в древността била част от Сирия.

- Ефрем, Ефрем! Какъвто е този огнен стълб, такъв е и Василий.

Преподобният Ефрем, като взел със себе си преводач - понеже не знаел гръцки, - се отправил към Кесария и пристигнал на празника Богоявление Господне. Като застанал надалече, незабелязан от никого, той видял свети Василий, отиващ в църквата с голяма тържественост, облечен в светли одежди, и неговият клир, също в такива одежди. Свети Ефрем се обърнал към придружаващия го преводач и казал:

- Струва ми се, брате, че напразно сме се трудили, защото този човек е с много висок чин, друг такъв не съм виждал.

Като влязъл в църквата, преподобният застанал в един ъгъл, без да го вижда никой, и си казвал сам на себе си:

- Ние, "които претърпяхме теготата на деня и жегата"⁵⁴, нищо не получихме, а този, ползващ се с такава слава и чест между хората, в същото време е като огнен стълб. Това ме удивлява.

Когато свети Ефрем разсъждавал така, свети Василий узнал за него от Светия Дух, изпратил своя архидякон и му казал:

- Иди при западните църковни врати; там, в ъгла на църквата, ще намериш един монах, заедно с друг човек, почти без брада и дребен на ръст. Кажи му: "Ела и влез в олтара, защото архиепископът те вика".

Архидяконът с голям труд си пробил път през народа и като се приближил към мястото, където стоял преподобният Ефрем, казал:

- Отче, моля те, ела, архиепископът те вика.

Ефрем, като узнал чрез преводача какво му казва архидяконът, отговорил:

- Ти си сбъркал, брате! Ние сме пришълци и сме непознати на архиепископа.

Архидяконът отишъл да каже за това на Василий, който в същото време обяснявал на народа Свещеното Писание. И ето, преподобният Ефрем видял, че от устата на говорещия Василий излиза огън.

След това светителят отново казал на архидякона:

- Иди и кажи на монаха пришълец: "Господин Ефрем! Моля те - влез в светия олтар: архиепископът те вика".

Архидяконът отишъл и казал каквото му било заповядано. Ефрем се удивил на това и прославил Бога. После направил земен поклон и рекъл:

- Наистина, велик е Василий, наистина, той е огнен стълб, наистина, Дух Свети говори чрез устата му!

След това помолил архидякона да съобщи на архиепископа, че след края на светата служба иска на уединено място да му се поклони и да го приветства.

Когато Божествената служба свършила, свети Василий влязъл в съсъдохранителницата, повикал преподобния Ефрем и като му дал целование в Господа, казал:

- Приветствам те, отче, който си умножил Христовите ученици в пустинята и с Христовата сила си изгонил бесовете от нея! Защо, отче, си предприел такъв труд, идвайки да видиш един грешен човек? Господ да ти въздаде за труда!

Преподобният, отговаряйки му чрез преводача, му казал всичко, което му било на сърцето, и се причастил заедно със своя спътник с Пречистите Тайни от светите ръце на Василий. Когато след това седнали на трапеза в дома на свети Василий, преподобният се обърнал към светеца:

⁵⁴Мат. 20:12.

- Отче светейши! За една милост те моля - благоволи да ми я дадеш.

Светият му казал:

- Кажи какво ти е нужно: аз имам голям дълг към тебе за твоя труд, защото ти заради мене си предприел такова далечно пътешествие.

- Зная, отче - казал достопочтеният Ефрем, - че Бог ти дава всичко, което искаш от Него; аз искам да помолиш Неговата благодат да ми даде способност да говоря гръцки.

Свети Василий отговорил:

- Твоята молба превишава силите ми, но тъй като ти молиш с твърда надежда, тогава да отидем, достопочтени отче и пустинни наставниче, в храма Господен и да се помолим на Господа, Който може да изпълни молбата ти, защото е казано: "Той изпълня желанието на ония, които Му се боят, чува техните вопли и ги спасява"⁵⁵.

Те избрали удобно време, отишли в църквата и дълго се молили. След това светителят казал:

- Защо, честни отче, не приемаш посвещение в презвитерски сан, бидейки достоен за това?

- Защото съм грешен, владико! - отговорил му Ефрем чрез преводача.

- О, да имам твоите грехове! - казал свети Василий и добавил: - да направим земен поклон.

Когато те паднали на земята, свети Василий възложил ръката си на главата на преподобни Ефрем и произнесъл молитвата, положена при посвещаване в дяконски чин. След това казал на преподобния:

- Сега заповядай да станем от земята.

За Ефрем изведнъж станала ясна гръцката реч и той казал на гръцки: "Застъпи, спаси, помилуй, издигни и съхрани нас, Боже, с Твоята благодат"⁵⁶.

Всички прославили Бога, дал на Ефрем способност да разбира и говори гръцки. Той прекарал със свети Василий три дни в духовна радост. Архиепископът го поставил за дякон, а преводача му за презвитер, след което ги отпуснал с мир.

Веднъж в град Никея⁵⁷ спрял нечестивият цар Валент и представителите на арианската ерес се обърнали към него с молба да изгони православните от съборната църква в този град, и да даде църквата на тяхното арианско сборище. Царят, бидейки еретик, така и направил: насила отнел църквата от православните и я дал на арианите, а сам отишъл в Цариград. Когато цялото многобройно общество православни изпаднало в дълбока печал, в Никея дошъл застъпникът на всички църкви, свети Василий; тогава православно паство дошло при него с вопли и му разказало за причинената от царя обида. Светецът ги утешил с думите си и веднага отишъл при царя в Константинопол, застанал пред него и казал:

- "Могъществото царево обича съд"⁵⁸. Защо ти, царю, произнесе несправедлива присъда, като изгони православните от светата църква и даде управлението и на неправомислещите?

Царят му казал:

- Ти пак започна да ме оскърбяваш, Василий! Не подобава да постъпваш така.

Свети Василий отговорил:

- За мене е добре и да умра за истината.

⁵⁵ Пс. 144:19.

⁵⁶ Възглас от малката ектения, произнасяна от дякона на вечернята в деня на Петдесетница.

⁵⁷ Никея - град в малоазийската провинция Витиния. Тук се състоял I Вселенски събор - в 325 г.

⁵⁸ Пс. 98:4.

Когато спорели и се препирали един с друг, ги слушал намиращият се там главен царски готвач на име Демостен. Той, желаейки да помогне на арианите, казал нещо грубо, укорявайки светеца.

Светецът казал:

- Ето, виждаме пред нас и неучения Демостен⁵⁹.

Засраменият готвач отново произнесъл нещо в отговор, но светецът казал:

- Твоята работа е да размишляваш за ястията, а не да се занимаваш с варене на църковните догмати.

И Демостен, бидейки посрамен, замълчал. Царят, изпитвайки ту гняв, ту срам, казал на свети Василий:

- Иди и отсъди делото им; впрочем съди така, че да не се окажеш помощник на своите единоверци.

- Ако разсъждавам несправедливо - отговорил светецът, - изпрати ме на заточение, единоверците ми изгони, а църквата дай на арианите.

Светецът взел царския указ и се върнал в Никея, повикал арианите и им казал:

- Ето, царят ми даде власт да извърша съд между вас и православните относно църквата, която сте превзели със сила.

А те му отговорили:

- Съди, но според царския съд⁶⁰.

Тогава светецът казал:

- Елате вие, ариани, и вие, православни, и затворете църквата; като я затворите, я запечатайте с печати: всеки със своите, и поставете и от едната, и от другата страна надеждна стража. След това първо вие, арианите, се молете в продължение на три дни и три нощи, след което се приближете към църквата. И ако по вашите молитви църковните врати се отворят сами, нека църквата бъде ваша завинаги: а ако това не стане, тогава ние ще се помолим една нощ и ще тръгнем с лития⁶¹, с пеене на свещени песнопения, към църквата; ако тя се отвори за нас, ще я владеем за вечни времена; ако и за нас не се отвори, тогава отново ще бъде ваша.

Това предложение се харесало на арианите, а православните се огорчили от постъпката на светеца, казвайки, че той е отсъдил не по правда, а поради страх от царския съд. След това здраво затворили светата църква и след запечатването ѝ била поставена бдителна стража. Когато арианите, след като се помолили три дни и три нощи, дошли пред църквата, нищо особено не се случило: те се молили и тук от сутринта до шестия час, викайки: "Господи помилуй!". Но църковните врати не се отворили пред тях, и те си отишли със срам. Тогава свети Василий, като събрал всички православни с жените и децата, излязъл от града и отишъл в църквата на свети мъченик Диомид. Там извършили всенощно бдение и на сутринта отишли при запечатаната съборна църква, пеейки:

- "Светий Боже, светий Крепки, светий Безсмъртни, помилуй нас!"

Светителят се спрял пред църковните врати и казал на народа:

- Издигнете ръце към небето и с усърдие викайте: "Господи помилуй!"

След това светецът наредил на всички да млъкнат и като се приближил до вратите, ги осенил с кръстното знамение и казал:

- Благословен е християнският Бог сега и всякога, и во веки веков.

⁵⁹ Демостен бил знаменит древногръцки оратор; живял от 384-322 г. пр. Р. Хр.

⁶⁰ Тоест както би съдил самият цар.

⁶¹ Лития - от гр. - усърдно моление. Тя обикновено се извършвала извън храма, а сега се извършва в притвора.

Когато народът възкликнал: “амин”, земята се разтърсила, ключалките започнали да се чупят, резетата паднали, печатите се счутили и вратите се отворили, като от силен вятър и буря, така че вратите се ударили в стените. А свети Василий започнал да възпява:

- “Подигнете, порти, горницето си, подигнете се, вечни порти, и ще влезе Царят на славата!”⁶²

След това той влязъл в църквата с множество православни и след като извършил божествена служба, отпуснал народа. Безбройно множество ариани, като видели това чудо, оставили своето заблуждение и се присъединили към православните. Когато царят узнал за това правосъдно решение на Василий и за славното чудо, безкрайно се удивил и започнал да хули арианството; но бидейки заслепен от нечестие, не се обърнал към православието и впоследствие погинал по жалък начин. Когато получил рана във войната в Тракийската страна, се скрил в една плевня, където имало слама. Преследвачите обкръжили плевнята и я подпалили, и царят, като изгорял там, отишъл в неугасимия огън⁶³. Смъртта на царя последвала в същата година след преставянето на светия наш отец Василий.

Веднъж пред свети Василий бил наклеветен брат му, Севастийският епископ Петър. За него казали, че продължава съжителството с жена си, която бил оставил преди посвещението си за епископ, защото епископът не подобава да бъде женен. Като чул това, светителят казал:

- Добре е, че ми казахте; ще отида заедно с вас и ще го изоблича.

Когато светецът се приближавал към град Севастия, Петър духом узнал за идването на брат си, защото и той бил изпълнен с Божия Дух и живеел с мнимата си жена не като с жена, а като със сестра, целомъдрено. И така той излязъл на осем поприща⁶⁴ от града, за да посрещне свети Василий, и като видял брата с множество спътници, усмихнал се и казал:

- Брате, като на разбойник ли си излязъл срещу мене?

Те си дали един на друг целование в Господа, влезли в града и като се помоли в църквата на светите четиридесет мъченици, отишли в епископския дом. Като видял снаха си, свети Василий поздравил:

- Здравей, сестро моя, или по-добре казано - невесто Господня; дошъл съм тук заради тебе.

Тя отговорила:

- Здравей и ти, пречестни отче; отдавна исках да целуна твоите пречестни нозе.

И свети Василий се обърнал към Петър:

- Моля те, брате, нощувай тази нощ с жена си в църквата.

- Ще направя всичко, което ми заповядаш - отговорил Петър.

Когато настъпила нощта и Петър почивал с жена си в църквата, там се намирал и свети Василий с петима добродетелни мъже. Около полунощ той ги събудил и им казал:

- Какво виждате над брат ми и снаха ми?

Те отвърнали:

- Виждаме ангели Божии, помазващи с аромати непорочното им ложе.

Тогава светителят им рекъл:

- Мълчете и на никого не разказвайте за това, което сте видели.

⁶² Пс. 23:7.

⁶³ Това станало в град Адрианопол.

⁶⁴ Около 12 км.

На сутринта той заповядал на народа да се събере в църквата и да донесе мангал с горящи въглени. След това казал:

- Простри, честна снахо моя, дрехата си.

И когато тя направила това, светецът се обърнал към държащите мангала:

- Сложете въглени в дрехата.

След това отново заповядал да донесат нови горещи въглени и казал на брат си:

- Простри, брате, фелона си⁶⁵.

Когато изпълнил тази заповед, свети Василий казал на слугите:

- Изсипете въглените във фелона.

Когато епископ Петър и жена му държали горящите въглени в дрехите си и не понесли никаква вреда, народът се удивлявал и казвал:

- Господ пази Своите преподобни и им дарува блага още на земята.

Когато Петър и жена му изсипали въглените на земята, от дрехите не се усещала никаква миризма на изгоряло и те им останали необгорени. След това свети Василий заповядал на споменатите петима добродетелни мъже и те разказали за нощното видение на народа как са видели в църквата Божии ангели над леглото на блажения Петър и съпругата му помазващи с аромати непорочното им ложе. След това всички прославили Бога, който очисти Своите угодници от човешката клевета.

В дните на преподобния наш отец Василий в Кесария имало една много богата вдовица от знатен произход; живеейки сластолюбиво и угаждайки на плътта си, тя изцяло се поробила на греха и много години прекарала в блудна нечистота. Но Бог, Който иска всички да се покаят⁶⁶, се докоснал със Своята благодат и до нейното сърце, и жената започнала да се разкайва за греховния си живот. Веднъж, останала насаме със себе си, тя размисляла за безмерното си множество грехове и започнала да оплаква положението си, казвайки:

- Горко на мен, грешната и блудната! Как ще отговарям пред праведния Съдия за извършените от мене грехове? Аз съм разрушила храма на тялото си, осквернила съм душата си. Горко на мен, най-голямата от всички грешници! С кого мога да се сравня по своите грехове? С блудницата ли, или с митаря? Никой не е съгрешил колкото мене. И което е най-страшното, аз съм извършила толкова злини след приемането на кръщение. И кой ще ми каже, ще приеме ли Бог покаянието ми?

Ридаейки така, тя си припомнила всичко, което извършила от младостта до старостта си, и го написала на един свитък. Най-накрая записала един особено тежък грях и запечатала свитъка с оловен печат. След това, като избрала време, когато свети Василий отивал към църквата, тя се затекла към него, хвърлила се в нозете му със свитъка, викайки:

- Помилвай ме, светителю Божий - аз съм съгрешила повече от всички!

Светецът се спрял и я попитал какво иска от него; а тя, подавайки му в ръка запечатания свитък, казала:

- Ето, владико, на този свитък съм записала всички мои грехове и беззакония и съм го запечатала; ти, угодниче Божий, не го чети и не снемай печата, но само ги очисти с твоята молитва, защото вярвам, че Този, Който е вложил в мене тази мисъл, ще те чуе, когато се помолиш за мене.

Свети Василий взел свитъка, издигнал очи към небето и казал:

⁶⁵Фелон - така се наричала в древността изобщо горната одежда, без ръкави, обгръщаща тялото от всички страни. Християнската древност, от благоговение пред Спасителя и Неговите апостоли, носещи, ако не такава, то подобна връхна одежда, приела фелона в числото на свещеническото облачение и от най-древни времена я усвоила както за епископите, така и за свещениците.

⁶⁶2 Петр. 3:9.

- Господи! За Тебе Едничък всичко е възможно. Защото, ако Ти си взел върху Себе Си греховете на целия свят, толкова повече можеш да очистиш прегрешенията на една душа, понеже пред всичките ни грехове, макар и да са преброени у Тебе, Твоето милосърдие е безмерно и неизследимо!

Като казал това, свети Василий влязъл в църквата, държейки в ръце свитъка, и като паднал пред жертвеника, цялата нощ прекарал в молитва за тази жена.

На сутринта, като извършил божествената служба, светителят повикал жената и ѝ дал запечатания свитък така, както го получил от нея, и при това ѝ казал:

- Чувала ли си, жено, че никой не "може да прощава грехове, освен един Бог"⁶⁷?

А тя отговорила:

- Чувала съм, честни отче, и затова те обезпокоих с молба да умоляваш Неговата благодост.

Като казала това, жената разтворила списъка и видяла, че всичките ѝ грехове били заличени от него; не бил изгладен само онзи тежък грях, който бил записан най-накрая. Като видяла това, жената се ужасила и удрайки се в гърдите, паднала в нозете на светеца, викайки:

- Помилвай ме, рабе на Бога Всевишни, и както си се умилостивил над всичките ми беззакония и си молил Бога за тях, така Го помоли и за това, за да бъде и то напълно очистено.

Архиепископът се просълзил от жалост към нея и ѝ казал:

- Стани, жено: и аз самият съм грешен човек и се нуждая от помилване и прошка; Този, Който е очистил другите ти грехове, може да очисти и още неизгладения ти грях; ако ти в бъдеще се пазиш от греха и започнеш да ходиш по Господния път, не само ще ти бъде простено, но и ще се удостоиш с небесно прославяне. Ето какво ще те посъветвам: иди в пустинята: там ще намериш един свят мъж на име Ефрем; дай му този свитък и го моли да измоли за тебе помилване от Човеколюбеца Бога.

Жената, по думите на светеца, отишла в пустинята, и като вървяла дълго, намерила килията на блажения Ефрем. Тя почукала на вратата и казала:

- Помилуй ме, грешната, преподобни отче!

Свети Ефрем, узнавайки духом за целта, с която е дошла при него, ѝ отговорил:

- Иди си от мене, жено, защото аз съм грешен човек и сам се нуждая от помощта на други хора.

Тогава тя хвърлила пред него свитъка и казала:

- При тебе ме изпраща архиепископ Василий: като се помолиш на Бога, да очистиш греха ми, който е записан в този свитък; останалите ми грехове очисти той, а ти не отказвай да се помолиш за този единствен грях, защото съм изпратена при тебе.

Преподобният Ефрем казал:

- Не, чедо, този, който може да умолява Бога за многото ти грехове, толкова повече може да Го умолява за един. И така, върви и побързай, за да го завариш между живите, преди да отиде при Господа.

Тогава жената се поклонила на преподобния и се върнала в Кесария.

Но тя пристигнала тук за погребението на свети Василий, защото той вече се бил преставил, и носели свящото му тяло към мястото на погребението. Като срещнала погребалното шествие, жената силно заридала, хвърлила се на земята и казала на светеца като на жив:

⁶⁷ Марк. 2:7.

- Горко ми, светителю Божий! Горко на мен, нещастната! Затова ли ме изпрати в пустинята, за да можеш, необезпокояван от мене, да излезеш от тялото? И ето, аз се върнах с празни ръце, напразно извършвайки трудното пътешествие в пустинята. Нека Бог види това и да отсъди между мене и тебе за това, че ти, имайки възможност сам да ми окажеш помощ, ме изпрати при друг.

Викайки така, тя хвърлила свитъка върху одъра на светеца и разказала на всички хора за мъката си. Един от клириците, желаейки да види какво е записано, го взел и развивайки го, не намерил нищо: целият свитък бил чист.

- Тук нищо не е написано - казал той на жената - и ти напразно скърбиш, не знаейки за проявеното неизказано Божие човеколюбие над тебе.

Целият народ, като видял това чудо, прославил Бога, дал такава власт на Своите раби и след преставянето им.

В Кесария живеел един евреин, на име Иосиф. Той бил така изкусен в лечебното изкуство, че определял, по движението на кръвта в жилите, деня, в който ще настъпи смъртта на болния, три или пет дни преди това, посочвал дори и самия час на смъртта. Богоносният наш отец Василий, предвиждайки бъдещото му обръщане към Христа, много го обичал и често го канел да беседва с него, уговаряйки го да остави еврейската вяра и да приеме свето Кръщение. Но Иосиф отказвал с думите:

- В каквато вяра съм се родил, в нея искам и да умра.

Светецът му казал:

- Повярвай ми, че нито аз, нито ти ще умрем, докато ти не се родиш "от вода и Дух"⁶⁸: защото без тази благодат никой не може да влезе в Царството Божие. Нима твоите бащи не са се кръстили "в облака и в морето?"⁶⁹ Нима те не са пили от камъка, който бил предобраз на духовния камък - Христа, родил се от Дева заради нашето спасение. Този Христос твоите бащи разпънали, но Той, бидейки погребан, на третия ден възкръснал и като възлязъл на небесата, седнал отдясно на Отца и оттам ще дойде да съди живи и мъртви.

И още много неща, полезни за душата, му говорел светецът, но Иосиф оставал в своето неверие. Когато дошло време светецът да се престава, той се разболял и повикал Иосиф при себе си, като че се нуждаел от неговата лекарска помощ, и го попитал:

- Какво ще кажеш за мене, Иосифе?

Той прегледал светеца и казал на домашните му:

- Пригответе всичко за погребение, защото смъртта му може да настъпи всяка минута.

Но свети Василий казал:

- Не знаеш какво говориш!

Лекарят отговорил:

- Повярвай ми, владико, смъртта ти ще настъпи още преди залез слънце.

Тогава свети Василий му казал:

- А ако остана жив до утре, до шестия час, тогава какво ще направиш?

Иосиф отговорил:

- Тогава нека и аз умра!

⁶⁸Иоан 3:5.

⁶⁹1 Кор. 10:1.

- Да - казал на това светецът, - умри, но умри за греха, за да живееш за Бога!

- Зная за какво говориш, владико! - отговорил евреинът, - и ето, кълна ти се, че ако доживееш до утре, ще изпълня желанието ти!

Тогава свети Василий започнал да се моли на Бога да продължи живота му до сутринта за спасението на душата на Иосиф - и получил това, за което се молел. На сутринта светителят изпратил да извикат Иосиф, който не повярвал на слугата, че владиката е жив; отишъл, за да го види, както той мислел, вече умрял. Когато наистина го видял жив, той изпаднал сякаш в изстъпление, и след това, като паднал в нозете на светеца, казал в сърдечен порив:

- Велик е християнският Бог, и няма друг Бог освен Него! Отричам се от иудейството и се обръщам към истинната, християнската вяра. Заповядай, свети отче, незабавно да извършат свето Кръщение над мене, както и над целия ми дом.

Свети Василий му казал:

- Ще те кръстя сам, със собствените си ръце!

Иосиф се приближил до светеца, докоснал се до дясната му ръка и казал:

- Силите ти, владико, са отслабнали, и цялото ти естество е напълно изнемогнало; ти няма да можеш да ме кръстиш сам.

- Ние имаме Създател, Който ни укрепява - отговорил светият.

И като станал, отишъл в църквата, и пред лицето на целия народ кръстил Иосиф и цялото му семейство; дал му името Иоан и го причастил с Божествените Тайни, като сам отслужил литургия в този ден. Като преподавал на новокръстените наставление за вечния живот и се обърнал с поучително слово към всичките си словесни овци, светителят останал в църквата до деветия час. След това, като дал на всички последно целование и прошка, той започнал да благодари на Бога за всичките Му неизказани благодеяния и когато словото на благодарение било още на устата му, предал душата си в Божиите ръце и като архиерей се присъединил към починалите архиереи, а като велик проповедник - към проповедниците, в първия ден на януари 379 година, при управлението на Грациан⁷⁰, възцарил се след баща си Валентиниан.

Свети Василий Велики обгрижвал Божията Църква осем години, шест месеца и шестнадесет дни, а всички години от живота му били четиридесет и девет.

Новокръстеният евреин, като видял светеца умрял, паднал на лицето му и със сълзи казал:

- Наистина, рабе Божий Василий, ти и сега не би умрял, ако сам не би поискал.

Погребението на свети Василий представлявало знаменателно събитие и показвало с какво голямо уважение се ползвал. Не само християните, но и иудеите и езичниците на тълпи бързали по улицата в голямо множество и настойчиво се стремели към ковчега на починалия светител. За погребението му дошъл и свети Григорий Назианзин и много плакал за светеца. Събралите се тук архиереи изпели надгробни песнопения и погребали честните мощи на великия Божий угодник Василий в църквата на светия мъченик Евпсихий⁷¹, възхвалявайки Бога, Единия в Троица, на Когото слава во веки. Амин⁷².

⁷⁰Грациан управлявал империята (в началото заедно с баща си Валентиниан I) от 375 до 383 г.

⁷¹Къде се намират в днешно време мощите на свети Василий, не е известно: на Атон (в лаврата на свети Атанасий) показват само главата му; святото му тяло, според разказите на западните писатели, по време на кръстоносните походи било взето от Кесария и пренесено от кръстоносците на Запад - във Фландрия. - За своите заслуги към Църквата и за необикновено високонравствения си и подвижнически живот свети Василий бил наречен Велики, и се прославя като "слава и красота на Църквата", "светило и око на вселената", "учител на догматите", "палата на учеността" и "вожд на живота".

⁷²На всенощното бдение в деня на паметта на свети Василий Велики Църквата произнася в чест на Обрезание Господне две паримии и една в чест на вселенския учител и светител Василий - за високото съвършенство на праведните и богатата от тях за ближните (Притч.

10:31, 32; 11:1-12). Утринното Евангелие в чест на светителя (Иоан 10:1-9) благовестува за достойнството на истинския пастир, полагащ душата си за овците. На литургията, която в първия ден на януари е на свети Василий Велики, с четенето на Апостола в негова чест Църквата възвестява за най-съвършения архиерей - Сина Божий, на Когото свети Василий Велики подражавал в своя живот (Евр. 7:26-28). Литургийното Евангелие (едното - на Обрезание, другото - на свети Василий) в чест на светителя благовестува учението на Исуса Христа за блаженството на бедните духом, гладуващите и жадуващите за правда и гонените за Христовата вяра (Лук. 6:17-23), какъвто бил и свети Василий Велики.

БЕСЕДИ НА ШЕСТОДНЕВ

В начало Бог сътвори небето и земята. (Бит. 1:1)

БЕСЕДА 1

Подходящо начало за този, който иска да говори за сътворението на света, е да разкаже най-напред за възникването на видимите неща. Защото той трябва да предаде историята на сътворението на небето и земята, което не е станало от самосебе си, както са си представяли някои, а е имало причината си в Бога.

Кой слух ще бъде достоен за величието на този разказ? С каква подготовка трябва да пристъпи душата към слушането на такива слова? Тя трябва да бъде чиста от плътски страсти, непомачана от житейски грижи, трудолюбива, търсеща, вникваща във всичко, от което може да се придобие представа за Бога, достойна за Бога.

Но преди да изследваме точността на изразите и да разгледаме многозначността на тези няколко думи, нека си представим кой беседва с нас. По този начин, дори, поради немошата на разума ни да не проникнем в мислите на повествователя, все пак, като обърнем внимание на достоверността на говорещия, сами ще достигнем до необходимостта да се съгласим с казаното.

И така, написалият този разказ е Моисей - същият Моисей, за когото е засвидетелствано, че *беше Богу мил* (Деян. 7:20), бидейки още младенец; когото фараоновата дъщеря осинови и възпита по царски, като назначи за обучението му мъдри египетски наставници; който, като намрази гордостта на превъзходството и като се обърна към унизеното състояние на съплеменниците си, *предпочете да страда заедно с народа Божий, отколкото да има кратковременна, греховна наслада* (Евр. 11:25); който, след като получи от самата природа любов към правдата, още преди да му бе поверено началството над народа, поради естествено отвращение към злото, се оказа до смърт готов да преследва злите; който, бидейки изгонен от облагодетелстваните от него, напусна с радост египетските размирици и като се отдалечи в Етиопия, там, напълно свободен от други занимания, в продължение на цели четиридесет години се упражняваше в съзерцание на съществуващите неща; който, бидейки вече на осемдесет години, видя Бога, както за човек е възможно да Го види, или по-добре да кажем, както нито един човек не Го е виждал, по собственото Божие свидетелство: *Ако между вас има пророк Господен, аз му се откривам във видение, насън говоря с него; не е тъй обаче с Моя раб Моисея, - той е верен в целия Ми дом: аз говоря с него уста с уста, и явно, а не с гатанки* (Числ. 12:6-8). Та ето този (мъж), удостоен наравно с ангелите да гледа Божието лице, ни разказва нещо от онова, което е чул от Бога. Но да послушаме словата на истината, които са изречени *не с убедителни думи на човешка мъдрост, а с думи, научени т Духа Светаго* (1 Кор. 2:4, 13), и имат за цел не похвала от страна на слушателите, а спасението на поучаваните.

В начало Бог сътвори небето и земята. Изумителността на мисълта връзва словото ми. За какво да говоря най-напред? Откъде да започна тълкуването? Да изоблича суетността на езичниците или да възвелича истината на нашето учение?

Елинските мъдrecи са размишлявали много за природата - и нито едно тяхно учение не е останало твърдо и непоклонливо; защото всяко следващо учение е опровергавало предходното. Затова не е и нужно да изобличаваме ученията им; те самите са достатъчни за собственото си взаимно опровержение. Защото непознаващите Бога не са допускали, че произходът на всички неща зависи от разумна причина; а в съответствие с това свое основно незнание са си правели изводи и за останалото. Затова едни прибягвали към веществените начала и приписвали причината за всички неща на елементите на света; други пък си представяли, че природата на видимите неща се състои от атоми и неделими тела, тегло и плътност; защото раждане и разрушение настъпват, когато неделимите тела ту се събират взаимно, ту се разделят, а причината за продължителното съществуване на телата, съществуващи по-дълго от другите, е в по-здравото свързване между атомите.

Наистина тъкат паяжина онези, които пишат такива неща и считат, че толкова незначителни и слаби неща са начала на небето, земята и морето. Те не са могли да кажат: *В начало Бог сътвори небето и земята*. Затова вселилото се в тях безбожие им внушило лъжливата мисъл, че уж всичко съществува без управление и устройство и се задвижва уж от случайността. За да не изпаднем и ние в същото, описващият сътворението на света направо, с първите думи, просветил разума ни с Божието име, като казал: *В начало Бог сътвори*.

Какъв прекрасен ред! Първо споменал за *началото*, за да не би някои да сметат света за безначален; а после добавил: *сътвори*, за да покаже, че сътвореното е изключително малка част от могъществото на твореца. Както грънчарят, който с еднаква изкусност е направил хиляди глинени съдове, с това не е изчерпал нито изкусността, нито силата си, така и Създателят на вселената, притежавайки творческа сила, достатъчна не само за един свят, но безброй пъти по-превъзходна, довел до съществуване цялото величие на видимото с едно движение на волята Си.

А щом като светът има начало и е сътворен, нека се запитаем: кой му е дал началото и кой е неговият Творец? Или по-добре да кажем: за да не би, мъчейки се да откриеш това посредством човешки умования, да се отклониш по някакъв начин от истината, Моисей те е изпреварил с учението си, като вместо печат и ограда поставил върху душите ни достойното за почитане Божие име, като казал: *В начало Бог сътвори*. Това блажено Естество, неизчерпаема Благост, приятна и силно желана за всяко надарено с разум същество Доброта, Начало на съществата, Извор на живота, духовна Светлина, непристъпна Мъдрост - ето Кой *сътвори в начало небето и земята!*

Затова, човече, не считай, че видимото е безначално. И от това, че движещите се на небето тела описват окръжности, а в окръжността сетивата ни не могат от пръв поглед да забележат начало, не си прави извода, че природата на движещите се по окръжност тела е безначална. Не бива да считаме за безначална и окръжността, начертана с линия в една равнина само поради това, че от сетивата ни убягва и не можем да открием къде започва и къде свършва тя. Напротив, макар това да убягва от сетивата, все пак в действителност този, който е начертал окръжността от центъра с определен радиус, без съмнение, я е започнал отнякъде. Така и ти, когато виждаш, че тела, описващи окръжности, се връщат на предишното си положение, не се заблуждавай от равномерността и непрекъснатостта на движението им (и) не се задържай в лъжливата мисъл, че светът уж е безначален и безкраен. *Защото е преходен образът на тоя свят* (1 Кор. 7:31), и: *Небе и земя ще премине* (Мат. 24:35).

А за предвъзвестяване на догматите за свършека и изменението на света служи и това, което ни е предадено сега накратко в самото начало на боговдъхновеното учение: *В начало Бог сътвори*. Започналото във времето по необходимост и ще свърши във времето. Ако има начало във времето, не се съмнявай в края.

Но до какъв край водят геометрията, аритметичните методи, изследванията на масата и прословутата астрономия - тази многогрижовна суета, щом като изучилите тези науки са стигнали до извода, че видимият свят е съвечен на Твореца на всичко - Бога, и щом като са издигнали това, което е ограничено и има материално тяло, до еднаква слава с непостижимото и невидимо естество, не бидейки в състояние да разберат и това, че там, където частите подлежат на повреди и промени, и цялото някога неминуемо ще претърпи еднакви със собствените си части видоизменения? Но те до такава степен се заблудиха в своите помисли и неразумното им сърце се помрачи; и наричайки себе си мъдри, **те** обезумяха (Рим. 1:21, 22), че едни твърдели, че небето съществува уж от вечността заедно с Бога, а други казвали, че то е безначален и безкраен Бог, причина за хармонията в частите на вселената. И без съмнение, излишъкът от светска мъдрост един ден ще им донесе увеличаване на тежкото осъждане за това, че като са вниквали с такава задълбоченост в суетни неща, самоволно са били слепи в разбирането на истината. Но те, които измериха разстоянията между звездите, описаха звездите, които винаги се виждат, и северните звезди, а също така и звездите, намиращи се около Южния полюс, пребиваващи там и неизвестни за нас, които разделиха на хиляди части и северната ширина, и зодиакалния кръг, и наблюдаваха с точност завръщането на звездите, тяхното стоене, отклонение и общо движение към предишните места, а също така времето, за което всяка планета извършва една обиколка - те не откриха само едно, - как да разберат Бога, Твореца на вселената и справедливия Съдия, въздаващ всекиму заслуженото според делата, и как да поберат в ума си произтичащата от представата за Съда мисъл за свършека (на света); защото светът неминуемо ще се

измени, щом като и състоянието на душите премине в друг вид живот. Защото, както настоящият живот има качества, сродни на този свят, така и бъдещото съществуване на душите ни ще получи жребий, свойствен на състоянието му. Но те до такава степен не са настроени да обръщат внимание на тези истини, че дори ни посрещат с висок смях, когато възвестяваме свършека на света и вечното възраждане.

Тъй като началото по естествен начин е предшествовало това, което е произлязло от него, то разказващият за нещата, получили битие във времето, по необходимост поставя пред всичко словосъчетанието: *В началото сътвори*. Вероятно и преди този свят е съществувало нещо; но то, макар и постижимо за нашата способност да разбираме, не е споменато в разказа, като несъответстващо на силите на новообучаемите и на младенците по разум. Още преди съществуването на света е съществувало някакво състояние, присъщо на надсветовните сили, превъзхождащо времето, вечно, вечно продължаващо. И тъкмо в него Творецът и Създателят на всичко е извършил сътворението - това е мислената светлина, присъща на блаженството на любещите Господа, разумните и невидимите природи и цялото украшение на умосъзерцаемите твари, превъзхождащи разума ни, така че е невъзможно и да им дадем имена. Тъкмо те изпълват същността на невидимия свят, както ни учи Павел, като казва: *понеже чрез Него е създадено всичко - било видимо, било и невидимо, било Престоли, било Господства, било Началства, било Власти* (Кол. 1:16), и ангелските войнства, и архангелските чиновначалия.

А когато вече станало нужно към съществуващия свят да бъде присъединен и сегашният, който е най-вече училище и място за образование на човешките души, а след това и местопребиваване на всичко, подлежащо на раждане и разрушение, тогава е създадена сродната на света и на намиращите се в него животни и растения приемственост на времето, което постоянно бърза и тече, и никога не прекъсва хода си. Не е ли такава времето, че в него миналото е отминало, бъдещето още не е настъпило, а настоящето се изплъзва от сетивата, преди да е било опознато? А такава е природата и на случващото се в този свят; то ту задължително расте, ту се смалява, и явно няма нищо твърдо и постоянно. Затова и за телата на животните и растенията, които неминуемо са свързани сякаш с някакъв поток и биват увличани от движение, водещо до раждане или разрушаване, било подходящо да бъдат поставени в природата на времето, което получило свойства, сродни на свойствата на изменяемите неща. Тъкмо поради тази причина премъдро изясняващият ни битието на света, разсъждавайки за света, съвсем на място добавил: *в начало сътвори*, тоест в това начало, във времевото начало. Защото нарича света произлязъл в началото, разбира се, не като свидетелство за това, че светът, поради първосъществуването си, предшества всичко сътворено; а говори за началото на произхода на видимите и опознаваните чрез сетивата неща след невидимото и умосъзерцаемото.

Начало се нарича и първото движение, например: *Начало на добрия път е - да се върши правда* (Притч. 16:5); защото преди всичко праведните дела ни движат към блажен живот. Но начало се нарича и онова, от което започва дадено нещо, като същевременно в него има и нещо друго, например: основите на къща и подводната част на кораб. В този смисъл е казано: *Началото на мъдростта е страхът господен* (Притч. 1:7); защото богобоязливостта е сякаш основа и опора на съвършенството. А изкуството се нарича начало на произведенията на изкуството; например, мъдростта на Веселеил била начало на украсяването на скинията. А начало на нравствени постъпки често става и полезният край на направеното; например придобиването на Божието благоволение става начало на милостинята, а очакващият ни съгласно обещанията край става начало на всяко добродетелно действие.

И след като думата "начало" има толкова много значения, виж дали и в настоящия случай към тази дума могат да бъдат приложени всички значения. Защото можеш да узнаеш от кое време е започнало построяването на света, ако от днешния ден, връщайки се назад, се потрудиш да намериш първия ден на битието на света. В този случай ще намериш от какво е започнало във времето първото движение. После ще намериш и това, че небето и земята са поставени предварително сякаш като някакви основи и опори на всичко останало; а после - че съществува някакъв изкусен Ум, Който се е разпоредил относно украсяването на видимите неща, както ти подсказва самата дума: начало. Ще намериш също, че светът е измислен не напразно и не без цел, а за някакъв полезен край, предоставящ на съществата широки възможности за употреба - стига само действително да е училище за разумни души, в което им се преподава богопознание и чрез видимото и сетивното умът бива ръководен към съзерцание на невидимото, както казва апостолът, че *онова, що е невидимо у Него... се вижда още от създаване мира чрез разглеждане творенията* (Рим. 1:20).

Или, може би, понеже актът на сътворението е мигновен и не продължава във времето, затова и е казано: *в началото сътвори*; защото началото е нещо несъстоящо се от части и неразтегливо. Както началото на пътя още не е път и началото на къщата още не е къща, така и началото на времето още не е време и дори не е и най-малка част от времето. Ако пък някой любител на споровете каже, че началото на времето е време, то нека знае, че с това ще раздели началото на части, а тези части са: начало, среда и край. Но да се измисля начало за началото е доста смешно. И който дели началото на две, той от едно начало ще направи две, или по-добре да кажем, много и безкраен брой начала; защото непрестанно ще трябва да разсича всяка отделена част на нови части. И така, за да разберем заедно, че светът е сътворен от Божието желание не във времето, е казано: *в началото сътвори*. За да подчертаят това, древните тълкуватели¹, изразявайки ясно мисълта, са казали: “накратко (ἐν κεφαλαίῳ) Бог сътвори”, тоест изведнъж и мигновено.

Досега, за да кажем малко от многото, разсъждавахме за началото. Но някои от изкуствата се наричат творящи (ποίηται), а други - състоящи се ту в действие (πρακτικοί), ту в съзерцание (θεωρητικοί). За предел на изкуствата, състоящи се в съзерцание, служи самото действие на ума; а за предел на изкуствата, състоящи се в действие - самото движение на тялото, след прекратяването на което вече няма нищо и не е останало нищо за зрителите: така танцът или свиренето на музикален инструмент не остават нищо след себе си, а действието им се ограничава само със самото себе си. А в творящите изкуства и след прекратяване на действието резултатът от труда е налице. Такива изкуства са строителството, дърводелството, ковашкото изкуство, тъкачеството и други подобни. Дори творецът да не присъства лично, произведенията на тези изкуства сами по себе си в достатъчна степен показват творческия ум и можеш да се удивляваш на строителя, ковача, тъкача, като гледаш неговото произведение.

Затова и премъдрият Моисей, желаейки да покаже, че светът е художествено произведение, достъпно за съзерцание от всеки, така че чрез него се познава премъдростта на неговия Творец, не употребил някоя друга дума за света, а казал: *В начало сътвори*. Не: “направи”, не: “произведе”, а: *сътвори*. И понеже мнозина от представящите си, че светът съществува от вечността с Бога, са се съгласявали не с това, че той е сътворен от Бога, а с това, че е възникнал от само себе си, бидейки сякаш отблясък от Божието могъщество, и поради това признавали Бога за причина за света, но причина неволна, както тялото е причина за сянката и сияещият обект - за сиянието, то пророкът, поправяйки тази лъжлива мисъл, употребил думите с голяма точност, като казал: *В начало Бог сътвори*. Бог стана за света не само това - не само причина за битието, но като Благ сътвори полезното, като Премъдър - най-прекрасното, като Могъщ - най-великото. Пророкът ти е показал в лицето на Бога едва ли не художник, който, пристъпвайки към същността на вселената, нагажда частите ѝ една спрямо друга и създава съответстващото само на себе си, стройно и хармонично цяло.

В начало Бог сътвори небето и земята. С двете крайности обозначил същността на вселената, като приписал на небето старшинство в битието, а за земята казал, че заема второ място по същност. Без съмнение, ако има нещо средно между небето и земята, то то е сътворено заедно с тези предели. Затова, макар да не е споменато за стихииите - огън, вода и въздух - ти със собствения си разум разбери, първо, че всичко се намира във всичко. И в земята ще намериш и вода, и въздух, и огън. Огънят изскача от камъните; и от желязото, което само води началото си от земята, при удари обикновено святка неизчерпаем огън. И е достойно за удивление по какъв начин съществуващият в телата огън се таи в тях безвредно, но щом бъде изкаран навън, става унищожителен за телата, които преди това са го съхранявали в себе си. А това, че в земята има и водно естество, го доказват копачите на кладенци. И за намиращото се в нея въздушно естество свидетелстват парите, които излизат от влажната и стоплена от слънцето земя. Второ, ако поради природата си небето заема най-високото място, а земята - най-ниското, поради което лекото се стреми към небето, а тежкото обикновено клони към земята, а върхът и най-ниското място са противоположни помежду си, то споменалият за небето и земята, които поради самата си природа са най-отдалечени помежду си, разбира се, с това е означил всичко, което изпълва пространството между тях. Така че не търси разказ за всяка стихия, а в казаното подразбирай и премълчаното.

В начало Бог сътвори небето и земята. Изследването на същността на всяко същество, което става обект или на съзерцанието, или на сетивата ни, би внесло в тълкуванието прекалено дълги и доста сложни разсъждения и при разглеждането на тази тема ще бъде нужно да изразходим повече думи, отколкото може

¹Тук св. Василий вероятно е имал предвид превода на Акила: Ἐν κεφαλαίῳ ἐποίησε ο Θεός τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.

да се кажат по всеки от останалите въпроси. Освен това спирането на този предмет не ще послужи ни най-малко за назидание на Църквата.

Но относно същността на небето за нас е достатъчно казаното от Исаия, който с прости думи ни е дал достатъчно добра представа за природата му, като казал: *Който утвърди небето като дим* (Ис. 51:6 - слав.), тоест Който за създаването на небето сътворил тънко, нетвърдо, негрубо естество. И за очертанието на небето ни е достатъчно казаното от същия пророк като славословие на Бога: *Той е разпрострял небесата като тънко платно и ги е разпънал като шатра за живеене* (Ис. 40:22).

Нека си предприемем същото правило и относно земята - да не любопитстваме за същността ѝ, за това - какво представлява тя, да не си губим времето за умувания, изследвайки това, което е непосредствено пред очите ни, да не издирваме някое естество, което е лишено от качества и взето само по себе си е безкачествено, а твърдо да помним, че всички свойства, забелязвани в земята, бидейки пълнеж на същността, влизат в понятието битие. Ако се опиташ с разума си да отделиш от земята всяко от намиращите се в нея качества, няма да стигнеш до нищо. Ако отнемеш чернотата, студенината, тежестта, гъстотата, качествата на пръстта, действащи на вкуса, или и други, които се забелязват в нея, то пред очите ти няма да остане нищо.

Затова те съветвам да се откажеш от всичко това и да не търсиш и на какво е основана земята. Защото при такова търсене мисълта ще почне да се върти в кръг, поради това, че разсъдъкът не ще намери никакъв сигурен предел. Ако кажеш, че въздухът е подложен под земята, ще изпаднеш в затруднение, по какъв начин мекото, съдържащо в себе си много празнота естество се противопоставя на такава тежест, бидейки затиснато от нея, а не се разлива във всички посоки, бягайки под натиска и непрестанно преливайки се над упражняващия натиск. Също така, ако предположиш, че водата е под земята, то и в този случай ще трябва да попиташ, защо тежкото и гъстото не потъва във водата, а по-слабото естество крепи естество, което толкова много го превъзхожда по тегло? Освен това, ще трябва да намериш опора и за самата вода и отново с недоумение да попиташ: на какво твърдо или подпирало нещо лежи най-долният ѝ слой? Ако пък предположиш, че друго тяло, което е по-тежко от земята, ѝ пречи да отиде надолу, ще трябва да размислиш, че и за него ще бъде необходимо някакво поддържащо тяло, което да не му позволява да пада надолу. Ако пък и за него можеш да измислиш някаква подложка, то разумът ни отново ще поиска подпора и за тази подложка. И по този начин ще вървим до безкрайност, като за непрестанно намираните основи отново измисляме нови. И колкото по-надалеч достигаем с разума си, толкова по-голяма поддържаща сила ще бъдем принудени да въведем, която да би могла да се противи в съвкупност на всичко лежащо върху нея.

Затова постави граници за мисълта си, за да не би заради любопитството, опитвайки се да научи непостижимото, думите на Иов да засегнат и теб, и въпросът му: *“На какво са закрепени основите (слав.: стълбовете)² ѝ?”* (Иов. 38:6), да би могъл да се отнася и за теб. Но ако някога чуеш в псалмите: *Аз утвърдих стълбовете ѝ* (Пс. 74:4 - слав.), разбирай, че *стълбове* е наречена силата, поддържаща земята. Защото какво друго означават думите: *Той я основа върху морета* (Пс. 23:2), ако не това, че водното естество е разлято навсякъде около земята? А как водата, бидейки течна и при наклон обикновено течаща надолу, остава висяща и нестичаща се никъде? А не ти идва на ум, че същото или дори още по-голямо затруднение, представя пред разума земята, окачена сама на себе си, като при това тя е по-тежка по естество. Но независимо от това, дали ще се съгласим, че земята виси сама на себе си, или ще кажем, че тя се държи на вода, и в двата случая е необходимо да не отстъпваме от благочестивото разбиране и да считаме, че всичко заедно се държи от силата на Твореца. И затова и на самите себе си, и на питащите ни: *“На какво се подпират огромната и неударима маса на земята?”*, трябва да отговаряме: *В Божията ръка са дълбочините земни (слав.: краищата на земята)* (Пс. 94:4). Тази мисъл и за нас е най-безопасна, и за слушащите е полезна.

Някои природоизследователи остроумно доказват, че земята е неподвижна и поради следните причини: тъй като тя е заела средно място в света и във всички посоки е на еднакво разстояние от краищата, то поради липса на причини да се отклони в определена посока, по необходимост остава на мястото си и заобикалящото я отвсякъде равенство прави движението ѝ в която и да е посока напълно невъзможно. А средното място се е паднало на земята не по жребий и неслучайно, а такава е естественото и необходимо

²В оригинала, както и в превода на Седемдесетте: οἱ κρείοι, тоест - пръстени; а в преводите на Аквила и на Теодотиан: αἱ βάσεις, основи, което е по-близо до еврейския оригинал.

положение на земята. Защото - разсъждават те, - понеже небесното тяло е запазило за себе си крайното място отгоре, затова всички тежести, които предположим, че падат отгоре, би трябвало отвсякъде да се устремят към средата. А накъдето се стремят частите, там, очевидно, ще се събере и цялото. И щом камъните, дърветата и всички земни частици се стремят надолу, то същото това положение ще бъде характерно и присъщо за цялата земя. Ако пък нещо леко се устреми да се отдалечи от средата, то, очевидно, движението му ще бъде нагоре. Затова стремежът надолу е стремеж, присъщ на тежките вещества; с една дума, посоката надолу означава средата. И така, не се чуди, че земята не пада никъде, заемайки естественото за нея място - средата. Защото тя по необходимост трябва да стои на мястото си или пък, като предприеме противоестествено движение, да слезе от присъщите за нея основи.

Но ако нещо от казаното досега ти се струва правдоподобно, обърни се с удивление към Божията премъдрост, която е устроила това така. Защото изумлението пред великите неща не намалява, когато е открит начинът, по който е станало нещо необикновено. А дори и да не е открит, нека простотата на вярата да бъде по-силна от доказателствата на ума.

Можем да кажем същото и за небето, тоест, че светските мъдреци са предложили многословни разсъждения за естеството на небето. Едни казвали, че то е съставено от четирите стихии, понеже е осезаемо, видимо и съдържащо в себе си земята, защото е опорно, огъня, защото е видимо, и останалите стихии, защото е смес. А други, като отхвърлили това мнение като неправдоподобно, въвели в състава на небето някакво пето телесно естество, като го измислили самоволно и сами от себе си³. Според тях съществува някакво ефирно тяло, което, както казват те, не е нито огън, нито въздух, нито земя, нито вода, нито което и да е от простите вещества; защото за простите вещества е присъщо праволинейно движение, тъй като леките се стремят нагоре и тежките - надолу, а това тяло не се движи нито нагоре, нито надолу, а се върти кръгообразно, а праволинейното движение е доста различно от кръгообразното въртене. Но при телата, при които естествените движения са различни, по необходимост - както разсъждават те - и същностите трябва да бъдат различни. Невъзможно е да предположим и това, че небето е съставено от прости тела или от така наречените стихии, защото съставеното от различни тела не може да има равномерно и свободно движение, тъй като всяко просто тяло, съдържащо се в сложното, има по природа собствен стремеж. Поради тази причина сложните тела, първо, трудно запазват непрекъснатото си движение; защото едно движение не може да бъде хармонично и еднопосочно с всички противоположни движения. Напротив, движението, характерно за лекото тяло, е враждебно по отношение на движението, което е характерно за най-тежкото тяло. Защото, когато се движим нагоре, ни обременяват земните части, а когато се носим надолу, в нас търпят насилие огнените части, увличани противно на природата им надолу. А стремежът на стихииите в противоположни посоки става причина за разпад. Принудително и противоестествено събраното, бидейки задържано не задълго, и то - насилствено и трудно, скоро се разпада на съставните си части, защото всяка от частите, влезли в състава, се завръща на собственото си място. Поради тази - казват - необходимост на направените умозакljučения, тези, които в опита си да обяснят произхода на небето и на небесните звезди, са предполагали, че съществува пето телесно естество, трябва да отхвърлят предишните си мнения и да направят ново предположение. А друг, изобретателен в тънкостите, като се опълчи против тези умозакljučения, ще ги различи и опровергае, и ще наложи собственото си мнение. И ако започнем сега да говорим за такива предположения, сами ще изпаднем в същото празнословие, в което са изпаднали и техните автори.

А ние, като ги оставим, да се опровергават един друг, сами, без да се занимаваме с разсъждения за същността, и като повярваме на Моисей, че *Бог сътвори небето и земята*, да прославим най-добрия Художник, премъдро и изкусно сътворил света, и от красотата на видимото да познаем Превъзходящия всички по красота; от величието на тези чувствени и ограничени тела да насочим мисълта си към Безкрайния, Който се намира по-високо от всяко величие и по големината на силата Си превъзхожда всеки разум. Макар да не познаваме природата на сътвореното, дори само това, което в съвкупност е достъпно за сетивата ни, е толкова удивително, че и най-мощният ум се оказва недостатъчен да изясни както трябва и най-малката частица от света и да въздаде дължимата похвала на Твореца, Комуто слава, чест и власт във вечните векове, амин.

³Първото мнение принадлежи на Платон, а второто - на Аристотел.

БЕСЕДА 2

За това, че земята беше невидима и неустроена. (Бит. 1:2 - слав.)

Като се спряхме сутринта на няколко думи, намерихме в тях такава скрита дълбочина на мисълта, че изпадаме в пълна безнадеждност по отношение на следващите. Защото, ако входът на Светая е такъв и преддверието на храма е толкова благолепно и величествено и озарява очите и умовете ни с такава изобилие от красота, то каква ли ще е Светая Светих? И кой е достоен да влезе смело в светилището? Или кой е видял тайнственото? И виждането на тези тайни е недостъпно, и изясняването на вместиеното от ума знание е напълно невъзможно.

Впрочем, тъй като Праведният Съдия е предвидил немалки награди и само за предварителното намерение да изпълним нужното, то нека не се леним да се заемем с изследване. Защото, дори да не постигнем висотата на разглежданите теми, при все това, ако с помощта на Духа не се отклоним от намерението на Писанието, то и сами, разбира се, няма да бъдем сметени за негодни, за нищо, и при съдействието на благодатта ще направим нещо за назидание на Божията Църква.

Казано е: *А земята беше невидима и неустроена* (слав.). Защо при положение, че и едното, и другото - и небето, и земята - са сътворени с еднаква чест, небето е доведено до съвършенство, а земята още е несъвършена и не е получила завършен вид? Или, казано най-общо, какво означава неустроеност на земята? И поради каква причина тя е била невидима?

Пълната устроеност на земята означава изобилие на нейните произведения, израстване на всякакви видове растения, поява на високи дървета - и плодни, и неплодни, доброцветност и благоухание на цветята и всичко онова, което скоро трябвало по Божия заповед да изникне по земята и да украси родилата всичко това. И понеже още нямало нищо такова, Писанието правилно нарекло земята *неустроена*.

Но можем да кажем същото и за небето. И то още нямало завършен вид, не било получило свойствената му украса; защото не се осветявало от луната и слънцето, не било увенчано със сонмове звезди. Всичко това още не съществувало. И затова не ще съгрешиш против истината, ако наречеш и небето неустроено.

А земята е наречена *невидима* поради две причини - или поради това, че още не е съществувал зрителят на земята - човекът, или поради това, че е била потопена във вода и не е била видима поради разливащата се по повърхността ѝ вода. Защото водите още не били събрани в своите *събрания*, които събралият ги Бог нарекъл по-късно *морета*. А и кое е невидимо? Както това, което не може да бъде видяно с плътски очи, каквато е например мисълта ни, така и това, което по природа е видимо, но се скрива поради покриване с поставено върху него тяло, каквото е например желязо, хвърлено в морето. В този смисъл, според мен, и сега земята, покрита с вода, е наречена *невидима*. Освен това, понеже светлината още не е била сътворена, не е чудно, че земята, намираща се в тъмнина поради неосветеността на въздуха над нея, и в това отношение е наречена в Писанието *невидима*.

Но онези, които подправят истината и не са приучили ума си да следва Писанието, а обратно, по собствена преценка изопачават смисъла на написаното, казват, че тези думи се отнасят за материята. Защото материята - разсъждават те - по природа е *невидима и неустроена*; понеже взета сама по себе си, е безкачествена, няма никакъв вид и форма. И като я взел, Скулпторът, с премъдростта Си, ѝ дал форма и я привел в ред, и по този начин създал от нея видимото.

И така, ако материята не е сътворена, то, първо, тя е равна по чест на Бога, понеже е удостоена със същите предимства. Но може ли да съществува по-нечестиво твърдение от това? Да удостоят безкачественото, нямащото външен вид, крайното безобразие, неполучилата никаква форма гнусота (употребявам собствените изрази на тези учители) с еднакво предпочитане с премъдрия, всемогъщ и най-

прекрасен Създател и Творец на всичко! Второ, ако материята е толкова всеобхватна, че може да побере в себе си всичко, което е познато на Бога, то с това те в известен смисъл изравняват същността на материята с неизследимото Божие могъщество, щом като материята е достатъчна, за да измери целия Божи разум. А ако материята е малка за Божието действие, то и в този случай учението им ще се превърне в нелепа хула; защото с недостатъчността на материята те ще принудят Бога да остане в бездействие и да не довърши делата Си.

Но те са били заблудени от ограничеността на човешкото естество. Тъй като при нас всяко изкуство се труди над едно отделно вещество, например ковашкото - над желязото, дърводелското - над дървесината, и тъй като в тези изкуства едно е материалът, друго - формата, и трето - произвежданото по тази форма, и веществото се взема отвън, формата се изработва чрез изкуство, а производението е нещо съставено и от едното, и от другото - и от формата, и от материята, то те разсъждават по същия начин и за Божието съзидание, а именно - че формата е дадена на света от премъдростта на Твореца на всичко, а веществото Създателят е имал отвън, и е възникнал двусъставен свят, който има материя и същност от едно начало, а форма и образ е получил от Бога. В резултат на това те отричат, че великият Бог е бил пълновластен при устройването на всичко съществуващо, и Го представят сякаш като участник в събиране на средства за някаква обща цел, който е внесъл от свое име само малък дял в битието на съществата. Така поради низостта на умуванията си те не могат да достигнат с поглед до висотата на истината; защото тук изкуствата са възникнали по-късно от съществата, като са били внесени в живота ни по изискване на необходимостта. Първо се появила вълната; после се зародило тъкаческото изкуство, за да запълни недостига на природата. Имало и дървесина; а дърводелското изкуство, като взе и обработи това вещество за всяка възникнала нужда, ни показва ползата от дървесината, като снабди моряците с весло, земеделците - с вила, войниците - с дръжка за копие.

Но Бог, преди да е съществувало нещо от видимото сега, като положил в ума Си и понечил да даде битие на несъществуващото, същевременно помислил какъв трябва да бъде светът и произвел материя, съответстваща на формата на света. За небето отделил естество, подходящо за небето, и вложил във формата на земята същност, характерна и необходима за земята. А на огъня, водата и въздуха дал и форми, каквито искал, и същност, както изисквала умствената представа за всяко от сътворените неща. И свързал целия свят, състоящ се от разнородни части, с някакъв неразривен съюз на любовта в единно обичуване и в една хармония, така че части, доста отдалечени една от друга по положение, изглеждат съединени посредством симпатия. Затова да престанат с баснословните си теории тези, които, при немощта на собствените си умувания, измерват могъщество, непостижимо за разума и съвсем неизречимо на човешки език!

Бог сътвори небето и земята; не всяко поотделно, а цялото небе и цялата земя, самата същност, взета заедно с формата; защото Той не е изобретател само на образи, а е Създател на самото естество на съществата. Ако не е така, нека ни отговорят по какъв начин са се срещнали помежду си и деятелната Божия сила, и страдателната природа на веществото, по какъв начин са се срещнали помежду си и веществото, доставящо материя без образ, и Бог, имащ знание за образите без вещество, по какъв начин са се срещнали така, че недостигащото на Единия се дава от другото - на Създателя се дава над какво да покаже изкуството Си, а на веществото се дава да премахне безобразието си и непритежаването на форма? Но достатъчно по този въпрос. Да се върнем към казаното в началото.

А земята беше невидима и неустроена. Казалият: В начало Бог сътвори небето и земята, премълчал за много неща: за водата, за въздуха, за огъня и за видоизмененията, произлезли от тях. Макар всичко това, като служещо за изпълването на света, очевидно да е съществувало изцяло, все пак историческият разказ не е засегнал този въпрос, за да приучи ума ни към самостоятелно мислене и да му предостави случай въз основа на малко данни да прави заключения и за останалото. Затова, когато не е казано за водата, че Бог я е сътворил, но е казано, че земята е била невидима, размисли сам в себе си: "С каква завеса е била покрита тя и не се е явявала пред зрението?" Огънят не е могъл да я закрива, защото е светоносен и към каквото се присъедини, му придава по-скоро видимост, отколкото тъмнина. И въздухът също не е бил тогава покривало на земята; защото естеството на въздуха е фино и прозрачно, приема в себе си всички образи на видимите неща и ги предава на погледите на виждащите. И така, остава ни да си представим, че водата се е издигала над земната повърхност, докато влажната същност не е била отделена на отделно

място. А от това земята е била не само *невидима*, но и *неустроена*, защото излишъкът от влага дори и сега става пречка за плодородието на земята. И така, причината и за невидимостта, и за неустроеността е една; стига само под устройство на земята да разбираме характерното за нея и естествено украшение - житата, люлеещи се в долините, зеленеещите и изпъстрени с различни цветя ливади, цъфтящите хълмове и покритите с гори планински върхове. Всичко това още не съществувало. Земята, по вложената в нея от Създателя сила, макар да била готова да роди всичко това, при все това изчаквала подходящ момент, за да роди по Божия заповед своите рожби.

Но е казано: *тъмнина се разстилаше над бездната*. Отново нов повод за баснословие, нови основания за нечестиви учения за онези, които извращават думите според собствените си догадки! Защото не обясняват по обикновен начин, че тъмнината е някакъв неосветен въздух или място, засенчено от някакво тяло, преграждащо светлината, или най-общо казано, място, лишено от светлина поради каквато и да е причина; а тълкуват, че тъмнината е зла сила, или по-добре да кажем, самото зло, имащо начало от самото себе си, противоположно и противодействащо на Божията благодат. Щом Бог е *светлина* (1 Иоан. 1:5), то силата, която се бори против Него - казват те, съобразно с тази мисъл - очевидно ще бъде тъмнина - тъмнина, имаща битие не от някое друго, а представляваща самотно зло, тъмнина - нещо враждебно спрямо душите, нещо пораждащо смърт, съпротива срещу добродетелта. И в самите думи на пророка, според лъжливото им разбиране, се показва, че тази тъмнина е съществувала, а не е сътворена от Бога. И какви ли не лукави и безбожни учения са построени върху това предположение! Какви ли не *люти вълци* (Деян. 20:29), разпиляващи Божието стадо, са се нахвърляли върху душите, водейки началото си от тази кратка дума¹. Не са ли оттук валентианите? Не е ли оттук гнусната ерес на манихеите, която, ако някой я нарече гнилост в църквите, не ще съгреси в съответствието на наименованието?

Защо, човече, бягаш далеч от истината, като сам си измисляш случаи за погибел? Словото е просто и е лесноразбираемо за всеки. Казано е: *земята беше невидима*. А коя е причината за това? Тази, че земята имала над себе си разпростряна бездна. А що за понятие е това - бездна? Това е огромно количество вода, в което е невъзможно да се открие долен предел. Но знаем, че много тела често са видими през тънка и прозрачна вода. Защо тогава нито една част от земята не се е показвала сред водите? Защото разлетият над водата въздух още не бил светъл, а бил тъмен. Защото слънчевият лъч, преминаващ през водата, често показва малки камъни, намиращи се надълбоко. Но в тъмна нощ никой по никакъв начин не ще види намиращото се под водата. Затова, като пояснение на думите: *земята беше невидима*, служи добавеното, че върху нея се е разстилала бездна и бездната била тъмна.

И така, бездната не е множество вражески сили, както са си представяли някои, и тъмнината не е някаква първоначална лукава сила, противопоставяща се на доброто. Защото две равни сили, взаимно противопоставящи се една на друга, неминуемо ще бъдат разрушителни една за друга, и намирайки се в непрекъсната борба помежду си, непрестанно ще имат и взаимно ще си дават поводи за вражда. И ако едната от противоположните сили превъзхожда другата по могъщество, тя става напълно унищожителна за побеждаваната сила. Затова, когато казват, че съпротивата на злото е равносилна на доброто, с това въвеждат непрекъсната борба и непрестанно разрушение, тъй като всяко (от двете) частично побеждава и частично бива побеждавано. А ако доброто превъзхожда по сила, то по каква причина природата на злото не е напълно унищожена? А ако, което е невъзможно и да се изрече... чудя се как те самите не бягат от себе си, бидейки увличани в такива злочестиви хули!

Но е неблагочестиво да се каже и това, че злото уж води началото си от Бога; защото противоположното не произлиза от противоположно. Животът не ражда смърт, тъмнината не е начало на светлината, болестта не е създателка на здравето. Напротив, макар при промяна на състоянията да стават преходи от противоположно към противоположно, при ражданията всяко раждащо се нещо произхожда не от противоположно, а от еднородно. И така, питат: "Ако злото не е нещо несътворено и не е сътворено от Бога, откъде има своята природа? А че злото съществува - това никой от участниците в живота не ще отрече".

Какво да кажем на това? Това, че злото не е жива и одушевена същност, а е състояние на душата, противоположно на добродетелта и възникващо у нехайните чрез отпадане от доброто. Затова не търси

¹Тоест думата *тъмнина*.

злото навън, не си представяй, че съществува някаква първородна зла природа, но нека всеки да признае самия себе си за виновник за собственото си злонравие.

Всичко, което ни се случва, винаги ни се случва отчасти по природа, например: старост и немощ; отчасти - случайно, например: неочаквани срещи на нещо нередко скърбно или и радостно, произтичащи от странични причини, като например някой, който копае кладенец, намира имане, или пък някой, който отива на пазар, среща бясно куче; а отчасти зависи от нас например: да надвием пожеланията или да не поставяме мярка на удоволствията, да се въздържим от гняв или да вдигнем ръка срещу раздразнилия ни, да кажем истината или да излъжем, да имаме кротък и умерен или горд и надменен характер.

Затова не търси навън началата на онова, на което сам си господар, но знай, че злото, взето в собствен смисъл, е получило начало в самоволни падения. А ако то не би било самоволно и не би зависело от нас, то тогава както законите не биха изпълвали с такъв страх оскърбителите, така и наказанията, налагани на престъпниците в съдилищата според степента на виновност, биха били неизбежни. Нека това бъде казано за злото, взето в собствен смисъл на думата. А болестта, бедността, безславието, смъртта и други човешки скърби не бива и да ги включваме в числото на злините; защото не причисляваме противоположното на тях към най-големите блага; и тези скърби отчасти се случват по природа, а отчасти при мнозина се оказват послужили за полза.

И така, в настоящия случай, като заставим всяко преносно и изпълнено с догадки тълкувание да замлъкне, ще изложим представата за тъмнина просто, без тънкости, като следваме намерението на Писанието. Разумът пита: "Сътворена ли е тъмнината заедно със света и по-първоначална ли е тя от светлината, и оттам наистина ли по-лошото е по-старшо?" Отговаряме, че и тази тъмнина не е нещо самостоятелно, а е видоизменение във въздуха, породено от липса на светлина. А за липсата на каква светлина внезапно се е намерило място в света, така че над водата настанала тъмнина?

Считаме, че ако е съществувало нещо преди сътворяването на този осезаем и тленен свят, то очевидно се е намирало в светлина. Защото ангелските чинове, и изобщо всички небесни войнства, каквито съществуват, наричани и ненаричани умни природи и служебни духове, са живеели не в тъмнина, а в светлина, и във всяко духовно веселие са имали подходящо за себе си жилище. И по този въпрос не ще спори никой, а камо ли онзи, който сред обещаните блага очаква пренебесната светлина, за която говорят Соломон: *Светлината на праведниците свети винаги* (Притч. 13:9 - слав.), и апостолът: *като благодарите на Бога и Отца, Който ни направи способни да участвуваме в наследството на светиите в светлината* (Кол. 1:12). Защото, ако осъдените биват изпращани във външната тъмнина, то извършилите дела, достойни за благоволение, очевидно имат упокоение в надсветовна светлина.

Затова, когато по Божия заповед небето внезапно било разпростряно около това, което се съдържало вътре в собствената му повърхност и то станало непрекъснато тяло, достатъчно, за да отдели вътрешното от външното², тогава по необходимост самото небе направило обгърнатото от него място неосветено, като пресякло лъчите, идващи отвън. Така че тъмнината в света е произлязла от сянката на небесното тяло. Ще разбереш казаното от мен чрез следния нагледен пример: ако в слънчев ден, на пладне, разпънеш над себе си палатка от плътна и непроницаема тъкан и се затвориш в създалата се тъмнина. Считай и онази тъмнина за такава, тоест не за нещо предварително осъществено, а за следствие от други неща. Разбира се, за тази тъмнина се казва, че се е разстилала над бездната, защото с повърхностите на телата обикновено влизат в съприкосновение граничните предели на въздуха; но тогава над всички тела е била разлята вода, поради което по необходимост е казано, че тъмнината се е разстилала над бездната.

И Дух Божий - казва Моисей - се носеше над водата. Този дух означава или разливането на въздуха и разбирай, че писателят изброява частите на света, тоест, че Бог е сътворил небето, земята, водата, въздуха, и при това - въздух вече разлят и течен. Или, което е по-близо до истината и е одобрено преди нас, Дух Божий е наречен Светият Дух; защото Той, както е отбелязано, предимно и изключително е достоен за такова споменаване в Писанието и никакъв друг дух не се нарича Божий, освен Светият, Който допълва със Себе Си Божествената и блажена Троица. И ти, като допуснеш такова разбиране, ще извлечеш от него голяма полза.

²Дуцей съветва тук да се чете: външното от вътрешното, съгласно Теодорит, който в шести въпрос на книгата "Битие" заимства цялото това място от св. Василий.

А как Той се носеше над водата? Ще ти кажа не моето мнение, а мнението на един Сириец, който бе толкова далеч от светската мъдрост, колкото бе близо до истинското познание. И така, той каза, че сирийският език е по-изразителен и поради сродството си с еврейския се приближава малко повече до смисъла на Писанието. А смисълът на това изречение е следният. Думата *носеше се*, както казва той, е употребена в превода вместо думите: *стопляше* и *оживотворяваше* водното естество, подобно на птица, мътеща яйца и придаваща на затопляното някаква живителна сила. Подобна на тази мисъл - казват - се изразява с тази дума и на това място. Духът се носеше, тоест подготвяше водното естество за раждане на живи същества. По този начин достатъчно добре се обяснява задаваният от някои въпрос: "Без участие ли е останал Светият Дух в делото на сътворението?"

И рече Бог: да бъде светлина (Бит. 1:3). Първото Божие слово създаде природата на светлината, прогонило тъмнината, разпръснало унието, развеселило света, изведнъж придало на всичко привлекателен и приятен вид. Показало се небето, покрито до този момент с тъмнина; красотата му се разкрила в такава степен, в каквата и сега погледите още свидетелстват за нея. Въздухът се озарил, или по-добре да кажем, разтворил в целия си обем цялото количество светлина, навсякъде, чак до крайните си предели, разпространявайки бързо предаване на лъчите; защото нагоре той достигал чак до ефира и небето, а на ширина за един миг осветявал всички части на света - северните и южните, източните и западните. Такава е природата на въздуха; тя е тънка и прозрачна; и поради това преминаващата през нея светлина не се нуждае от никакво разтегляне във времето. Както не във времето пренася за миг зрението ни към видимите обекти, така мигновено, в сравнение с което е невъзможно да си представим и най-кратък миг от времето, приема и приливите на светлината във всичките си предели. И ефирът станал по-приятен при наличието на светлина; водите станали по-светли, не само приемайки в себе си лъчи, но и излъчвайки ги от себе си чрез отразяване на светлина, защото водата хвърляла отблясъци във всички посоки. Божието слово изменило всичко в най-приятен и благолепен вид. Както пускащите елей в морските дълбини предизвикват появата на блясък на това място, така и Творецът на всичко, като изрекъл словото Си, мигновено внесъл в света благодатта на светлината. *Да бъде светлина*. И заповедта станала дело; произлязло естество, по-приятно за наслаждение от което с човешки разум е невъзможно да си представим.

А когато приписваме на Бога глас, реч и заповед; тогава под Божие слово не разбираме звук, издаван от словесни органи, и въздух, привеждан в трептене посредством език, а за по-голяма яснота за учещите се искаме с понятието заповед да опишем самото движение във волята.

Видя Бог, че светлината е добро нещо (Бит. 1:4). Можем ли да кажем нещо достатъчно за възхвала на светлината, при положение че тя предварително има за себе си свидетелството на Сътворилия я, че е *добро нещо*? И в нашите дела разумът предоставя на очите да преценяват, когато не може да каже нищо с такава сила, с каквата чувството предварително свидетелства. Но ако красотата на тялото се състои във взаимна съразмерност на частите и във външна доброцветност, то как представата за красота остава в сила по отношение на светлината, която по природа е проста и еднородна? Дали не поради това, че на светлината се приписва съразмерност не по отношение на собствените ѝ части, а по отношение на неболезненото ѝ и приятно въздействие върху зрението? Така и златото е прекрасно, макар да е привлекателно и приятно за погледа не поради съразмерност на частите, а само поради доброцветността си. И вечерницата е най-прекрасна сред всички звезди не защото частите, от които е съставена, са съразмерни, а защото лъчите ѝ проникват в очите, без да предизвикват никакво болезнено усещане и с приятност. Освен това сега Бог произнася преценка за красотата, без съмнение, не имайки предвид приятността за зрението, а предварително виждайки ползата от светлината впоследствие, защото красотата на светлината още не била преценявана от очи.

И отдели Бог светлината от тъмнината, тоест Бог направил природите им несъединими и напълно противоположни; защото ги отдалечил една от друга и ги отделил с голяма среда.

Светлината Бог нарече ден, а тъмнината - нощ (Бит. 1:5). Сега, вече след сътворението на слънцето, денят представлява осветяване на въздуха от слънцето, което грее в полукълбото, лежащо над земята, а нощта представлява покриване на земята със сянка, когато слънцето се скрива. Но тогава, не поради слънчевото движение, а поради това, че първоначалната светлина ту се разливала, ту отново се свивала до определена от Бога степен, настъпвал ден и следвала нощ.

Биде вечер, биде утро - ден един (Бит. 1:5). Вечерта е обща граница между деня и нощта; по подобен начин и утрото е граница между нощта и деня. Затова, за да припише на деня старшинство по съществуване, Моисей първо дал име на края на деня, а после - и на края на нощта, тъй като нощта следва след деня. Защото състоянието в света, което предшества сътворението на светлината, било не нощ, а тъмнина; а онова, което станало различно от деня, е наречено нощ и му е дадено наименование след деня.

И така *биде вечер, биде утро*. Пророкът има предвид продължението на деня и на нощта; но не наименовал деня и нощта, а дал име само на по-превъзходното. Същия обичай ще намериш и в цялото Писание; при измерване на времето се изчисляват дните, а не заедно нощите и дните. *Дните на нашия живот* (Пс. 89:10) - казва псалмопевецът. И Иаков също казва: *кратки и злочести са дните на моя живот* (Бит. 47:9). И още е казано: *всички дни на живота ми* (Пс. 22:6). По този начин предаденото сега под формата на исторически разказ служи като закон и за последвалото.

Биде вечер, биде утро - ден един. Защо е наречен не първи, а един? Макар за възнамеряващия да говори за втори, трети и четвърти ден да би било по-подходящо да нарече деня, от който започват следващите, първи, при все това той го нарекъл *един*. Или с това определя мярката на деня и нощта и събира времето на денонощието в едно, защото един ден, ако под ден разбираме и нощта, трае двадесет и четири часа. Затова, макар при обръщанията на слънцето да се случва денят и нощта да се превъзхождат един друг, при все това общата продължителност на деня и нощта винаги се ограничава с точно определено време. И Моисей сякаш казал така: "Мярката от двадесет и четири часа представлява продължителността на един ден или завръщането на небето от един знак отново до същия знак се извършва за един ден". Затова всеки път, когато поради слънчево обръщане в света настъпват вечер и утро, този цикъл се извършва не за по-дълго време, а точно за един ден. Или главното основание за това се крие в тайнствена символика, а именно, че Бог, когато сътворил природата на времето, поставил за негова мярка и знаци продължителността на дните, и измервайки времето със седмица, заповядва, седмицата, изчисляваща движението на времето, винаги да се върти в кръг, а също така и един ден, седемкратно завъртащ се, да изпълва седмицата. А видът на кръга е такъв, че той сам от себе си започва и сам в себе си завършва. Разбира се, и векът притежава това отличително свойство, да се завърта в кръг и никъде не свършва. Затова Моисей нарекъл началото на времето не първи, а *един ден*, за да има този ден по самото си наименование сродство с века. И той, като проявяващ в себе си признак на самотност и несвързаност с нищо друго, в собствения смисъл на думата подходящо е наречен *един*. Макар че Писанието ни представя много векове, като често казва: *век века и веки веков*, в него не се изброяват нито първи, нито втори, нито трети век, та по този начин да виждаме по-добре различията между състоянията и разнообразните неща, отколкото ограниченията, краищата на вековете и приемствеността между тях. Защото е казано: *Денят Господен е велик и светъл* (Иоил. 2:11 - слав.). И още: *Защо ви е тоя ден Господен? Той е тъма, а не светлина* (Ам. 5:18) - тъма, очевидно, за заслужаващите тъма. Защото според нашето учение е известен и невечерният, нямащ друг след себе си и несвършващ ден, който псалмопевецът е нарекъл осми (Пс. 6:1 - слав.), защото се намира извън седмичния кръг. Затова, независимо от това, дали ще го наречеш ден или век, ще изразиш едно и също понятие; независимо от това, дали ще кажеш, че това е ден или че е състояние, той винаги е един, а не много; наречеш ли го век, той ще бъде единствен, а не многократен. Затова и Моисей, за да възнесе мисълта към бъдещия живот, нарекъл *единтози образ на века*, този начатък на дните, този съвременен на светлината свят Господен ден, прославен с възкресението на Господ. Затова и казва: *Биде вечер, биде утро - ден един*.

Но тук разсъжденията за едната вечер, застигнати от истинската вечер, поставят край на словото ни. Отецът на истинската светлина, Който украси деня с небесна светлина, озари нощта с блясъка на огъня, подготви упокоението на бъдещия век в духовна и непрестанна светлина, да просвети сърцата ви, за да познаете истината, и да запази живота ви без препъвания, като ви дари *като в ден, да се държите благоприятно* (Рим. 13:13), за да заблестите подобно на слънце в светлостта на светиите, за моя похвала, в деня на Христа, Комуто слава и власт във вечните векове. Амин.

БЕСЕДА 3

За твърдта

Вчерашното слово описа делата на първия ден, или по-добре да кажа (няма да му отнемаме естественото предимство, което той получил от Създателя, бидейки сътворен отделно и не бидейки включен в една категория с другите дни), делата на единия ден, а именно това, което е сътворено през него, и като даде на слушателите тълкувание, осигури за душите както сутрешно препитание, така и вечерно веселие. А сега преминаваме към чудесата на втория ден. Говоря така, като приписвам това не на силата на тълкувателя, а на изяществото на Писанието; защото то по естествен начин се харесва, привлекателно е и е силно желано за всяко сърце, което предпочита истинското пред правдоподобното. Така и псалмопевецът, описвайки доста изразително сладостта на истината, казва: *Колко са сладки на гърлото ми Твоите думи! По-сладки от мед на устата ми* (Пс. 118:103). Затова, след като вчера развеселих душите ви, според възможностите си, с беседа за Божиите словеса, днес - на следващия ден, отново се събрахме, за да разгледаме чудесата на делата от втория ден.

Но от мен не е скрито и това, че сред нас има мнозина занаятчии, които, занимавайки се с ръчни занаяти, с труд изкарват прехраната си; и точно те скъсяват словото ми, за да не ги откъсвам задълго от работата им. Какво да им кажа? Това, че времето, дадено назаем на Бога, не е изгубено, а бива възнаградено от Него с голяма лихва. Защото Господ ще уреди благоприятно всички обстоятелства, спомагащи за работата на предпочитащите духовното, като даде в делата им и сила на тялото, и усърдие на душата, и леснота в продажбата на изделията, и успех в целия живот. Но дори в сегашния живот плодовете на трудовете ни да не съответстват на надеждите, то поне учението на Духа е добро съкровище за следващия век. Затова изгони сега от сърцето си всяка житейска грижа и целият се събери сам в себе си. Защото няма голяма полза, ако телом си тук, а сърцето ти е заето със земно съкровище.

И рече Бог: да има твърд посред водата, и тя да дели вода от вода (Бит. 1:6). И вчера чухме Божиите думи: *да бъде светлина*; и сега чуваме: *да има* (слав.: *да бъде*) твърд. Но в сегашния случай те явно съдържат в себе си нещо повече. Защото словото не се е ограничило с проста заповед, а е определило и причината, поради която е станало необходимо сътворяването на твърдта. Казано е: *тя да дели вода от вода*.

Като се спираме на първото, питаме: как говори Бог? По същия начин като нас ли, тоест първо в мисълта се ражда образ на предмети, после, след като си ги представи и избере значения, присъщи и съответстващи на всеки предмет, Той излага, а после, като предаде мислимото на производството на словесните органи, вече по този начин, чрез трептене на въздуха, необходимо за членоразделно движение на гласа, прави тайната Си мисъл явна? И не прилича ли на басня да се твърди, че на Бога са Му необходими толкова заобикалки, за да изрази мисълта Си? Или ще бъде по-благочестиво да кажем, че Божието желание и първият устрем на мисловно движение вече е Божие слово? А Писанието описва Бога многословно, за да покаже, че Той не само пожелал съществуването на творението, но и го довел до битие чрез някакъв Сътрудник. Както казало то в началото, така би могло да се изрази и за всичко. Като казало: В начало Бог сътвори небето и земята, после би могло да каже: сътвори светлината, а после: сътвори твърдта. Но сега, представяйки Бога като повеляващ и разговарящ, със самото премълчаване посочва Този, на Когото Бог заповядва и с Когото разговаря, без ни най-малко да се скъпи в предаването ни на знание, а разпалвайки в нас желанието с това, че нахвърля някои следи и указания за Неизречения. Защото придобитото с труд и с радост се приема, и старателно се пази. А където придобиването е лесно, там и притежаването не е от голяма важност. Затова Писанието сякаш по заобиколен път и постепенно ни приближава до мисълта за Единородния.

Но за безтелесното естество и в този случай не е имало нужда от думи, произнасяни на глас, защото на Съдействащия са могли да Му бъдат предадени самите мисли. Защото каква нужда от думи имат онези, които могат взаимно да предават желанията си мислено? Гласът е за слуха и слухът съществува поради гласа. А където няма нито въздух, нито език, нито ухо, нито извит проход, който да пренася звуците до възприемането им в главата, там не са нужни изречени думи, а се предават самите, както би казал някой,

сърдечни помисли на волята. Затова, както бе отбелязано, за да бъде възбуден умът ни да изследва към Кое Лице са отправени думите, премъдро и изкусно е употребен този начин на разговоряне.

Второ, трябва да изследваме дали тази твърд, която и сама се нарича небе, е нещо по-различно от сътвореното в началото небе, и наистина ли съществуват две небета?

Философстващите за небето биха предпочели да бъдат лишени от език, отколкото да признаят това за истина. Защото те считат, че небето е едно и че не съществува естество, от което да би могло да възникне второ, трето и така нататък небе; защото цялата същност на небесното тяло е изразходена, както мислят те, за образуване на едно небе. И въртящото се в кръг тяло - казват те - е едно и при това е ограничено; и ако то е употребено за първото небе, то не остава нищо за произход на второ и трето небе. Така си представят тези, които освен Създателя, въвеждат несътворено вещество, и след като съчиняват първата басня, се увличат в следващата лъжа.

Но молим елинските мъдреци да не ни се смеят, докато не приключат споровете помежду си. Защото сред тях има и такива, които казват, че небесата и световите са безбройно множество. Но когато те избличат несъстоятелността на последното мнение, като използват много силни доводи, и с геометрическа неизбежност докажат, че по природа е невъзможно да съществува друго небе, освен едно, тогава доста ще се посмеем на чертожническата им мъдрост и на ученото им празнословие, ако те, виждайки, че от еднаква причина произлизат и един мехур, и много мехури, при все това се съмняват дали има налице достатъчно творческа сила, която да доведе до съществуване на много небеса. Защото мислим, че силата и величието на небесата не превъзхождат много влагата, надуваща се под формата на празни кълба в изворите, ако вниманието бъде насочено към превъзходството на Божието могъщество. Толкова смешна е представата им за невъзможното! А ние сме толкова далеч от мисълта да не вярваме в съществуването на второ небе, че търсим и третото небе, което блаженият Павел бил удостоен да види (виж 2 Кор. 12:2). А псаломът, говорейки за *небеса на небесата* (Пс. 148:4), ми подсказва мисълта и за по-голям брой небеса.

И това ни най-малко не е по-странно от седемте кръга, по които, както почти всички единодушно считат, се въртят седемте звезди, и които, както казват, са пригодени един към друг, вмъкнати са един в друг подобно на обръчи на каче, и движейки се противоположно на вселената, поради разсичания от тях ефир, издават някакъв благозвучен и хармоничен глас, който превъзхожда всяка приятност на сладкопееенето. После, когато поискат осезаемо доказателство от твърдящите това, какво отговарят те? Че поради първоначалното привикване към този звук и вслушвайки се в него от първия миг на съществуването си, от продължителното упражняване в слушането му, сме изгубили усета за него, подобно на хора, чиито уши постоянно биват претоварени от чукане в ковачница. Да избличава коварството и гнилостта на такива разсъждения, при положение че собственият слух на всеки човек ясно му показва това, не е работа за човек, който умее да цени времето и предполага, че слушателите му са разумни хора.

Но да оставим външните учения на външните и да се върнем към църковното учение. Някой преди нас е казал, че това не е сътворяване на второ небе, а е по-пълен разказ за първото небе. Защото там се описва общо сътворяването на небето и земята, а тук Писанието ни съобщава как окончателно са произлезли небето и земята. Но ние казваме, че, тъй като ни е предадено и друго име, и специалното предназначение на второто небе, то то е различно от сътвореното в началото, има по-плътно естество и служи за специална употреба във вселената.

И рече Бог: да има твърд посред водата, и тя да дели вода от вода. И създаде Бог твърдата, и отдели водата, що беше под твърдата, от водата над твърдата (Бит. 1:6, 7).

Преди да се докоснем до смисъла на написаното, ще се опитаме да отговорим на едно възржение, което правят други. Защото ни питат: "Щом като тялото на твърдата е кълбовидно, както показва зрението, а водата е течна и се стича от високите места, то как е било възможно водата да се закрепил върху кривата окръжност на твърдата?". Какво ще отговорим на това? - Ами това, че ако виждаме дадено нещо откъм вътрешната му вдлъбнатост кръгообразно, още няма необходимост да правим извода, че и външната му повърхност е направена кълбовидно, че цялата е изтъкана на стан и гладко изкарана. Понякога виждаме каменни

тавани в бани и пещеровидни сгради, които, ако ги гледаме отвътре, изглеждат като полуокръжност, а отвън покривът на сградата често има равна повърхност. Затова не бива поради такива причини и самите те да се затрудняват, и нас да затрудняват, сякаш не можем да удържим водата нагоре.

Сега следва да кажем какво естество има твърдата и защо ѝ е заповядано да заема средата между водата.

Наименованието твърд (στερέωμα) в Писанието обикновено се дава на това, което има голяма твърдост например, когато се казва: *Господ е моя твърдиня* (στερέωμα); *и мое прибежище* (Пс. 17:3); *и: Аз утвърдих* (ἔστερέωσα) *стълбовете ѝ* (Пс. 74:4 - слав.); *и: Хвалете Го в крепостта* (ἐν στερεώματι) *на силата Му* (Пс. 150:1). А външните писатели наричат твърдо (τὸ στερεὸν) тялото, което е сякаш плътно и изпълнено с пълнеж), за разлика от геометричното тяло. А геометрично тяло е това, което се състои само от размери, тоест от широчина, дълбочина¹ и височина; докато твърдото тяло освен размери има и плътност. Но в Писанието е обичайно това, което има сила и е неотстъпчиво, да се нарича твърд. Така тази дума се употребява често и за съгъстил се въздух; например, когато се казва: *Той е, Който втвърдява гърма* (Ам. 4:13 - слав.). Защото Писанието е нарекло твърдостта и плътността на духа, затворен в кухините на облаците и чрез ускорено изхвърляне произвеждащ гръм, втвърдяване на гърма.

Затова считаме, че и сега тази дума е употребена за някое твърдо естество, достатъчно да задържа водата, която лесно се стича и разлива. Но не бива въз основа на това, че според общоприетото мнение твърдата да се представя като произлязла от вода, да я считаме за подобна на вода или за втвърдила се вода, или за вещество, което се образува чрез процеждане на влага, например като камъка кристал, който, както казват, се образува от вода в резултат на извънредното ѝ втвърдяване, или като слюдата, която се образува между металите; а това е такъв прозрачен камък, притежаващ характерен предимно за него изключително силен блясък, че ако бъде намерен в чистия си вид, а не се е процедил от някоя гнилост и вътре не е пълен с пукнатини, по прозрачност е подобен почти на въздуха. Затова не оприличаваме твърдата на нищо такова. Защото за детския и прост разум, разбира се, е присъщо да има такива представи за небесното. Също така, макар всичко да се намира във всичко: огънят - в земята, въздухът - във водата, и останалите стихии - една в друга, така че нито една от тях не е в чисто състояние и е във връзка с нещо или средно, или противоположно, при все това не се осмеляваме да кажем, че твърдата се състои или от едно просто вещество, или от смесване на прости вещества; защото сме научени от Писанието да не си даваме свобода да си представяме с ума нещо, освен позволеното.

Но да не оставяме без отбелязване и следното. След като Бог заповядал: *Да има* (слав.: *Да бъде*) твърд, е казано не просто: *и биде твърд*; а: *И създаде Бог твърдата*, и още: *и отдели* Бог. Нека глухите да чуят и слепите да прогледнат! И кой е глух, освен нечуващия, когато Духът вика толкова гръмогласно? И кой е сляп, освен невидящия толкова ясните доказателства за Единородния? *Да бъде твърд* - това са думите на първоначалната Причина! *Създаде Бог твърдата* - това е свидетелство за творческата и градивна Сила!

Но да насочим словото към продължаване на тълкуванието. Казано е: *и тя да дели вода от вода*. Разливането на води е било безпределно. Вероятно те са обливали земята отвсякъде и са се издигали над нея, така че явно са излизали извън съразмерността с останалите стихии. Тъкмо затова по-горе бе казано, че бездната отвсякъде обгръщала земята.

По-късно ще посочим причината за това огромно количество вода. Между другото, разбира се, никой от вас, дори да работи много с ума си и да е вникнал добре във всичко, което се отнася до това тленно и течено естество, никой, казвам, не е обзет от мисълта, че ние уж, противно на логиката, предполагахме нещо невъзможно и измислено; и не ще поиска от нас научно изследване относно това, на какво се е крепяло водното естество. На каквото основание казват, че земята, която е по-тежка от водата, виси по средата и е отдалечена от краищата, на същото основание трябва, без съмнение, да се съгласят, че и това несметно количество вода поради естествения му стремеж надолу и поради еднаквото привличане във всички посоки, се е държало около земята. По този начин водното естество било разлято в безмерно множество около земята, не съразмерно на нея, а превъзхождайки я многократно. Защото така от началото предвиждал бъдещето великият Скулптор и при първите разпореждания се съобразявал с последващата потребност.

¹Тоест дължина.

А каква потребност имало от това, водата да преизобилства в такива огромни количества? Във вселената е необходима огнена същност не само за благоустройство на земните неща, но и за пълнеж на вселената. Цялото би било непълно при недостиг на най-важната и необходимата от всички стихии. Но огънят и водата са противоположни помежду си и са разрушителни един за друг, а именно: огънят - за водата, когато я преодолява със сила, и водата - за огъня, когато го превъзхожда по количество. А било нужно от една страна между тях да не възниква конфликт, а, от друга, пълното изчерпване на едното или другото от тях да не стане причина за разрушаване на вселената. Именно затова Домостроителят на вселената приготвил влажното естество в такова количество, че то, постепенно премахвано от силата на огъня, да остане през цялото време, което е определено на света да съществува. А Разположилният всичко с тегло и мярка (понеже, по думите на Иов, преброени при Него са дъждовните капки (Иов. 36:27 - слав.) знаел колко време да определи за съществуване на света и колко храна е необходимо да приготви за огъня. Това е причината за преизобилието на вода по време на сътворението!

А що се отнася до необходимостта от огън в света, то няма човек, който да е толкова незапознат с нуждите на живота, че да поиска за това учение на разума. Не само всички занаяти, служещи за поддържане на живота ни (имам предвид: тъкаческия, кожарския, строителството и земеделието), се нуждаят от огнено съдействие, но дори и растежът на дърветата и узряването на плодовете, и раждането на земните и водните животни, и също така всичко, служещо за тяхна храна, или в началото не би се осъществило, или с течение на времето не би могло да продължи, ако нямаше топлина.

Затова, както е било необходимо създаването на топлина за образуването и съществуването на всичко раждащо се, така е било необходимо и изобилие от влага поради непрестанното ѝ и неизбежно унищожаване от огъня. Разгледай всички твари и ще видиш, че силата на топлината господства във всичко раждащо се и разрушаващо се. Затова и множеството вода, което е разлято по земята, е издигнато над видимото от теб, а освен това е разпръснато във всички земни бездни. Оттук произлизат неизчерпаемостта на изворите, събирането на вода в кладенците, теченията на реките - и на непресъхващите, и на образуващите се по време на дъждове, поради запазваната влажност в много и различни хранилища. От изток² от зимното слънцестоене тече реката Инд. Това, както разказват географи, е най-пълноводната река на света. А от Средния Изток текат Бакър, Хоасп и Аракс, от който се отделя Танаис и се влива в Меотийско езеро. Освен тях Тазис, извиращ от Кавказките планини, и множество други реки от северните земи се стремят към Евксински понт. А от югозапад от Пиринейска планина извира Тартис и Истър, първият от които се влива в морето зад Стълбовете, а Истър, протичайки през Европа, се влива в Понт. И защо да изброявам другите реки, раждани от Ритейските планини, разположени зад Вътрешна Скития? Сред тях са Родан и множество други реки, годни дори за корабоплаване, които всички, като умият земите на западните гали, келти и съседните на тях варвари, се вливат в западното море. Други реки текат от пладне, от горните страни, през Етиопия, и едни се вливат в нашето море, а други се вливат в неизвестно на мореплавателите море. Такива са Егон, Низис, така нареченият Хреметис и освен това, Нил, който даже не прилича на река, когато подобно на море наводнява Египет. Така цялата част от населяваната от нас земя е обгърната от вода, заобиколена е от необятни морета и се напоява от хиляди непресъхващи реки, по неизказаната премъдрост на Предварително уредилия така, че естеството, противодействащо на огъня да бъде трудно унищожимо. Но ще настане време, когато всичко ще бъде пресушено от огъня, както казва Исаия, говорейки от името на Бога на всички: *Който казвам на бездната: "изсъхни!" и реките ти аз ще изсуша* (Ис. 44:27). Затова, като отхвърлиш обезумялата мъдрост, приеми заедно с нас учението на истината, което, макар да не е учено по слово, е непогрешимо в познанието.

Затова да има твърд посред водата, и тя да дели вода от вода. Бе казано какво означава в Писанието думата твърд, а именно, то нарича твърд не плътно, твърдо, имащо тегло и съпротивление естество (в такъв случай това наименование би прилягало повече на земята), обратно, тъй като всичко, намиращо се повисоко, по природа е фино, рядко и неуловимо за сетивата, то в сравнение с това префино и неуловимо за сетивата тя е наречена твърд. И ти си представи някакво място, където се отделя влага, и фината, прецедена влага се пропуска нагоре, а грубата и съдържаща частици пръст се отлага надолу, та при постепенно изпарение на влагата от началото до края да се запази постоянна влажност.

²Свети Василий е взел по-голямата част от следващите по-надолу данни за реките от Аристотел (виж *Ἀριστοτέλους Μετεωρολογικὰ βιβ. Ια σαρ. XIII*).

Но ти не вярваш в множеството вода, а не обръщаш внимание на множеството топлина, която и в малко количество има сила да премахва много влага. Защото привлича подложената на действието ѝ влага, както се вижда при пиявицата, смучеща кръв; и унищожава привлечената влага подобно на огън в светилник, който веднага запалва всмуканото чрез фитила гориво. А кой се съмнява за ефира, че не е огнен и не е в силно нагорещено състояние? Ако Творецът не би го възпирал със задължителен закон, какво би му попречило, възпламенявайки и запалвайки всичко приближаващо се, да унищожи за един миг цялата влага в съществата? Тъкмо затова, за да не обхване всичко нажежаваният всичко ефир, съществува атмосферна вода, която се образува чрез овлажняване на високите места от издигащи се пари, които дават от себе си реките, изворите, блатата, езерата и всички морета.

Виждаме, че и слънцето през лятото често за съвсем кратко време прави някоя влажна и блатиста местност суха и напълно лишена от влага. А къде отива водата? Нека познавачите на всичко ни покажат. Не е ли известно на всекиго, че тя е погълната, раздробена от слънчевата топлина? Но те казват, че слънцето няма даже топлина. Така имат готов отговор за всичко. И вижте на какъв довод се основават, за да достигнат до очевидността. Казват: "Понеже слънцето е бяло на цвят, а не е червено или жълто, то поради това то не е огнено по природа, а топлината му произлиза от бързото въртене". И какво мислят да спечелят с това? - Да докажат, че слънцето не унищожава влагата. А аз, макар казаното да не отговаря на истината, не го отхвърлям, защото то служи за потвърждаване на думите ми. Защото бе казано, че множеството води са нужни поради унищожаването им от топлината. Но за настъпването на едни и същи промени в едни и същи вещества няма никаква разлика - дали даденото вещество ще бъде топло по природа или ще стане нажежено в резултат на някакво видоизменение. Ако две дървета, доведени до взаимно триене, запалят огън и дадат пламък, или ако се запалят от запален пламък - и в двата случая краят е еднакъв и сходен. Но виждаме, че голямата премъдрост на Владетеля на вселената премества слънцето от едно място на друго, за да не би то, като остава винаги на едно място, да разстройва реда с излишък от топлина. Обратно, по време на зимното обръщане отвежда слънцето в южната част на небето, после го премества в равноденствените знаци, и оттам, по време на лятното обръщане, го води на север; така че чрез постепенното преминаване на слънцето се запазва благоразтворение по земната окръжност. И нека размислят дали не противоречат на самите себе си онези, които казват, че морето не става по-голямо от притока на реките поради загубата, причинявана от слънцето, и че освен това то си остава солено и горчиво в резултат на това, че топлината поглъща всичко фино и годно за пиене, което отново в по-голямата си част се извършва чрез отделяне на влага от слънцето, което, грабвайки лекото, оставя грубото и земното като някаква тиня и утайка, поради което водата в морето придобива горчив, солен и парлив вкус. И същите, които твърдят това за морето, като променят мнението си, казват, че слънцето не причинява никаква намаление на влагата.

Твърдта Бог нарече небе (Бит. 1:8). Макар това название собствено да приляга на другото небе, но и твърдта, по подобие, получава същото наименование. Обръщаме внимание, че небе (οὐρανός) често се нарича видимото (ὄραμενον) пространство - поради гъстотата и непрекъснатостта на въздуха, който се простира прозрачен пред погледите ни и като видим, получава наименованието небе; например, когато се казва: *птици небесни* (Пс. 8:9), и още: *да полетят по небесната твърд* (Бит. 1:20). Подобен е и изразът: *възлизат до небесата* (Пс. 106:26). И Моисей, благославяйки Иосифовото коляно, дава благословение *от небесните красоти и росата, от слънчевите обръщания и лунните слизания, и от върховете на планините и вечните хълмове* (Втор. 33:13-15 - слав.); защото при благоустройство на всичко това окръжността на земята става по-плодородна. Но и в проклятията към Израил е казано: *небето над главата ти ще стане на мед* (слав.: медно) (Втор. 28:23). Какво означава това? Пълна сухота и изчезване на въздушните води, които придават плодородие на земята.

Затова, когато се казва, че росата или дъждът биват донасяни от небето, тогава си представяме в ума си водите, които е определено да заемат горната страна. Защото, ако във височина са се събрали изпарения и притисканият от ветровете въздух се е сгъстил, то щом влагите, които до този момент са били парообразни и във вид на фини частици, разпръснати из облака, се сближат помежду си, веднага се образуват капки, увличани надолу от тежестта на съединените се частици; и такъв е производът на дъжда. А когато влагата, раздробена от напора на ветровете, се превърне в пена и после, охладена до крайност в целия си обем, замръзне; тогава след разкъсването на облака надолу пада сняг. И общо взето по същия начин можеш да разгледаш цялото влажно естество, насъбрало се във въздуха над главите ни.

Но никой да не сравнява простотата и неподправеността на духовното учение с любопитството на философстващите за небето. Колкото красотата на целомъдрените жени е по-предпочитана от блудната красота, толкова е голяма и разликата между нашето учение и външните учения. Защото външните внасят в ученията натруфено правдоподобие; а тук се предлага истина, съблечена от всякакви измислици на ума. И нужно ли е да полагаме усилия да изобличаваме тяхната лъжа? Не е ли достатъчно и това - като сравним собствените им книги помежду им, в пълен покой да останем зрители на борбата им? Защото и на брой не са по-малко, и по достойнство не стоят по-ниско, а по многословие имат още по-голямо превъзходство защитниците на противоположното учение, които твърдят, че вселената изгаря и отново се съживява от семенните начала, които остават след изгарянето. Оттук те произвеждат безбройно множество разрушения и обновления. Така, като се отклоняват от истината и в едната, и в другата посока, и тук, и там те намират нови пътища към заблуда!

Но трябва да кажем няколко думи за разделените води на онези църковни тълкуватели, които под формата на приложения и възвишени размишления са прибягнали до алегии, твърдейки, че под води в преносен смисъл се разбират духовните и безплътни сили, и че нагоре, над твърдта, силите са свършени, а надолу, в надземните, изпълнени с по-грубо вещество места са се задържали лукавите сили³. Тъкмо затова - разсъждават те - *и водите, които са по-високо от небесата* (Пс. 148:4), хвалят Бога, тоест добрите сили, поради чистотата на господстващото в тях, са достойни да въздават на Твореца подобаваща хвала. А водите, които са по-ниско от небесата, са лукавите духове, които са паднали от естествената си височина в бездната на повредата; и тъкмо те, като неспокойни и метежни, вълнувани от бурите на страстите, се наричат море, поради изменчивостта и непостоянството на движенията на волята.

Като отхвърлим подобните на тези учения като тълкувания на сънища и басни на стари жени, под вода ще разбираме вода и ще приемам разделението, извършено от твърдта, съобразно с изложената по-горе причина. Макар понякога *и водите, които са по-високо от небесата*, да се присъединяват към славословенето на общия Владика на всички, при все това на това основание не ги считаме за разумна природа. Защото небесата са неодошевени, когато проповядват славата на Бога, и *твърдта* не е животно, надарено със сетива, *когато възвестява за делата на ръцете Му* (Пс. 18:1). Ако някой каже, че небето означава съзерцателните сили, а твърдта - деятелните сили, привеждащи в изпълнение това, което е уместно, то приемаме това като остроумни думи, но не ще се съгласим напълно, че те отговарят на истината. В противен случай и росата, и сланата, и студът, и пекът, на които в книгата на пророк Даниил (3:64-72) се заповядва да хвалят Твореца на всичко, ще бъдат умни и невидими природи. Напротив, и в тези творения съзерцателно постигнатият от хората, имащи ум, закон служи като допълнение към славословието на Твореца; защото не само водата, която е по-високо от небесата, като удостоена с най-голяма чест поради превъзходството на своите съвършенства, принася хвала на Бога, но е казано: *Хвалете Го и вие, които сте от земята, големи риби* (слав.: *змии*) *и всички бездни* (Пс. 148:7). Затова и бездната, която алегорично тълкуващите са причислили към по-лошата част, не е счтена от псалмопевеца за заслужаваща отхвърляне, а е включена в общия строй на творението и по силата на вложените в нея закони хармонично възнася песнопение към Твореца.

И видя Бог, че това е добро (Бит. 1:8). Създаването от Бога доставя удоволствие не на Божиите очи; и одобряването на красотата при Бога не е такова, каквото е при нас. За Него е прекрасно онова, което е извършено по закона на изкуството и е насочено към добра цел. И затова Поставилият ясна цел пред създаването одобрявал сътворяването на части, съобразявайки се със Своите художнически закони, доколкото то служело за постигане на целта. Когато ръката лежи на една страна, а очите - на друга, и всеки член на статуята е поставен отделно, тогава те не на всеки ще се сторят прекрасни. А ако всичко е поставено на мястото си, то красотата на съразмерността често се забелязва и от пръв поглед дори и от невежата. Но скулпторът и преди извайването познава красотата на всяка част и я хвали поотделно, издигайки мисълта си към края. Като подобен скулптор, одобряващ всяко свое произведение поотделно, е представен сега и Бог. Но Той ще изкаже подходяща похвала и за целия свят като цяло, когато той стане свършен.

С това ще приключим словото за втория ден, та на трудолюбивите слушатели да им остане време да изследват чутото, и което е полезно, да задържат в паметта си, и чрез старателно размишление, като

³Иероним в писмо № 61 приписва това мнение на Ориген.

чрез някакво смилане на храна да пригответ за изнасяне от себе си за обща полза, и за да имат време изкарващите прехраната си с труд да свършат работата си през оставащото свободно време и с душа, чиста от грижи, да дойдат на вечерния пир на словото.

А Бог, Който е създал великото и уреди това незначително слово да бъде произнесено, да ви даде да разбирате във всичко Неговата истина, така че от видимото да познавате невидимото, от величието и красотата на творенията да събирате подобаваща представа за Сътворилия ни. *Защото онова, що е невидимо у Него, сиреч, вечната Му сила и Божеството, се вижда още от създание мира чрез разглеждане творенията* (Рим. 1:20). Да ни даде и в земята, и във въздуха, и в небето, и във водата, и в нощта, и в деня, и във всичко видимо да събираме ясни напомнания за Благодетеля. Защото не ще оставим никакво време за грехове и не ще отстъпим място на врага в сърцата си, ако чрез непрестанно помнене вселяваме в себе си Бога, Комуто всяка слава и поклонение сега и винаги, и във вечните векове, амин.

БЕСЕДА 4

За събирането на водите

Има градове, чиито жители от ранна сутрин до късна вечер насищат погледите си с всякакъв вид представления на смешници и колкото и да слушат разни нескромни и неблагочестиви песни, от които в душите неминуемо се заражда много безсрамие, не могат да им се наслушат. Дори мнозина считат такива хора за щастливи, защото те, като са изоставили търговията по пазарите или упражняването на занаяти, необходими за живота, прекарват определеното им време на живот в безделие и забави, не знаейки, че сцената, богатата на нескромни зрелища, за присъстващите е общо и народно училище по разпътство, и че най-мелодичните звуци на свиралата и блудните песни, като се запечатат в душите на слушателите, не ги подтикват към нищо друго, освен към безчинство, към това, да подражават на дрънканията на свирещите на гусли или на свирки. А страстните любители на конни състезания и насън спорят за коне, впрягат наново колесници, сменят ездачи и, общо казано, даже в сънните мечтания не напускат дневното безумие. И така, ще се отегчим ли ние, които Господ, великият Чудотворец и Художник е свикал сега, за да ни яви делата Си, ще се отегчим ли от съзерцанието и ще се поленим ли да изслушаме словесата на Духа? Напротив, не ще ли застанем около тази велика и пълна с разнообразие постройка на Божието създание и като се затичаме всеки с мисълта си към древните времена, не ще ли разглеждаме украшението на вселената? - Небето, по думите на пророка, разпънато *като шатра* (Ис. 40:22); земята, при огромните ѝ размери и тегло, утвърдена на самата себе си; въздуха, разлят, мек и влажен по природа, доставящ на дишащите същества сродната им и постоянна храна, отстъпващ поради мекотата си на движещите се тела и лесно разсичан от тях (така че той по никакъв начин не възпрепятства проправящите си път през него и винаги лесно се придвижва и се съединява зад разсеклите го тела), и естеството на водата, и питейната, и приготвената за други нужди, а също така правилното ѝ събиране на определени места - ще видиш всичко това от прочетеното неотдавна от нас.

И рече Бог: да се събере водата, що е под небето, на едно място, и да се яви суша. Тъй и стана. Водата под небето се събра, на места си, и се яви суша. Сушата Бог нарече земя, а събраните води - морета (Бит. 1:9, 10). Колко затруднения ми причини ти в предишните беседи, когато искаше да ти кажа причината, поради която земята е била невидима, при положение че във всяко тяло естествено има цвят, а всеки цвят е осезаем за зрението! И може би казаното, че земята е наречена невидима не по природа, а по отношение на нас, поради заграждането от водата, която тогава покривала цялата земя, ще ти се стори незадоволително. Ето, слушай сега как Писанието само обяснява себе си. *Да се съберат водите и да се яви суша.* Завесите се вдигат, за да се открие невидимата до този момент земя.

Но може би някой ще попита освен това и следното. Първо, защо Писанието приписва принадлежащото на водата по природа, тоест силата да тече надолу, на заповедта на Създателя? Защото водата, докато стои на равно място, е неподвижна, понеже няма накъде да тече; а щом срещне някакъв наклон, след незабавен устрем на предната ѝ част, на нейното място идва съединената непосредствено с нея, а на мястото на последната - следващата след нея; и по този начин предшестващата част непрестанно бяга, а следващата я гони. И това движение е толкова по-бързо, колкото по-голяма е масата на падащата надолу вода и колкото по-голяма е падината, в която се стича водата. А щом свойството на водата е такова, ненужно ѝ е дадена заповед *да се събере на едно място*. Защото водата от само себе си, поради естествения си устрем надолу, неминуемо би се стичала към най-голямата дълбочина и не би се спряла преди повърхността да стане равна. Защото нищо не е така плоско, както повърхността на водата. И второ, казват: "Защо на водите им е заповядано да се съберат на едно място, а виждаме много морета, и при това - отдалечени едно от друго на доста големи разстояния?"

На първия от тези въпроси отговаряме, че движенията на водата са ти станали известни след заповедта на Владиката. Сега тя се разлива навсякъде, непостоянна е, по природа се стреми към полегати и вдлъбнати места; но не знаеш и не можеш да чуеш от никакъв очевиден каква сила е имала, преди да се прояви този стремеж към движение вследствие на заповедта. И размисли, че Божието слово сътворява самото естество и заповедта, дадена тогава на твартата, определила реда на сътвореното и занаят. Денят и нощта

са създадени веднъж, но оттогава и досега не престават да се редуват един след друг и да делят времето на равни части.

Да се съберат водите. На водното естество му е заповядано да тече и съгласно тази заповед, бързайки непрестанно, то никога не се уморява. Като казвам това, имам предвид течащата част от водите. Защото някои води текат от само себе си, например изворните и речните, а други са събрани на едно място и са нетечащи. Сега думата ми е за движещите се води.

Да се съберат водите на едно място. Когато си стоял край извор, даващ изобилна вода, не ти ли е идвала мисълта да попиташ: “Кой гони тази вода от земните недра? Какво е мястото, закъдето бърза? Защо и хранилищата не се изпразват, и мястото на стичане на водата не се напълва?”. Всичко това зависи от първите Божии думи. Чрез тях на водата ѝ е дадена сила да тече. Щом стане въпрос за вода, винаги помни тези първи думи: *да се съберат водите*. Те трябвало да текат, за да заемат присъщото за тях място, а после, като достигнат до определените места, да останат в положението си и да не продължават по-нататък. Именно затова, както казва Еклисиаст, *всички реки текат в морето, но морето се не препълня* (Екл. 1:7); защото, ако водите текат, то това е по Божия заповед; и ако морето е ограничено в границите си, това е следствие от първото законоположение.

Да се съберат водите на едно място. За да не би течащата вода, изливайки се от местата, които са я приели, непрестанно преминавайки все по-надалеч и напълвайки едно място след друго, постепенно да потопи цялата твърд на земята, ѝ е заповядано да се събере на едно място. Именно затова морето, което нерядко бива довеждано до ярост от ветровете и надига вълните си на доста голяма височина, щом докосне бреговете, отстъпва назад, като изразходва устрема си само в образуването на пяна. *От Мене ли се не боите, казва Господ? Аз турих пясъка за граница на морето* (Иер. 5:22). С пясъка, който е най-слаб от всичко, се обуздава нетърпимото насилие на морето. Защото какво би попречило на Червено море да наводни цял Египет, който е разположен под неговото равнище, и да се съедини с морето, граничещо с Египет, ако не бе вързано от заповедта на Създателя? А че Египет наистина се намира под равнището на Червено море - в това на дело са ни убедили желаещите да съединят тези две морета - Египетско и Индийско, в състава на което влиза и Червено - помежду им. Точно поради тази причина са се отказали от начинанието си и египтянинът Сезострис, който пръв започнал да работи по осъществяването на това дело, и Дарий Мид, който искал да довърши започнатото¹. Казах това, за да разберем силата на заповедта: *Да се съберат водите на едно място*, тоест след това събиране не бива да има друго, а нека събраното да остане на първоначалното си място.

После Заповядалият на водите да се съберат *на едно място* ти е показал, че е имало много води, разделени на много места. Защото и котловините в планините, изкопани от дълбоки оврази, са имали събрани води. А също така множество полегати равнини, неотстъпващи по площ на най-големите морета, безбройно множество долини и падини, образувайки всякакъв вид земни вдлъбнатини, които всички били напълнени с води, изведнъж по Божия заповед се изпразнили, щом водата се устремила отвсякъде към едно място. И никой да не казва, че щом водата е била над земята, то по необходимост и вдлъбнатините, които сега са побрели в себе си морето, вече са били напълнени с вода. А следователно и водите нямало къде да се съберат поради предварителното заемане на тези вдлъбнатини от вода. На това ще кажем, че по същото време, когато водата трябвало да се отдели в едно цяло, били приготвени и вместилища. Защото тогава още не съществувало морето зад Хадес, а също и голямото и страшно за мореплавателите море, което мие Британския остров и западните иберийци; но тогава по Божия заповед било създадено обширно вместилище и в него се стекли множество води.

А на възражението, че учението ни за сътворяването на света уж противоречи на опита (тъй като е явно, че всичката вода не се е стекла само на едно място), могат да се кажат много неща и те сами по себе си са известни на всекиго. А и едва ли не е смешно да спорим с правещите подобни възражения. Нима те ще ни посочат блатните и събиращите се от дъждовете води и ще мислят, че с това са опровергали учението ни? Но Творецът е нарекъл *едно място* (слав: *едно събиране*) най-големия и пълен сбор на води. Защото и кладенците стават ръкотворни събирания на води, когато в земна вдлъбнатина се стича разсеяна влага.

¹В своята “Метеорология”, кн. 1, гл. 14, Аристотел казва, че Сезострис пръв от древните се опитал да съедини тези морета, но открил, че морето е над земята. Същата причина накарала по-късно и Дарий да прекрати работата.

Затова с думата *събирание* се означава не някакво стичане на води, а преобладаващото и най-голямото, в което се оказва събрана цялата стихия. Защото, както огънят е и раздробен на малки части за тукашни нужди, и в съвкупност е разлят в ефира, и както въздухът е и разделен на малки дялове, и съвкупно е заел цялото надземно пространство, същото трябва да се разбира и за водата. Макар да съществуват отделни неголеми събирания на води, събирането, отделящо цялата стихия от другите стихии, е само едно. Защото и езерата, които се намират в северните страни, в пределите на Гърция, Македония, Витиния и Палестина, разбира се, са събирания, но сега думата ни е за най-голямото от всички събирания, което по големина се равнява на земята. Никой не спори, че в тези езера има много вода, обаче никой не ще ги нарече морета в истинския смисъл на думата, независимо от това, че някои, подобно на голямо море, съдържат в себе си множество сол и земни частици, като например Асфалтово езеро в Иудея и Сирбоново - между Египет и Палестина, в Арабската пустиня. Това са езера, а морето е едно, както разказват околосветски пътешественици. Макар някои да считат, че Хирканско и Каспийско море са обособени в отделни предели, но ако географските описания на пътешествениците заслужават поне малко внимание, то и тези морета имат връзка помежду си и всички заедно се вливат в голямото море, както казват и за Червено море, че се съединява с морето, лежащо зад Хадес².

Но ще кажат: “А защо Бог е нарекъл събиранията на води морета?” - Защото, макар водите да са се стекли на едно място, Господ нарекъл морета и водните басейни, тоест заливите, които имат самостоятелен вид, бидейки ограничени от околната земя. Има Северно море, Южно море, Източно море, а също и Западно море. На моретата им се дават и собствени имена: Евксински понт, Пропонтида, Хелеспонт, Егейско, Йонийско, Сардийско, а също и Сицилийско и Таренско море. И имената на моретата са безброй, така че би било дълго и неуместно да ги изброяваме подробно сега. Затова Бог нарекъл събиранията на води морета. Но макар смисълът на казаното вече да ни доведе до това, да се върнем пак към началото.

И рече Бог: да се съберат водите на едно място и да се яви суша. Не казал: “Да се яви земя”, за да не я покаже още неустроена, кална, смесена с вода, неполучила присъщия за нея вид и подобаваща сила; а заедно с това, за да не припишем причината за пресушаването на земята на слънцето, Създателят направил сухотата на земята преди създаването на слънцето. Вникни в смисъла на написаното. Не само излишъкът от води изтекъл от земята, но дори водата, смесена със земята в дълбочина, излязла от нея, подчинявайки се на неотменимата заповед на Владиката.

Тъй и стана. Тази добавка достатъчно добре показва, че словото на Създателя е почнало да се изпълнява. Но в много преписи се добавя: *Водата под небето се събра на местата си, и се яви суша* - думи, които останалите тълкуватели не са предали, а липсват и в еврейския текст. Защото наистина след засвидетелстването, че *тъй и стана*, е излишно да се разказва отново за същото. Затова в точните преписи тези думи са поместени в скоби; а скобите са знак за изключение.

Сушата Бог нарече земя, а събраните води - морета. Защо, както по-горе е казано: *Да се събере водата на едно място, и да се яви суша*, а не е написано: *и да се яви земя*, така и тук отново: *и се яви суша; сушата Бог нарече земя?* - Защото сушата е свойство, служещо сякаш като отличителен белег на природата на предмета, а земя е голо наименование на този предмет. Както разумността е свойство на човека, а думата “човек” означава самото живо същество, което е носител на това свойство, така и сухотата е свойство на земята, и то - преобладаващо свойство. И така, това, в което има предимно сухота, е наречено земя, така, както това, за което е присъщо предимно да цвили, е наречено кон.

И не само земята, но и всяка от останалите стихии има характерно само за нея и неповторимо качество, по което се отличава от останалите стихии и се разпознава коя е. Водата има за свое собствено качество студенината, въздухът - влажността, огънят - топлината. Впрочем и земята, и водата, и въздухът, и огънят се представят пред разума със споменатите качества само като първи стихии на сложни неща, а когато са съчетани в тялото и са изложени пред сетивата, тогава вече имат съчетани качества; и нищо видимо и достъпно за сетивата не е единично или просто, или чисто; напротив, земята е суха и студена, водата е влажна и студена, въздухът е топъл и влажен, а огънят е топъл и сух. По този начин, вследствие на

²Тук се има предвид съединяването на Индийския с Атлантическия океан, което по времето на свети Василий, поради неизвестността на южните страни на Африка, още не е било ясно доказано, а е подлежало на догадки.

счетаното качество в стихииите има възможност да се смесват помежду си; защото всяка стихия вследствие на общото качество, се смесва с граничещата с нея стихия, а в резултат на общение в сродното се съединява и с противоположната. Например земята, бидейки суха и студена, се съединява с водата поради родство в студенината, а чрез водата се съединява с въздуха, защото водата, поставена в средата между земята и въздуха, с всяко от качествата си, сякаш с възлагане на двете ръце, се докосва до едната или до другата от съседните ѝ стихии: чрез студенината - до земята, а чрез влажността - до въздуха. Също така, въздухът чрез своето посредничество става помирител между враждебните природи на водата и огъня, като чрез влажността влиза в единение с водата, а чрез топлината - с огъня. А огънят, бидейки по природа топъл и сух, посредством топлината се съединява с въздуха, а посредством сухотата отново влиза в общение със земята. И по този начин се образува кръг и строен лик поради взаимното съгласие и съответствие между всички стихии. Поради което доста подходящо им е дадено названието стихии³.

Казах това, за да изтъкна причината, поради която Бог нарекъл земята суша, а не сушата - земя. А именно сухотата е нещо не впоследствие придадено на земята, а от самото начало изпълващо нейната същност. А това, което служи за еднаква причина на битието, по природа е по-първоначално от добавеното по-късно. Затова справедливо са измислени признаци, заимствани от съществуващото по-рано и по-старото.

И видя Бог, че това е добро. Писанието показва не това, че пред Бога се е открила някаква приятна морска гледка. Защото Творецът не разглежда с очи красотата на тварите, а с неизказана премъдрост съзерцава ставащото. Гледката на светлеещото море, когато над него цари постоянна тишина, наистина доставя наслада; усладително е също, когато повърхността му, поклащана от тихи ветрове, се показва пред зрителите в пурпурен или лазурен цвят, когато то не удря силно граничещата с него суша, а сякаш я целува в мирни обятия. Но не бива да мислим, че по думите на Писанието и на Бога морето Му е изглеждало прекрасно и приятно точно в този смисъл; напротив, в Писанието красотата се определя по отношение на вселената.

Първо, морската вода служи за източник на цялата земна влага. Защото тя е разпръсната по незабележими канали, както доказват кухини и пещери в твърдата земя, в които прониква течаща морска вода. И когато тя е затворена в криви и лъкатушещи проходи, тогава, гонена от движещия я дух, се стреми навън, проправяйки си път към повърхността, и става годна за пиене, като чрез прецеждане губи горчивината си. А когато по време на преминаването заема от металите качеството топлина, тогава, поради същата причина, затворена в движещото се течение, тя често става кипяща, и дори огнена, което може да се види на много острови и в много крайморски страни. А ако сравняваме малкото с голямото, понякога и в средата на материка някои места, граничещи с речни води, търпят почти същото. Защо казах това? За да изтъкна, че цялата земя има в себе си множество проходи и по незабележими канали от началата на морето в нея навлиза вода.

И така, морето е прекрасно пред Бога, защото влагата от него се движи по земните дълбини; то е прекрасно и поради това, че служи за приемник на реките, приема потоците отвсякъде и не излиза извън границите си. Прекрасно е и поради това, че служи за начало и източник на въздушните води, когато бива нагрявано от слънчевите лъчи и отделя от себе си чрез изпарение фини частици вода, които, бидейки привлечени в небесното пространство и после охладени, понеже са се издигнали по-високо от зоната, до която достигат отразяваните от земната повърхност лъчи, при нарастващ студ, а също и от сянката на облаците, се превръщат на дъжд и напояват земята. И, разбира се, никой не ще се усъмни в това, ако си представи сложени на огън котли, които, бидейки напълнени с течност, често остават празни, защото цялото им съдържание се е превърнало в пара. Може да се види и как мореплаватели преваряват морска вода и събират парите с гъби, и при нужда задоволяват донякъде потребността си. Но морето е прекрасно пред Бога и в друго отношение, защото ограничава островите и им служи както за украшение, така и за граници; а още и поради това, че свързва и най-отдалечените една от друга части на твърдата земя, доставяйки безпрепятствени пътища на мореплавателите, чрез които ни снабдява със сведения за неизвестното, обогатява търговците, лесно задоволява житейските ни потребности, дава възможност на тези, които имат нещо в изобилие, да продадат излишното, а на нуждаещите се - да набавят недостигащото им.

Но как мога съвсем подробно да разгледам красотата на морето, с която то се е явило пред очите на Твореца? Ако морето е прекрасно и достойно за похвала пред Бога, то не е ли много по-прекрасно събранието на

³От στεῖχω - вървя чинно.

Църквата, в която, подобно на вълна, удряща се в брега, задружният глас на мъже, жени и младенци се отправя към Бога в молитвите ни към Него? Дълбока тишина я пази непоклатима, защото лукавите духове не успяха да я смутят с еретически учения. Бъдете достойни за Господнето благословение, като спазвате колкото е възможно по-благословно това благочиние, в Христа Исуса, нашия Господ, Което слава и власт във вечните векове Амин.

БЕСЕДА 5

За земните растения

Ирече Бог: да произведе земята злак, трева, що дава семе (по свой род и подобие), и плодно дърво, чието семе си е в него (Бит. 1:11). След като земята свалила от себе си товара на водата и се е успокоила колкото е нужно, ѝ е дадена заповед да произведе първо трева, после - дървета, което, както виждаме, се извършва и досега. Защото тогавашните думи и онази първа заповед са станали сякаш някакъв естествен закон и са останали на земята и за следващите времена, придавайки ѝ сила да ражда и дава плодове.

Да произведе земята. В развитието на растенията първо се появява кълн. После, когато кълновете пораснат малко, се появява злак¹, а после, увеличавайки се, той става трева, при постепенно развитие на растението и приближаването му до съвършенство, тоест до осеменяване. Защото раззеленяването и съзряването при всички е еднакво.

Да произведе земята злак, трева (слав.: *тревист злак*). Земята трябва сама да произведе растения, без да има нужда от никакво странично съдействие. Тъй като някои считат, че причината за растежа на израстващото от земята е в слънцето, което чрез притегателната сила на топлината извлича на повърхността на земята криещата се в дълбочината сила, то земята бива украсена преди слънцето, за да престанат заблуждаващите се да се покланят на слънцето и да считат, че уж то дава причина за живота. Затова, ако се убедят, че цялата земя е украсена преди сътворяването на слънцето, ще намалят безкрайното си удивление към него, като размислят, че то е създадено по-късно от тревата и зеленината.

Но щом била приготвена храна за добитъка, нима само ние сме се оказали недостойни за някаква грижа? Напротив, Пригответе храна за воловете и конете още повече пригответе богатство и наслада за теб. Защото Хранещият твоя добитък увеличава с това жизнените ти запаси. Освен това какво друго е производството на семена, ако не запас за твоята прехрана? Освен това много тревы и зеленини сами по себе си служат за храна на хората.

Казано е: *да произведе земята злак, трева, що дава семе.* Затова, макар някои видове зеленина да са полезни за другите, тяхната полза се връща при нас и употребата на семената е предоставена на нас. Затова смисълът на казаното е следният: *да произведе земята тревист злак и семе, свеещо според вида си.* Защото по този начин ще може да бъде възстановен словоредът, който сега не изглежда гладък; и тогава ще бъде спазена необходимата последователност в това, което природата произвежда. Защото в началото се появява кълн, после - стрък, после - израства трева и накрая се образува семе.

Ще кажат: “А защо Писанието представя, че всичко, израстващо от земята, има семе, при положение че нито тръстиката, нито троскотът, нито ментата, нито шафранът, нито чесънът, нито волският език, нито безброй видове други растения имат семе? На това ще отговорим, че много земни растения в долната си част и корена имат силата на семе. Например тръстиката след едногодишен растеж пуска от корена си издънка и тя по-нататък играе ролята на семе. Същото правят и безброй други растения, които, бидейки пръснати по земята, съдържат в корените си силата да продължават рода си. И така, без съмнение, във всяко растение или има семе, или се крие някаква семенна сила. И това означават думите: *по свой род*. Защото издънката на тръстика не дава началото на маслина, а напротив, от тръстиката се получава друга тръстика, от посетите семена израства сродното на тях. И по този начин това, което при първото сътворение поникнало от земята, се запазва и досега чрез съхранение на вида чрез последователност на приемствеността.

Да произведе земята. Представи си, че след кратките думи и след толкова кратката заповед студената и неплодна земя изведнъж се приближава до време за раждане, подтикната към плодородие, и сякаш сваляйки от себе си печална и горестна дреха, се облича със светла риза, радва се на премяната си и ражда на бял свят хиляди видове растения.

¹Зеленина.

Бих желал да вкореня по-здраво в теб удивление по отношение на творението, та където и да се намираш и каквито и видове растения да срещаш, винаги да възобновяваш в себе си ясен спомен за Твореца. Затова, първо, щом видиш на някоя трева зеленина и цвят, спомни си за човешкото естество, като си припомниш описанието на мъдрия Исаия: *Всяка плът е трева и всичката ѝ красота е като полско цвете* (Ис. 40:6). Краткотрайността на живота, непродължителността на радостите и веселията на човешкото благоденствие са си намерили при пророка доста сполучливо сравнение. Днес цъфти телесно, угоен е от наслаждения, в съответствие с цветущата възраст има свеж цвят на кожата, здрав е, държи се свободно, неудържим е в устрема си; а на следващото утро същият човек е жалък - или е повехнал от възрастта, или е отслабнал от болест. Някой привлича погледите към себе си с изобилието на богатства; около него се въртят множество ласкатели, съпровождат го притворни приятели, улавящи неговата благосклонност, множество роднини, носещи маски, многоброен рояк слуги, грижещи се ту за храната му, ту задоволяващи други негови потребности, които той води след себе си, излизайки и връщайки се вкъщи, и с това възбужда завист у минавачите. Прибави към богатството някоя светска власт или почести от царе, или началство над войска, глашатай, който вика високо пред него, телохранители, които наляво и надясно всяват силен ужас в подчинените, извършват побоища, описване на имущество, арести, затваряне в тъмница, и всичко това увеличава нетърпимия страх у подчинените. И какво следва след това? Някоя нощ или треска, или болка в хълбока, или пневмония грабва този човек от общността на хората, сваля го от сцената и мястото на действието му внезапно запустява, и тази слава се оказва нищо, като съновидение. Тъкмо затова пророкът е сравнил човешката слава с крехко цвете.

Да произведе земята злак, трева, що дава семе по свой род и подобие. И сега редът в развитието на растенията още свидетелства за първоначалната заповед. Защото всяка зеленина и трева се предшества от появата на кълн. Поникне ли нещо от корен от подземна издънка, като например шафран и трескот, то трябва първо да даде кълн и да поникне; израсне ли нещо от семка, и в този случай е необходимо първо да има кълн, после - стрък, после - зеленееща се трева, а после - плод, израснал вече на сухо и дебело стъбло.

Да произведе земята тревист злак. Когато семето попадне в почва, в която има подходяща влажност и топлина, тогава то, като набъбне, и като стане поресто, обгърнато от намиращата се наоколо пръст, привлича към себе си онова, което му е присъщо и сродно. И фини частици пръст, долепвайки се до порите и влизайки в тях, разширяват обема на семето, от което то пуска корени и расте нагоре, давайки от себе си стълба според броя на корените. А при постоянно затопляне на кълна привличаната от корените влага чрез притегателната сила на топлината извлича от земята необходимото количество хранителни вещества и ги разпределя между стъблото, кората, обвивките на зърната, самите зърна и класовете. По този начин при постепенен растеж всяко растение, било то от житните, от бобовите, от овощните или от храстите, достига до присъщите за него размери.

Една тревичка или едно стръкче е достатъчно, за да изпълни целия ти ум с размисли за изкуството, с което е сътворено, как например стъблото на пшеницата е опасно от коленца, та, подобно на ставни връзки, лесно да крепят тежестта на класовете, когато те, пълни с плодове, се привеждат към земята. Затова стъблото на овеса е съвсем гладко, тъй като върхът му не е натоварен с нищо. Природата е защитила и стъблата на пшеницата с такива връзки, а зърното е затворила в обвивка, за да не може да бъде грабнато от птиците, и с дълги осили, наподобяващи игли, е предотвратила вредата от дребните животни. Какво да кажа? И за какво да премълча? В богатите съкровищници на творението е трудно да се намери нещо, което да е по за предпочитане пред останалото, а ако оставим нещо без внимание, щетите ще бъдат непоносими.

Да произведе земята тревист злак. Заедно с хранителното израснало и вредното; заедно с пшеницата израснал и бучиниш, и заедно с хранителните растения израснали чемерика, самакитка, мандрагора и маков сок. И какво? Нима да се откажем да благодарим за полезното и да почнем да обвиняваме Създателя за разрушителното за живота ни? А да не размислим ли, че не всичко е създадено за нашия стомах? Напротив, както определеното за наша храна винаги ни е под ръка и е известно на всекиго, така всяко създадено нещо следва някакъв свой особен закон в цялостното творение. Нима поради това, че волската кръв е отрова за теб, Бог е трябвало или да не създава това животно, или да създаде вола безкръвен, макар силата му да ни е необходима за толкова много неща в живота? Но живеещият в теб разум ти е достатъчен, за да се предпазиш от вредното. Щом като овцете и козите умеят да избягват злотворното за живота им, като само чрез усета различават вредното, то кажи ми, нима е трудно да избегнеш отровното за теб, който имаш и разум, и

медицинска наука, посочваща полезното, и опита на предшествениците, внушаващ да се избягва вредното? Но и от това нищо не е сътворено напразно и без полза. Защото то или служи за храна на някое животно, или с помощта на медицинската наука се разкрива като годно за самите нас, служейки за облекчаване на някакви наши недъзи. Скорците се хранят с бучиниш и поради устройството на тялото си не получават вреда от отровата; имайки в сърцето си фини канали, които, изглежда, обезвреждат погълнатото преди причиняването от него охлаждане да засегне главните членове. Чемериката служи за храна на пъдпъдъците и те поради телесното си устройство остават невредими. Но същите тези растения понякога са полезни и за нас. Лекарите употребяват мандрагората като сънотворно, а с опиума се успокояват жестоки болки в тялото. А някои с бучиниш са усмирявали яростта на пожеланията, а пък с чемерика са изкоренявали много хронични болести. Затова, нека същото, за което си мислил да обвиниш Твореца, да се превърне за теб в подтик за по-голяма благодарност.

Да произведе земята тревист злак. Колко много готови храни за нас, било във вид на корени, или на зелени листа, или на плодове, разбира под тези думи Писанието! А колко храни има още, които се присъединяват от нашия труд и земеделие! Бог заповядал на земята не да произведе изведнъж семе и плод, а първо - да даде кълнове и зелени стъбла, а после вече да завърши със семе, та първата заповед да служи на природата за урок за спазване на реда по-нататък. Казват: "Как така земята дава семе по свой род, а пък често, като посеем пшеница, жънем черно пшенично зърно?"² Но това не е изменение в друг вид, а е сякаш недъг и заболяване на семето. Тук пшеницата не е престанала да бъде пшеница, а е почерняла от измръзване както може да се види от самото название. Почерняла от голям студ, тя е придобила друг цвят и вкус. Но казват, че и тя, ако попадне на подходяща почва и благоприятен въздух, се превръща в първоначалния вид. Затова не ще намериш в растенията нищо, което да става противно на тази заповед. А така наречената къклица и всички други семена - примеси, които се примесват към употребяваните за храна и в Писанието обикновено се наричат плевели, произлизат не чрез изменение на пшеницата, а имат свое собствено начало и представляват отделен вид. Те изобразяват онези, които изкривяват Господното учение, не са изучили Писанието както трябва и са повредени от учението на лукавия, но се присъединяват към здравето тяло на Църквата, та незабелязано да предадат повредата си на незаразените. Но Господ оприличава и усъвършенстването на повярвалите в Него на израстване на семена, като казва: *кога човек хвърли семе в земята, и спи, и става нощя и днене; а как пониква и расте семето, той не знае. Защото земята сама по себе си ражда първом злак, после клас, след туй пълно зърно в класа* (Марк. 4:26-28).

Да произведе земята злак. И земята, спазвайки законите на Създателя, като започнала от кълна, за един миг преминала през всички възрасти на растежа и веднага довела растенията до съвършенство. Ливадите се напълнили с изобилна трева. Плодородните равнини, извисявайки ръст от узрелите жита, от полкошването на класовете приличали на вълнуващо се море. Всяка зеленина и всеки вид овощни дървета, всичко, което расте като храсти, което ражда семена в шушулки, се появили на земята в цялото си изобилие. Защото тогава нищо не пречело на растежа - нито неопитност на земеделците, нито замърсяване на въздуха, нито каквато и да е друга причина не допринасяла вреда на поникналото. Проклятието не пречело на плодородието на земята - всичко това се случило преди греха, за който сме осъдени да ядем хляба си с пот на лицето си.

Но е казано: *и плодно дърво, що дава според рода си на земята плод, чието семе си е в него.* В изпълнение на тази заповед храстите се сгъстили, всички дървета, които обикновено достигат до голяма височина - ели, кедри, кипариси, борове - изчезнали от земята; всички дребни дървета изведнъж станали клонести и гъсти; появили се растения, употребявани за направата на венци - рози, мирти и лаврови дървета. Нищо от това преди това не съществувало на земята и всичко било сътворено за един миг, с характерно за всяко растение свойство, отличаващо се с явни различия от останалите растения и разпознавано по характерен за всяко признак. Но розата била тогава без бодли; чак по-късно към красотата на цвета са присъединени тръни, та недалеч от приятността на удоволствието да имаме и готова скръб, спомняйки си за греха, за който земята е осъдена да ни ражда *тръне и бодили* (Бит. 3:18).

Но ще кажат: "На земята ѝ е заповядано да произведе плодно дърво, що дава според рода си на земята плод, чието семе си е в него, а пък виждаме, че много дървета нямат нито плодове, нито семена". Какво да

²Μέλαινα πείρον. Това е пшеница, която се ражда в Сицилия, но освен това се изражда и от обикновена пшеница; безвредна е при употреба.

отговорим на това? Това, че тук са споменати предимно растенията, които са по-предпочитани по природа; а освен това при старателен оглед ще се окаже, че всички растения имат или семе, или нещо равностойно на семе. Защото черните тополи, върбите, брястовете, обикновените тополи и другите подобни на тях дървета на пръв поглед явно не раждат плод, но старателният изследовател ще намери, че всяко от тях има семе. (Защото намиращото се под листа зърно, което умеещите да дават имена на всичко наричат *μίσχος*), има силата на семе. А дърветата, които обикновено се размножават от клони, пускат от тях множество корени. А може би роля на семе играят и издънките на корените, чрез които градинарите размножават растенията от даден вид. Но първо, както бе казано, са удостоени със споменаване онези дървета, които най-много поддържат живота ни и които трябвало, снабдявайки човека с плодовете си, да му приготвят обилна храна. Такова е гроздето, произвеждащо вино, което трябва да *весели сърцето на човека*. Такава е маслината, даваща плод, който може да *намаже лицето с елей* (Пс. 103:15 - слав.).

Колко произведения на природата са се стекли заедно с такава бързина! Коренът на гроздовата лоза, зеленеещите се големи лозови пръчки, разклоняващи се навсякъде по земята, зародиш, засукване на ластуни, зелени гроздчета, зрели гроздове! Достатъчен ти е само поглед и разумният поглед към гроздовата лоза ще ти подсказе за какво ти напомня природата. Защото помниш, разбира се, за метафората на Господ, Който нарича Себе Си *лоза*, Отца - *лозар*, а всекиго от нас - пръчка, посадена в Църквата чрез вяра, и ни подтиква към многоплодие, за да не бъдем предадени на огън след осъждане за безполезност (виж Йоан. 15:1-6). И Той не престава навсякъде да оприличава човешките души на лозови пръчки. Защото е казано: *Моят Възлюбен имаше лозе наврѣх торна рѣтлива. И: Той го огради (...), насади в него отбор лозови прѣчки* (Ис. 5:1, 2). Очевидно под лозе разбира човешките души, за които изградил ограда - крепостта на заповедите и охраната от Ангелите. Защото *Ангелът на Господа застава около ония, които Му се боят* (Пс. 33:8). После сякаш ни е окопал, като *постави в църквата първо апостоли, второ пророци, трето учители* (1 Кор. 12:28). И като издигнал мислите ни нависоко с примери на древни и блажени мъже, не ги оставил захвърлени долу и заслужаващи да бъдат тъпкани. Исква също да се сплитаме с ближните, сякаш с някакви ластуни, с прегръдки на любов и да намираме покой в тях, и стремейки се винаги към горното, като виещи се лозови пръчки, да се стараем да се изравним с най-високите върхове. Исква още да търпим, когато ни окопават. А душата се окопава чрез отстраняване на светските грижи, които представляват бреме за сърцата ни. Затова отреклият се от плътската любов и от привързаността към богатството и счелият пристрастието към тукашната бедствена слава за презряно и смешно, сякаш се е окопал и е обновил силите си, като е смъкнал от себе си безполезния товар на земния начин на мислене. Не бива, по думите на притчата, да се разрастваме на клони³, тоест да живеем на показ и да се домогваме до похвали за външността си; а трябва да бъдеш доброплоден, като предоставиш на истинския Земеделец да покаже делата ти. А ти бъди *в Божия дом като зеленееща се маслина* (Пс. 51:10) и никога не събличай надеждата, а винаги имай в себе си цъфтящо спасение, придобивано чрез вяра. Защото по този начин ще подражаваш на вечната зеленост на това растение и ще се съревноваваш с неговото многоплодие, като по всяко време даваш обилна милостиня.

Но да се върнем към разглеждане на разпорежданията на Художника. Колко плодови, годни за жилищно строителство, за корабостроене, за огрев видове растения произлезли тогава! И тук отново при всяко дърво устройството на частите му е разнообразно, а също така трудно може да се установят свойството на всяко дърво и взаимните разлики между разнородните дървета. Защо едни от тях пускат корен в дълбочина, а други се стелят по земната повърхност; защо едни растат право нагоре и имат един ствол, а други са ниски и още от корена са разделени на много издънки? Защо корените на дърветата, имащи дълги и разпрострени надалеч във въздуха клони, са дълбоки и се простират наоколо на голямо пространство, сякаш природата е положила основи, съразмерни на тежестта на горните части? Колко различия има в дървесната кора! Кората на едни дървета е гладка, на други - набраздена; на едни - еднослойна, а на други - многослойна. И което е удивително, и в растенията ще намериш признаци, наподобяващи човешката младост и старост. Защото кората на младите и здрави дървета е плътно опъната, а кората на застаряващите се набръчква и се втвърдява. Едни дървета, бидейки отрязани, израстват отново; други, като бъдат отсечени, сякаш това е било смърт за тях, остават без потомство. А някои дори са забелязали, че отсечени и изгорени борове са се превръщали в дъбове. Известно е също, че при някои дървета някой естествен порок се поправя от грижите на земеделците. Например при киселите нарове и горчивите бадеми, когато стволът до корена бъде пробит

³Тук св. Василий вероятно има предвид Ос. 10:1: *Израил е клонеста лоза*.

и в самата среда на сърцевината бъде поставен дебел клин от бор, променят горчивия си сок на приятен. Затова нека никои от прекарващите живота си в грях да не се отчайва, като знае, че както земеделието изменя качеството на растенията, така и загрижеността на душата за добродетелта може да надвие всички недъзи.

А по отношение на даването на плод плодните растения имат толкова различия, че не е възможно да бъдат описани с думи. Защото не само разнородните дървета имат различни плодове, но дори и при един и същ дървесен вид се наблюдават много различия (между плодовете). Понякога плодът на растенията от мъжки пол имат един отличителен признак, а плодът на растенията от женски пол - друг, както правят тази разлика овощарите, които делят и финиковите палми на два пола - мъжки и женски. И можеш да видиш, че понякога растение, както го наричат те, от женски пол, навежда клоните си, сякаш е подбуждано от (плътски) копнеж и желае мъжки обятия; а грижещите се за растенията хвърлят върху клоните нещо подобно на мъжки семена, което при тях се нарича φηνεζ⁴ и в този случай дърветата сякаш чувстват наслада, отново изправят клоните си и многолистните им върхари заемат предишното си положение. Разказват същото и за смокиновите дървета. Затова засаждат дивите смокини заедно с градински. А други лекуват безсилието на градинските смокинови дървета, раждащи вкусни плодове, с това, че привързват към тях неузрели смокини и прикрепят с това плода, който вече е почнал да съхне и да се разваля.

Какво ти дава да разбереш тази загадка на природата? Това, че често трябва да заимстваме и от хора, чужди на вярата, подтици към проявяване на добри дела. Ако видиш, че някой живеещ в езичество или отлъчен от Църквата заради някоя превратна ерес е целомъдрен по живот и във всичко останало се старае да има нравствено благочиние, то още повече напъгай старанието си да се уподобиш на плодоносна смокиня, която събира сили от приближените до нея диви смокини, престава да съхне и по-усърдно храни плода си.

Разликите в начина на образуване на плодовете са толкова многобройни, дори ако от многото кажем само малко! Но кой ще опише разнообразието на самите плодове, техния вид, цвят, свойства на сока и ползата от всеки от тях? Защо някои узряват на слънце голи, а други достигат до зрялост скрити в обвивки? Защо при тези, чийто плод е нежен, листната покривка е груба - както е например при смокинята; а при тези, чиито плодове са затворени, листната дреха е лека - както е при ореха? Защото първите, поради слабостта си, имат нужда от по-голяма помощ, а по-плътната обвивка би причинила вреда на последните чрез сянката от листата. Какви разрези има на лозовите листа така, че гроздът едновременно да бъде защитен от вредните действия на въздуха и поради редкостта на листата да приема изобилие от слънчеви лъчи! Нищо не е без причина и нищо не е случайно; навсякъде се вижда някаква неизказана мъдрост.

Кое слово ще бъде достатъчно за това? Как човешкият ум да изследва подробно всичко това, така че и свойствата да установи, и взаимните различия да види ясно, и без недостатък да изложи скритите причини? Водата, привлечена от корена, е една и съща, но по един начин храни самия корен, по друг - кората на ствола, по друг - дървесината, и в нея - също по друг начин - сърцевината. Едно и също нещо и става лист, и се разпределя по клончета и клони, и осигурява растеж на плодовете; от същата причина се образува и сокът в растението, и изтичащата навън от него влага. И никое слово не ще обясни каква разлика има между всичко това. Една е влагата, изтичаща от сакъза⁵, и друг е сокът на балсамовото дърво, а някои нардове в Египет и Либия отделят друг вид сок. Казват също, че и кехлибарът е сок от растения, втвърдил се в камък. И това мнение се потвърждава от откриваните в кехлибара тревички и дребни животинки, които, бидейки уловени, когато сокът е бил още мек, остават в него. И казано най-общо, който не се научил от собствен опит да различава соковете по отношение на качеството им, не ще намери и думи, за да обясни действията им. Освен това, как от една и съща влага в гроздето се образува вино, а в маслината - масло? И удивително е не само това, по какъв начин влажността в гроздето е станала сладка, а в маслината - мазна, но и това, че в сладките плодове са налице неизброими разлики между качествата. Защото една е сладостта на гроздето, друга - на ябълката, смокинята и фурмата. И желая да поразмислиш и върху следния въпрос: защо една и съща вода е ту мека за вкусовия усет, когато, намирайки се в определени растения, става сладка, ту е

⁴Цветен прашец от дърво от мъжки пол, който някои древни природоизпитатели са представяли като червейчета или мушици - извод, до който вероятно ги е довело наблюдението над смокиновите дървета. Защото едно насекомо, известно под името орехотворка, което живее по тези дървета и се покрива с прашец от тичинките, пренася прашеца върху женските цветове и ги опрашва.

⁵Mastix.

неприятна за вкуса, когато, като премине през други растения, се окислява; и също, като се превърне в силна горчивина, е нетърпима, когато се намира в пелина и в скамонията⁶, а в желъдите и в плода на дряна се превръща в стипчиво и тръпчиво качество; а пък в терпентиновите растения и в орехите се изменя в нежно и маслено свойство? И нужно ли е да говорим за нещо малко известно, при положение че в една и съща смокиня водата преминава в противоположни качества? Една и съща течност е доста горчива в дървесния сок и доста сладка в самия плод; и при гроздето има силно тръпчив вкус в лозовите пръчки и много приятен - в гроздовете.

Но колко различия има между цветята! Можеш да видиш по ливадите, че една и съща вода в едно цвете е алена, в друго - пурпурночервена, в трето - небеносиня, а в четвърто - бяла. Освен това тя представлява още по-голямо разнообразие в миризмите, отколкото в цветовете. Но виждам, че словото ми поради ненаситното ми желание да обхвана всичко, излиза извън мярката, и ако не го вържа и не го издигна към задължителния закон на творението, денят не ще ми стигне, за да опиша пред вас голямата мъдрост, скрита и в най-незначителните неща.

Да произведе земята плодно дърво, що дава според рода си на земята плод. И веднага планинските върхове се покрили с къдрици, появили се градини и бреговете на реките се украсили с хиляди видове растения; и едни се приготвили да украсят със себе си човешката трапеза, а други предложили и листа, и плодове за храна на добитъка. Но те ни доставят и лечебна полза със своите сокове, влаги, пръчки, кора, плодове. Казано накратко, това, което ни е открил дълговременният опит, когато от частни случаи сме събирали полезното, обхващащият всичко Промисъл на Твореца го създал само за миг, като предварително го видял от самото начало.

А ти, щом видиш градински или диви растения, растящи във вода или на суша, цъфтящи или без цветове, като опознаваш великото в малкото, непрестанно увеличавай удивлението си и израствай в любовта към Твореца. Размисли как Той е създал едни растения вечнозелени, а други - събличащи се, и вечнозелените - ту сменящи листата си, ту негубещи листата си. Защото и маслината, и борът сменят листата си, макар тази промяна да става незабележимо, така че външно те никога не събличат зеленината. А пък финиковото дърво не губи листата си и до края на живота си запазва листата, които е получило при първоначалния растеж. После вземи под внимание и това, защо мириката⁷ е сякаш земноводно растение, причислява се към растящите във вода и вирее по пустинни места. Затова и Иеремия (17:6) справедливо оприличава нравите на лукавите и склонни и към добро, и към лошо на това растение.

Да произведе земята. Тази кратка заповед веднага станала велика природа и творческо слово, като по-бързо от нашата мисъл произвела безбройните свойства на растенията. Същата заповед, действайки и досега в земята, я кара след изтичането на всяка година да проявява силата си, която има за произвеждане на треви, семена и дървета. Както пумпалът по силата на първоначалното завъртане извършва последващите въртеливи движения, когато описва кръгове, запазвайки центъра си непоклатим, така и последователният ред на природата, като получил начало от първата заповед, се простира върху цялото последващо време, докато не достигне до общия свършек на вселената. Да побързаме към него и всички ние, като даваме плод от добри дела и се преизпълваме с тях, та, *насадени в дома Господен, да цъфтим в дворите на Бога нашего* (Пс. 91:14), в Христа Исуса, нашия Господ, Комуто слава и власт във вечните векове. Амин.

⁶Convolvulus scammonia. От рода на поветицата (Convolvulus).

⁷По друг начин - жълтуга, Genista.

БЕСЕДА 6

За сътворението на небесните светила

Който наблюдава подвизаващи се, той и сам трябва да напъга до известна степен силите си. Всеки може да види това от правилата за зрителите, които изискват седящите на стадиона да бъдат с непокрита глава. А това, струва ми се, е с цел всеки да бъде не само зрител на подвизаващите се, но в известен смисъл и сам да стане подвижник. По подобен начин и ценителят на велики и свръхестествени зрелища и слушателят на наистина висша и неизказана мъдрост, като идва тук, трябва вече да има известен стремеж към съзряване на предлаганото и според силите си да участва с мен в подвига, явявайки се не толкова съдия, колкото сподвижник, за да не се лишим от повод да открием истината и за да не би моя грешка да стане обща вреда за слушащите. Защо казвам това? Защото, тъй като ни предстои да изследваме състава на света и да разглеждаме вселената не според принципите на светската мъдрост, а както Бог научил на това служителя Си, когато разговарял с Него *явно*, а не с *гатанки* (Числ. 12:8), то е абсолютно необходимо, любителите на велики зрелища да имат ум, обучен за разбиране на предлаганото ни. И така, ако някой път, в ясна нощ, като гледаш неизказаната красота на звездите, добиеш представа за Твореца на всичко, Кой е Този, Който е изпъстрил небето с тези цветове, и защо във видимия свят необходимото е повече от приятното, и освен това, ако денем си изучавал с трезвен разум дивните чудеса, то ти си дошъл тук като готов слушател, достоен да допълни със себе си тази честна и блажена гледка.

Но пристъпете! Както в градовете взимат за ръка хора, които никога не са били там и ги развеждат навсякъде, така и аз ще ви въведа в скритите чудеса на този велик град. А в този град, в който е древното ни отечество и от който ни изгони човекоубиецът демон, поробил човека с примамките си - в този град ще видиш първоначалното битие на човека и бързо постигналата ни смърт, която грехът - този първороден плод на началника на злото - демона - породил. Тук ще опознаеш и самия себе си - земен по природа, но дело на Божиите ръце, значително отстъпващ на безсловесните по сила, но поставен за господар на безсловесните и на неодушевените твари, умален в това, с което те е снабдила природата, но поради превъзходството на разума способен да се възнесяш чак на небето. Ако изучим това, ще опознаем самите себе си, ще опознаем Бога, ще се поклоним на Твореца, ще послужим на Владиката, ще прославим Отца, ще възлюбим нашия Кърмител, ще почетем Благодетеля, не ще престанем да се покланяме на Началника и Водача на сегашния и бъдещия ни живот - на Онзи, Който уверява дарените вече с богатство и в обещаните блага, и след като научим настоящето, прави несъмнено за нас очакваното. Защото, щом временното е такова, то какво ли е вечното? И щом видимото е така прекрасно, то какво ли е невидимото? Щом величието на небето превъзхожда мярката на човешкото разбиране, то кой ум ще успее да изследва природата на Вечносъществуващия? Щом това - подлежащо на разрушение слънце е така прекрасно, така голямо, така бързо в движението си и извършва с точност обиколките си, има големина, съразмерна на вселената, и не излиза извън отношенията си към цялото, а поради красотата на естеството си представлява сякаш светло око, украсяващо творението; и щом зрението не може да му се насити, то какво ли е по красота Слънцето на правдата? Щом за слепия е голяма загуба да не вижда това слънце, то каква ли загуба е за грешника да бъде лишен от истинската Светлина?

И рече Бог: да бъдат светила на небесната твърд, (за да осветляват земята и) да отделят ден от нощ (Бит. 1:14). Небето и земята предшествали всичко; след тях е сътворена светлината, обособени са ден и нощ; после - отново твърд и поява на суша; след това водата е събрана на постоянно и определено място; земята се е напълнила със собствени рожби, като произвела безброй видове треви и се е обогатила с растения от всякакъв вид. Но още нямало слънце и луна, за да не би непознаващите Бога да нарекат слънцето началник и баща на светлината и да го сметат за творец на земните растения. Затова настъпил четвъртият ден и тогава рече Бог: да бъдат светила на небесната твърд.

Щом чуеш за Говорещия, незабавно присъедини в мисълта си и Слушания: *Рече Бог: да бъдат светила. И създаде Бог двете големи светила* (Бит. 1:14, 16). Кой казал и Кой създал? Не съзираш ли в това двойствеността на Лицата? Навсякъде с разказа тайнствено е посят този догмат на Богословието.

Посочва се и необходимостта, поради която са сътворени светилата. Казал е: *за да осветляват земята*. При положение че сътворението на светлината е предшествало, защо се казва, че и слънцето сега е сътворено също *за да осветява*? Първо, нека своеобразието на изказа да не буди у теб ни най-малък смях, ако не следваме вашата придирчивост по отношение на думите и не се стараем за изясността на съчиняването им. При нас няма ваятели на словото и навсякъде се предпочита не благозвучието на изразите, а яснотата на понятията. И така, виж Моисей - не е ли изразил достатъчно с думата: *да осветлява*, това, което е искал? Защото казал: *да осветлява*, вместо: "Да бъде светъл". Но това ни най-малко не противоречи на вече казаното за светлината. Тогава било сътворено самото естество на светлината, а сега се приготвя слънчевото тяло, за да служи за колесница на първоначалната светлина. Едно нещо е огънят, а друго - светилникът; единият има силата да излъчва светлина, а другият е направен да свети на когото е нужно. Така и за онази пречиста, ясна и невеществена светлина се създава сега колесница, тоест светила. Както апостолът говори за някакви *светила в света* (Фил. 2:15), а нещо друго е истинската Светлина на света, чрез участие в Която светиите са станали светила за душите, наставени и освободени от тях от мрака на незнанието; така и Творецът на всичко запалил сега в света слънцето, като го напълнил с пресветозарна светлина.

И нека на никого да не изглежда невероятно твърдението, че едно е блясъкът на светлината, а друго - тялото, в което се намира светлината. Първо, това се вижда от факта, че всичко сложно се дели при нас по същия начин на побираща същност и на придадено¹ качество. Затова, както по природа едно е белотата, а друго - избеленото тяло, така и сега споменаваните¹, бидейки различни по природа, са съединени от силата на Твореца. И не казвай, че е невъзможно да бъдат отделени едно от друго. Аз и не твърдя, че отделянето на светлината от слънчевото тяло би било възможно за мен или за теб; казвам само, че изглеждащото ни разделено в мислите може и в реалността да бъде разделено от Твореца на тяхната природа. За теб е невъзможно да отделиш подпалващата сила на огъня от светлостта; но Бог, желаейки да привлече вниманието на Своя служител с чудно видение, сложил в къпината огън, в който действала само светлостта, а силата да изгаря оставала в покой. Така свидетелства и псалмопевецът, като казва: *Гласът Господен секне огнен пламък* (Пс. 28:7). Оттук и едно учение относно въздаянието за делата, които сме извършили през живота си, тайно ни учи, че естеството на огъня ще бъде разделено и светлината ще бъде предоставена на праведните за наслада, а мъчителността на изгарянето е предназначена за наказваните.

След това, доказателство за изследваното може да намерим и във видоизмененията на луната. Защото, когато тя намалява и се смалява, тогава не тялото ѝ изчезва напълно, а тя ни представя явление на намаляване и нарастване с това, че сваля от себе си и отново възприема обличащата я светлина. А явно доказателство за това, че самото тяло на луната при смаляването ѝ не се унищожавя, е видимото. Защото в чист и свободен от всякаква мъгла въздух, дори когато луната има вид на много тънък сърп, можеш, като се вгледаш, да видиш несветлата ѝ и неосветена част, описана от същата дъга, която очертава цялата луна по време на пълнолуние, така че ясно се вижда пълен кръг, ако зрението събере заедно с осветената част и онази, която е помрачена и тъмна. И не ми казвай, че светлината на луната е заимствана, защото тя се смалява, приближавайки се към слънцето, и отново се уголемява, отдалечавайки се от него. Не това е предмет на изследване в нашия случай, а това, че едно нещо е тялото на луната, а друго - осветяващото. Представяй си нещо подобно и за слънцето - с това, че то веднъж е приело светлина и я има в себе си, светлината не се прекратява. А луната, сякаш постоянно събличаща от себе си светлината и отново обличаща се с нея, потвърждава с примера си и казаното за слънцето.

На тези светила е заповядано *да отделят ден от нощ*. И по-горе отдели Бог светлината от тъмнината; но тогава Той довел природите им до противоположност, за да не се смесват помежду си и светлината да няма никакво общение с тъмнината. Защото (трябва да си представяме, че) това, което денем е сянка, нощем представлява природата на тъмнината. Щом като всяка сянка от тела, осветени от някакъв лъч, пада към противоположната на светлината страна и сутрин се простира на запад, вечер се навежда на изток, а на пладне е северна, то и нощта отстъпва в обратната спрямо лъчите посока, като по природа не е нищо друго, освен земна сянка. Както денем сянката е неразделна с това, което прегражда лъча, така и нощта обикновено настъпва, когато въздухът около земята е засенчен. И казаното: "отдели Бог светлината от тъмнината", означава точно това; защото тъмнината бяга от нахлужванията на светлината вследствие на естествения

¹Светлината и светлото тяло.

подтик да странят един от друг, който е вложен в тях при първото сътворение. А сега Бог заповядал на слънцето да измерва деня; и направил луната, когато е в пълния си кръг, предводителка на нощта. Защото тогава светилата са почти напълно противоположни едно на друго; понеже по време на пълнолуние както с изгрева на слънцето луната преминава в невидимата част на небето, така и при залез слънце тя в повечето случаи изгрява от изток. И ако при другите видове луна² светлината ѝ не се появява заедно с нощта, то това не се отнася за пълнолунието. Най-малкото, луната, когато е пълна, дава началото на нощта, като със светлината си превъзхожда звездите и осветява земята, и освен това наравно със слънцето определя мерките за време.

И да бъдат знакове и за времена, и за дни, и за години (Бит. 1:14). Насочващите белези на светилата са необходими за човешкия живот. И ако някой не повече, отколкото трябва, търси в тях знаци, то при дълговременно наблюдение ще открие полезни белези. Много може да се узнае за изобилието на дъждове или за суша, местни или повсеместни, силни или слаби ветрове. И Господ ни е предал един от насочващите белези на слънцето, като казал: *Ще има буря, защото небето е тъмно-багрено* (Мат. 16:3). Когато слънцето изгрява през мъгла, лъчите му се помрачават и то изглежда огнено и кърваво на цвят, защото гъстотата на въздуха поражда такова усещане в очите. Но сгъстеният и застоен въздух, който и слънчевите лъчи не са разсеяли, очевидно не е могъл да бъде преодолян от тях поради излишъка от земни пари и поради голямото количество влага ще причини дъждовно време в областта, където се събира. По подобен начин, когато около луната се виждат пари или когато слънцето е заобиколено от така наречените венци, това служи за признак или на голямо количество въздушна вода, или на движение на силни ветрове. Или когато заедно със слънцето се движат така наречените странични слънца, те са признак на някакви въздушни промени. А стълбовете с цветове на дъгата, появяващи се в изправено положение върху облаци, показват дъждове или силни бури, или казано най-общо, голяма промяна в атмосферата. И в нарастващата или смаляващата се луна упражняващите се в това са забелязали много признаци, а именно, че заедно с нейните видоизменения неминуемо се изменя и заобикалящият земята въздух. Ако тридневната луна е тънка и чиста, това предвещава постоянно ясно време; а ако тя е с дебели рокове и е червеникава, това заплашва или с изобилие на вода от облаци, или със силен южен вятър. А кой не знае колко полезни сведения дават тези насочващи белези? Морякът, предвиждайки опасност от ветрове, може да задържи ладията си в пристанището. Пътникът, очакващ промяна поради мрачност на въздуха, може предварително да се предпази от щети. А земеделците, занимаващи се с посеви и с грижи за растения, оттук си правят изводи за подходящото време за всяка (земеделска) дейност. А Господ е предсказал, че в слънцето, луната и звездите ще се появят дори предвестници на разрушаването на вселената. Слънцето ще се превърне в кръв и *месечната не ще даде светлината си* (Мат. 24:29; срв. Иоил 2:31). Такива са личбите за свършека на вселената!

Но преминаващите границите обръщат думите на Моисей в защита на науката за рождените дни и казват, че животът ни зависи от движението на небесните тела; а въз основа на това халдейците са съчинили ръководства какво трябва да се случи с нас според звездите. И по своя преценка разбират простия израз от Писанието: *да бъдат за знакове*, като отнасящо се не за състоянието на въздуха и не за промените през годишните сезони, а за житейските съдби. Защото какво казват? Събирането на известните движещи се звезди със звездите, намиращи се в зодиака, когато те, сближавайки се помежду си, образуват определена фигура, поражда определени раждания, а друго разположение на звездите предопределя противоположна житейска съдба.

Може би не е безполезно да поразсъждаваме по този въпрос, като за по-голяма яснота започнем малко по-отдалеч. Но ще кажа не нещо лично мое, а ще се възползвам за изобличението им от собствените им думи, за да предоставя на заразените от този недъг някакво лечение и да предпазя останалите от изпадане в подобни заблуди.

Изобретателите на науката за рождените дни, като забелязали, че през продължителните участъци от време им се изплъзват много фигури, затворили мерките за време във възможно най-тесни граници; защото и в най-малкото и кратко време и както се изразява апостолът, *изведнъж, в един миг* (1 Кор. 15:52), има много голяма разлика между раждане и раждане. И родилият се в една точка от времето ще бъде притежател

²Тоест при другите фази на луната.

на градове, княз на народи, ще разполага с голямо богатство и ще господства, а родилият се в друг миг от времето ще стане просяк и бедняк и заради насъщния хляб ще почне да обикаля от врата на врата. Затова, като разделили така наречения зодиакален кръг на дванадесет части, след това разделили всяка дванадесета част на тридесет, тъй като слънцето преминава през тази една дванадесета част от така наречената неподвижна сфера за тридесет дни. После, като разделили всяка такава част на шестдесет части, разсекли всяка от шестдесетте части отново на шестдесет.

И така, ако предположим, че за родените има определени положения на небето, нека да видим дали те ще могат да спазят такава точност при разделянето на времето. Щом младенецът се роди, акушерката почва да го оглежда дали е от мъжки или от женски пол, а после изчаква проплакването, което да послужи като признак на живот в новороденото. Колко шестдесетини ще изтекат през това време! Ето, тя е съобщила на халдееца за новороденото. Колко секунди трябва да се добавят още за разказа на акушерката, особено ако се случи отбелязващият часа да се намира извън женското отделение на сградата? Защото този, който иска да направи хороскоп, трябва точно да отбележи часа, независимо дали е ден, или нощ. Какво множество от шестдесетини ще изтече още през това време? Правещият хороскопа трябва да определи не само в коя от дванадесетте части се намират звездите, но и в коя част от нея, и в коя една шестдесета част от тези, на които, според горепосоченото, е разделена всяка от първите части, или, за да бъде съвсем точен, в коя една шестдесета от тези, на които се делят първите. И такова толкова подробно и неуловимо изчисление на времето, казват те, трябва да се направи за всяка от планетите, за да се определи какво положение са имали те по отношение на неподвижните звезди и каква фигура са очертавали всички звезди, взети заедно, в момента на раждането на младенеца. Затова, щом като е невъзможно да се определи съвсем точно времето, а замената на една най-кратка част с друга прави всичко погрешно, то смешни са тези, които се трудят над тази несъстоятелна наука и със зяпнали уста се вглъбяват в себе си, сякаш могат да разберат какво ще се случи с тях.

А какви са изводите? Казват: "Този ще бъде с къдрава коса и с небесносини очи, защото е роден в часа на Овена, а това животно е такова на външен вид. Но той ще бъде и човек с висок дух, защото овенът има в себе си нещо владетелско; а освен това ще бъде и щедър и грижовен, защото това животно без огорчение сваля от себе си вълната и лесно се облича с нова по действие на природата. А роденият в (знака) Телец - казват те - ще бъде търпелив в труда и раболепен; защото телецът носи ярем. Роденият в (знака) Скорпион е любител на сбиванията по подобие на тези животни. А роденият под знака на Везни е правдив поради точността на нашите везни".

Какво може да бъде по-смешно от това? Овенът, от който вземаш времето на раждане на човека, е една от дванадесетте части на небето, в която намиращото се там слънце се докосва до пролетните знаци. А Везни и Телец също са по една дванадесета част от така наречения зодиакален кръг. Но на какво основание, като казваш, че там се намират главните причини за човешкия живот, даваш на човешките нрави отличителни признаци, взети от добитъка, който се ражда при нас? Роденият под знака на Овен е щедър не защото съответната част от небето поражда такъв нрав, а защото такава е свойството на овцата. Но защо ни плашиш с достоверността на звездите и се опитваш да ни убедиш с блеенето на овците? Ако небето има такива свойства, като ги е заимствало от животните, то и самото то е подвластно на странични начала, като имащо причини, зависими от добитъка. Но ако е смешно да се говори по този начин, то много по-смешно е усилието да се придава достоверност на учението с неща, между които няма нищо общо. Но тези техни мъдрувания приличат на паяжини, в които, ако се оплете комар или муха, или нещо друго, също толкова безсилно, си остава завързано; но ако до тях се приближи друго, по-силно животно, то лесно се освобождава и разкъсва и унищожава слабата паяжина.

Но те не спират дотук, а приписват на небесните тела причината и за това, в което е властна волята на всеки от нас, тоест причината за предразположеността към добродетелта или към порока. От една страна, е смешно да спорим с тях, а, от друга, понеже заразените от тази заблуда са много, може би необходимостта изисква да не отминаваме това с мълчание.

И така, най-напред ще ги попитаме: фигурите от звезди не се изменят хилядократно всеки ден? Защото така наречените планети се движат непрестанно и едни се събират по-бързо една с друга, а други се движат много бавно и често в един и същ час се откриват и се скриват една от друга. А в момента на раждането,

както казват те, има доста голяма сила, ако се намираш под благотворна или злотворна звезда. И нерядко поради незнание на една най-малка част, като не са намирали времето, през което звездата се е проявявала като благотворна, са я описвали като намираща се в списъка на неблагоприятните. Защото съм принуден да употребявам собствените им изрази.

Но в тези думи се съдържа, разбира се, много неразумие и много повече нечестивост. Защото злотворните звезди пренасят причината за злотворността си върху Твореца си. Ако злото е естествено за тях, то Създателят е творец на злото. А ако те по своя воля стават зли, значи, първо, те са живи същества, надарени със свободна воля, отдаващи се на непринудените и свободни стремежи. А да се твърди това за неодошевени предмети е връх на безумието. На следващо място, колко нелогично е злото и доброто да се падат на всекиго не според достойнството, а звездата да бъде благотворна, защото се намира на еди-кое си място, или пък да стане злотворна, защото е забелязана под еди-коя си звезда, или пък отново веднага да забравя за своята злокачественост, ако леко се е отклонила от определена фигура! И достатъчно по този въпрос.

Ако пък във всеки миг от времето взаимното разположение на звездите се изменя по вид, а при безбройността на тези промени не един път на ден се получават очертания, показващи раждане на царе, то защо не се раждат царе всеки ден? Или защо царството им се пада по наследство от бащите? Защото, разбира се, не всеки цар съобразява точно раждането на сина си с царственото очертание на звездите. А и кой човек е властен в това? Как Озия е родил Иоатам, Иоатам - Ахаз, а Ахаз - Езекия? И на нито един от тях не му се е случило да се роди в робски час?

Освен това, ако началата на порочните и добродетелните постъпки не зависят от нас, а са неминуемо следствие от раждането, то напразно съществуват законодатели, определящи какво да правим и какво да избягваме, напразно съществуват и съдии, награждаващи добродетелта и наказващи порока. Нито крадецът, нито убиецът е виновен за престъплението; дори и да би искал, за него би било невъзможно да удържи ръцете си, защото необходимостта неизбежно би го подтиквала към тези постъпки. А най-много от всички са излъгани занаятчиите. Обратно, земеделецът ще прибере богата реколтата и без да хвърля семена в земята, и без да точи коса; а търговецът, ще не ще, ще забогатее, защото съдбата му събира купища пари. А пък големите надежди на християните ще се превърнат в нищо, защото нито праведността ще бъде почетена, нито грехът ще бъде осъден, тъй като хората не вършат нищо по собствен свободен избор. Защото там, където господстват необходимостта и съдбата, няма никакво място за отплата според заслуженото, което и представлява предимството на правосъдието.

Казахме достатъчно за споделящите тази заблуда. Защото вие, бидейки сами по себе си здрави, нямате нужда от по-голям брой аргументи, а времето не ни позволява да се разпростираме прекалено нашироко и при тях. Но да се върнем към следващите думи на Писанието.

Казано е: *да бъдат знакове и за времена, и за дни, и за години*. За знамения говорихме; а под *времена*, както считаме, се разбират годишните сезони - зима, пролет, лято и есен, - които се сменят при нас в непрекъснат ред вследствие на установеното движение на светилата. Защото зимата настъпва, когато слънцето се забавя в южните части и предизвиква дълго нощно помрачение по нашите земи, от което заобикалящият земята въздух се охлажда и всички влажни изпарения, насъбрали се около нас, стават причина за дъждове, студове и обилен сняг. А когато слънцето се върне отново от южните страни и стигне до средата, така че дели времето поравно между нощта и деня, тогава, колкото повече се задържа над някое място на земята, толкова по-хубаво време има там. И настъпва пролетта, виновница за растеж на всички растения, доставя съживяване на по-голямата част от дърветата и чрез приемствеността на раждащите се поддържат видовете на всички животни, живеещи на сушата и във вода. Оттук вече слънцето, отивайки на север към точката на лятното обръщане, произвежда при нас най-дългите дни, а с това, че въздейства най-продължително време върху въздуха, разпалва самия въздух, намиращ се над главите ни, и изсушава и земята, като с това спомага за узряването на семената и подтиква дървесните плодове да зреят. Тогава и самото слънце грее най-силно, и сенките по пладне прави най-къси, защото огрява земите ни отвисоко. Защото най-дълги са дните, в които сенките са най-къси, и обратно, най-къси са дните, в които сенките са най-дълги. И това става при нас, които се наричаме *едносянкови* и населяваме северната част на земята. Защото сред живеещите на юг има такива, при които по два дни в продължение на цялата година изобщо няма сянка. Слънцето, грейки над главите им, осветява еднакво от всички посоки, така че и в дълбоките кладенци водата бива осветявана през

тесните отвори. Затова и ги наричат *безсянкови*. А живеещите отвъд страната, избилстваща на аромати, имат сенки, редуващи се ту в една, ту в друга посока. Защото те, единствени в обитаваната от нас вселена, на пладне хвърлят сянка на юг, поради което някои ги наричат и *кръглосянкови*. А всичко това се случва, когато слънцето преминава в северната част. А от това може да се заключи какво разгорещаване във въздуха се получава от слънчевия лъч и какви явления поражда това. Настъпващото при нас след това есенно време на годината намалява излишната жега и намалявайки постепенно топлината с умерената си температура, без вреда ни въвежда след себе си в зимата, докато слънцето отново преминава от северните страни в южните. Точно тези кръговрати на годишните времена, следващи след движенията на слънцето, се разпореждат и с живота ни.

Но *да бъде* - е казано - *и за дни*, не за да произвежда дни, а за да началства над дните. Защото денят и нощта съществували преди сътворението на светилата. И псалмът ни посочва това, като казва: *Постави слънцето в областта на деня, луната и звездите - в областта на нощта* (Пс. 135:8, 9 - слав.) (*Постави слънцето да управлява деня; луната и звездите - да управляват нощта* (Пс. 135:8, 9). А как *слънцето управлява деня*? То носи в себе си светлина и щом изгрее над нашия хоризонт, разсейвайки мрака, ни донася деня. Затова не ще сгреша онзи, който даде следното определение за ден: "Това е осветен от слънцето въздух" или: "Денят е мярка от време, през което слънцето пребивава в полукълбото над земята".

Но на слънцето и на луната им е заповядано да бъдат също и за години. Луната, като извърши дванадесетократното си движение, изпълва годината, освен в случаите, при които с цел точно съвпадение на годишните времена нерядко се оказва нужен допълнителен месец. Така са измервали годината в Стария завет евреите и древните елини. А слънчевата година е завръщане на слънцето, вследствие на собственото му движение, от определен знак до същия знак.

И създаде Бог двете големи светила (Бит. 1:16). Думата *голям* понякога има самостоятелен смисъл; например: голямо небе, голяма земя, голямо море; а в много случаи се употребява като сравнение с други (подобни предмети); например: голям кон и голям вол; защото подобните на тези неща получават свидетелството за своята големина не от прекалена грамадност на тялото, а от сравнението с нещо подобно. Затова, в какъв смисъл да разбираме тук голямото? В такъв ли, в какъвто наричаме мравката или нещо друго малко по природа голямо, свидетелствайки за превъзходство в сравнение с нещо друго от същия вид? Или да разбираме сега голямото в смисъл, че големината се оказва в собственото устройство на светилата? Приемам за вярно второто. Тези светила са големи не поради това, че са по-големи от по-малките звезди, а защото имат обем, достатъчен за това, изливането от тях лъчи да осветяват небето и въздуха и само за миг да се разпространяват по цялата земя и море. В която и част на небето да се намират те, независимо от това, дали изгряват, или залязват, или заемат средата на небето, отвсякъде изглеждат еднакви на хората; а това е доказателство за огромните им размери, пред които широтата на земята не значи нищо и не може да направи така, че те да изглеждат по-големи или по-малки. Защото виждаме отдалечените (от нас) предмети малко по-малки, и колкото повече се приближаваме до тях, толкова по-големи намираме размерите им. Но по отношение на слънцето никой не е нито по-близо, нито по-далеч; напротив, на обитателите на всички части на земята то изглежда еднакво отдалечено. Доказателство за това е фактът, че и индийците, и британците го виждат еднакво. Защото за живеещите на изток то не намалява по големина след залеза и на живеещите на запад не им изглежда по-малко при изгрев, и намирайки се напред небето, не променя вида си за едните или за другите.

Не се подвеждай от това, което виждат очите ти, и от това, че на наблюдателите им се струва, че слънцето е с големина един лакът, не си прави извод, че това са действителните му размери. Защото на големи разстояния големината на видимите предмети обикновено се смалява; защото силата на зрението се оказва недостатъчна да пробяга разделящото пространство, а само с малка своя част се докосва до видимите обекти. Затова зрението ни, като стане малко, ни кара да считаме и видимите обекти за малки, като пренася върху тях собствения си недостатък. А щом зрението се заблуждава, значи и преценката му е неточна. Припомни си собствените си грешки и сам ще имаш в свое лице потвърждение на казаното. Ако някога си гледал от върха на висока планина към обширна и ниска равнина, какви са ти изглеждали оттам чифт впрегнати волове? Какви са били самите земеделци? Не са ли ти изглеждали като мравки? И ако от кула с изглед към голямо море си се виждал в морската шир, за колко големи си считал най-големите острови?

И какъв ти е изглеждал някой от товарните кораби с бели платна, плаващ в лазурното море? Не ти ли е изглеждал на вид по-малък от гълъб? Затова, както казах, поглъщаното от въздуха зрение, като стане слабо, е недостатъчно за точно представяне на видимите обекти. Така зрението счита и най-големите планини, прорязани от дълбоки пропасти, за изпъкнали и гладки навсякъде, защото се докосва само до издадените напред места, но поради слабостта си не може да прониква в намиращите се между тях долине. Затова зрението не запазва контурите на телата такива, каквито са в действителност; а напротив, счита четириъгълните кули за кръгли. Така по всичко се вижда, че на много големи разстояния зрението получава не пълна, а слята представа за телата. И следователно небесното светило, което според свидетелството на Писанието е *голямо*, е безкрайно по-голямо, отколкото изглежда.

Но като ясен признак за големината на слънцето може да ти служи и следното. Макар звездите на небето да са безбройно множество, съвкупността от светлината им е недостатъчна за да разсее сумрака на нощта. А слънцето, щом само се появи на хоризонта или дори само е очаквано и не е успяло да застане напълно над земята, и тъмнината вече изчезва, и звездите са помрачени от него, и въздухът, до този момент сгъстен и свит около земята, се разрежда и става течен. Поради тази причина възникват утринни ветрове и при ясно време роса навлажнява земята. Но при такава големина на земята как би могло слънцето за един миг да я освети цялата, ако не изпраща лъчите си от голям кръг? От това познай премъдростта на Твореца, Който е дал на слънцето топлина, съответстваща на това разстояние. Горещината на слънцето е такава, че не изгаря земята с прекален пек и не я оставя поради недостиг на топлина охладена и неплодна.

И за луната си представяй нещо подобно на казаното за слънцето. И нейното тяло е голямо и е най-светло след слънцето. Впрочем големината ѝ невинаги е видима, а напротив, тя се явява ту пълна във вид на кръг, ту недостигаща до пълен кръг и смалена, показваща остатъка от една или друга своя част. Защото луната е затъмнена в една своя част, когато нараства, а друга нейна част се закрива по време на смаляването. И премъдрият Създател е имал някаква тайна причина за това разнообразно изменение на видовете луна.

Може би Той е искал да ни даде нагледен пример на нашето естество, че нищо човешко не е постоянно, а някои неща от небитие достигат до съвършенство, а други, след като достигнат до своята зрялост и нараснат до най-голямата си мярка, чрез постепенно намаляване се изчерпват и се губят, и намалявайки, изчезват. Затова, като наблюдаваме луната, можем да опознаем самите себе си и да добием представа за бързата превратност на всичко човешко, да не ценим високо житейското благополучие, да не се възхищаваме на могъществото си, да не се превъзнасяме с несигурното богатство, да презираме плътта, за която е присъща изменаемост, а да се грижим за душата, чието благо е непоклатимо. Ако те огорчава луната, която при постепенно намаляване губи светлина, нека още повече да те огорчава душата, която е придобила добродетел и поради нехайство превръща добротата си в нищо, никога не остава в същото състояние, а поради неустойчивост на мислите непрестанно се обръща насам-натам и се изменя. Защото наистина, съгласно казаното, *безумният се мени като месечината* (Сир. 27:11).

Но мисля, че лунните промени имат немалко влияние върху устройството на животните и на другите земни произведения. Защото едно е състоянието на телата, когато луната се смалява, и друго - когато тя нараства. Със смаляването на луната те ту стават тънки и слаби, ту при нарастването и при приближаването ѝ до пълнота отново пълнеят; защото луната по незабележим начин им придава някаква влажност, смесена с топлина и проникваща във вътрешността. Това го доказват онези, които спят на лунна светлина и чиито черепни кухини се изпълват с излишна влага, а също така месото на наскоро убити животни, което от огряването му от лунни лъчи бързо се разваля, и още: мозъците на животните, влажността на морските животни и сърцевината на дърветата. Но луната не би могла да изменя всичко това заедно със своето изменение, ако в нея, съгласно Писанието, нямаше нещо специално и превъзхождащо по сила.

Но и видоизмененията във въздуха понякога съответстват на промените на луната, както свидетелстват нерядко след тихо и ясно време случващите се при нас по новолуние бури от движението и взаимното сблъскване между облаците, а също така обратните течения на проливите, приливът и отливът в така наречения океан, по наблюдения на край-брежните жители точно следващ времето на лунните кръговрати. Защото проливите при другите фази на луната променят посоката си; а по време на новолуние не се спират нито за миг в покой, но се намират във вълнение и непрестанно колебание, докато луната, като стане отново видима, не въведе определена последователност в обратните течения. А западното море е подложено на

отливи и приливи, ту отдръпвайки се, ту прииждайки, сякаш луната с вдишванията си го издърпва назад, а с издишванията си го връща до присъщата му височина.

Казах това като доказателство за големината на светилата и като потвърждение на това, че в боговдъхновените слова няма нищо, дори и една дума, казано напразно; макар словото ни да не засегне почти нищо важно. Защото за големината на слънцето и луната и за разстоянията до тях могат да се открият много неща посредством умозаклучения, стига някой да не разглежда действията и силите им повърхностно. И ние трябва да признаем искрено немощта си, за да не би някой да почне да измерва със словото ни най-големите създания, а напротив, от немногото казано от нас не си направи сам извода за това, колко много сме пропуснали и колко важно е то.

Затова измервай луната не с око, а с разсъдък, който при откриване на истината е много по-точен от очите. Навсякъде са се разпространили някакви смешни басни - бълнуване на пияни стари жени, че уж луната, помръдната от основите си с някакви магии, ще бъде свалена на земята. Но по какъв начин заклинания на магьосници ще помръднат тази, която Сам Всевишният е създал? А и къде ще бъде разположена тя, когато бъде свалена от небето?

Искаш ли от малки признаци да извлечеш доказателство за нейната големина? Градове, които са много отдалечени един от друг, получават еднаква лунна светлина по площадите си, обърнати на изток. Но ако луната не бе срещуположна спрямо всичко, то тя несъмнено би осветявала тесните улици, лежащи на една права с нея, а в улиците, излизаци извън нейната широчина, би хвърляла наклонени лъчи, падащи косо. Това може да се види при светилниците, запалвани по домовете. Когато около светилник стоят мнозина, сянката на стоящия на една линия с тях лежи право, а останалите сенки се отклоняват в една или друга посока. Затова, ако лунното тяло не би било огромно и не би имало огромна големина, то не би се намирало еднакво срещу всичко. Защото, когато луната изгрява в равноденствени места, еднакво я виждат живеещите в студения пояс под кръга на Голямата мечка и жителите на горещия пояс, разположен на юг. Тя е обърната към всички тях с цялата си широчина и с това дава много ясно свидетелство за големината си. И кой още ще оспорва, че тялото ѝ не е много голямо, след като се равнява на толкова много тела наведнъж и на такива големи разстояния? И това е достатъчно по темата за големината на слънцето и на луната.

Но Дарилият ни разум, така че и от най-малките творения да опознаваме голямата мъдрост на Художника, да ни даде сила и от големите творения да придобием още по-пълна представа за Твореца, макар и в сравнение със Създателя и слънцето, и луната да не са нищо повече от мравки и мушици. Защото от тях не може да се вземе такова съзерцание, което да би било достатъчно за величието на Бога на всичко, но те могат да ни издигат само до някои малки и неясни представи, също като всяко от най-дребните животни или тревички. Да се задоволим с казаното и да благодарим - аз - на Дарилия ми това малко служение на словото, а вие - на Хранещия ви с духовни ястия. Той и сега ви нахрани с малоценността на моето слово, сякаш с някакъв ечемичен хляб, и винаги да ви храни, като според степента на вярата ви дава *да се прояви у вас Духът* (1 Кор. 12:7), в Христа Иисуса, нашия Господ, Комуто слава и власт във вечните векове. Амин.

БЕСЕДА 7

За влечугите

И рече Бог: да произведе водата влечуги, живи души; и птици да полетят над земята по небесната твърд (Бит. 1:20) според вида им. След сътворението на светилата и водите се изпълват с животни, та и тази област да бъде украсена. Земята вече получила украса в лицето на присъщите за нея растения; и небето също имало свои цветя - звездите, и двойката големи светила го украсявала като две очи; оставало и на водите да бъде дадена подходяща украса. Излязла заповед; и веднага реките произвеждат и езерата раждат присъщи на тях и естествени видове; и морето ражда всякакъв вид плаващи животни. Навсякъде, където имало вода, включително и в блатата и тресавищата, тя не оставала бездействена и неучастваща в размножаването на тварите. Защото няма съмнение, че жабите, мушиците и комарите са произлезли от водата. Видимото сега служи като доказателство и за миналото. Така всяка вода бързала да изпълни (заповедта на) Твореца; деен и самовъзпроизвеждащ се живот на твари, чиито видове са даже неизброими, незабавно бил явен с голяма и неизказана Божия сила, защото с Божията заповед на водите им е дадена способността да раждат живот.

Да произведе водата влечуги, живи души. Сега за първи път се създава одушевлено и надарено със сетива животно. Защото растенията и дърветата, макар да им се приписва живот, като притежаващи хранителна и растителна сила, още не са животни и не са одушевени създания. И тъкмо затова *да произведе водата влечуги.* Всичко плуващо, независимо от това, дали плува по повърхността на водата, или разсича морските дълбини, принадлежи към природата на влечугите, защото влачи тялото си по водата. Макар някои водни животни да имат крака и да могат да ходят (по-специално такива са много от земноводните като например: тюлените, крокодилите, хипопотамите, жабите и раците), но им е присъщо да плуват. Затова *да произведе водата влечуги.* Кой вид е пропуснат в тези няколко думи? Кое не е включено в тази творческа заповед? Не са ли включени живораждащите, каквито са тюлените, делфините, скатовете и подобните на тях така наречени хрущялести риби? Не са ли включени хвърлящите хайвер, каквито са почти всички видове твърдолюспести и меколюспести риби, с перки и без перки? Гласът на заповедта е кратък, или по-добре да кажем, това не е глас, а е само знак и устрем на волята, но мисълта, съдържаща се в заповедта, е толкова всеобхватна, колкото различия и сходства има в рибите, и да се опишат подробно всичките е все едно да преброиш морските вълни или да се опиташ да измериш с длан водата в морето.

Да произведе водата влечуги. Към тях спадат и морските, и крайбрежните, и развъждащите се в дълбочините, и живеещите по скали, плуващите на стада и поединично, китовете, огромните и дребните риби. От същата сила, от една и съща заповед получава битие и голямото, и малкото.

Да произведе водата. С това ти е посочено, че плаващите животни имат естествено родство с водата; поради което рибите, разделени за кратко с водата, умират, понеже нямат дихателен орган, за да вдишват въздуха. Но каквото е въздухът за земните животни, това е водата за видовете плаващи. Причината за това е очевидна. В нас има бял дроб, пълен с кухини и отвори, и гръден кош, който, приемайки в себе си въздух чрез разширяване на гърдите, проветрява и прохлажда вътрешната горещина, а при тях разширяването и свиването на хрилете, приемащи и изпускащи вода, е съответно на дишането. Рибите си имат собствено предназначение, своя собствена природа, отделна храна, своеобразен живот. Затова нито едно от плаващите животни не може да стане питомно и да търпи допир от човешка ръка.

Да произведе водата влечуги, живи души. Сега заповядва да произлязат начатъците на всеки вид и сякаш някакви семена на естеството, а множество живи твари са скрити в последващата приемственост, когато ще бъде необходимо да растат и да се размножават. Към един род принадлежат така наречените черупчестокожи, например: миди, морски гребени, морски охлюви, и хиляди разнообразни стриди. Освен тях други род представляват така наречените мекочерупчести: морски криви раци, раци и други подобни. Към друг род принадлежат така наречените мекотели, имащи мека и гъбеста плът: октоподи, сепии и други подобни. И между тях също има безброй различия; защото гущерите, морените, змиорките, които се развъждат в блатистите реки и езера поради сходство на природата си се приближават повече до отровните

влечуги, отколкото до рибите. Друг род са хвърлящите хайвер и друг - живораждащите. Живи малки раждат змиорчетата и мокриците и общо взето животните от така наречените хрущялести. Живораждащи са по-голямата част от китовите, делфините и тюлените, за които разказват, че ако новородените им малки се уплашат от нещо, те отново ги приемат в утробата си и ги крият там.

Да произведе водата според вида им. Един род представляват китовите и друг - дребните риби. Освен това между рибите съществуват безброй различия в зависимост от вида им; те си имат и различни имена, и храната им е различна, и външният вид, и големината, и качеството на плътта - всичко е разграничено помежду си, има доста големи различия и се отнася за различни видове. Кой от наблюдавалите свойства на рибите е в състояние да ни изброи различията между видовете? Макар да казват за себе си, че могат дори да определят броя на рибите в големите рибни стада, при все това кой от онези, които са прекарвали целия си живот на морското крайбрежие, може да ни направи подробно описание на всички риби? Едни видове са известни на риболовците от Индийско море, други - на рибарите от Египетския залив, други - на островитяните, други - на мавританците. Но всичко - и малкото, и голямото - еднакво е произведено от онази първа заповед чрез онази неизказана сила. Много са несходствата в начина на живот, много са различията и в навиците на всеки вид. По-голямата част от рибите не мътят яйца като птиците, не вият гнезда, не полагат грижи за отглеждане на малките си, а водата, като приеме хвърления хайвер, произвежда от него животно. И при всеки вид начинът на размножаване е неизменен и се осъществява без смесване с другия пол. При рибите е невъзможен видът размножаване, по който се размножава добитъкът на сушата, или са невъможни такива съвкупления, каквито се наблюдават при някои птици, произвеждащи от себе си смесени видове. Рибите нямат зъби, каквито са при вола и овцата. Защото нито една от тях не преживя (храната), с изключение единствено на скара, за който разказват това. Но всички риби са снабдени с много остри и на гъсто поставени зъби, за да не потича храната в различни посоки при продължително дъвчене; защото, ако не би била раздробявана и предавана бързо на стомаха, то по време на самото надребняване тя би могла да бъде отнасяна от водата.

За различните риби е определена различна храна, според вида на всяка. Едни се хранят с тиня, други - с водорасли, трети се задоволяват с треви, растящи във водата, а по-голямата част се изяждат едни други и по-малката от тях служи за храна на по-голямата. Понякога се случва риба, която е уловила някоя по-малка от нея, да стане плячка на друга и двете да преминат в стомаха на последната. А какво по-различно от това правим и ние, хората, когато потискаме по-слабите? С какво е по-различен от последната риба този, който поради ненаситната си любов към богатство скрива безсилните във всепоглъщащите недра на своето користолюбие? Той е присвоил имуществото на бедняка, а ти, като си уловил самия него, си го направил част от своята собственост. Оказал си се по-несправедлив от несправедливите и по користолюбив от користолюбивия. Внимавай да не те постигне и теб еднакъв край с рибите - въдица или рибарска мрежа. Без съмнение, и ние, като извършим много неправди, не ще избегнем последното наказание.

Като забелязвам вече и в слабото животно много хитрост и лукавство, желая да избягваш да подражаваш на вършещите зло. Ракът копнее за месото на стридата, но му е трудно да улови тази плячка, която е обвита в черупка. Защото самата природа е обезопасила с непревземаема крепост нежната плът на стридата, поради което тя се нарича черупчестокожна. И тъй като двете изпъкнали раковини, плътно прилепнали една към друга, напълно затварят стридата, то щипците на рака по необходимост остават недействени. И какво прави той? Щом види, че някоя стридица с наслада се грее на някое безветрено място и отваря половината си черупка за слънчевите лъчи, незабелязано хвърля камъче в нея, пречи ѝ да се затвори и улавя плячката, като заменя недостига на сили с коварно изобретение. Такава злонамереност в животни, които не са надарени нито с разум, нито с реч! А аз искам ти, който подражаваш на умението и ловкостта на раците да си намират храна, да се въздържаш от нанасяне на вреда на ближните. Такъв е онзи, който отива с коварство при брат си, съдейства за негодите на ближния, радва се на чуждите беди. Избягвай да подражаваш на заслужаващите осъждане хора; задоволявай се с това, което имаш. За целомъдрените бедността, съчетана с искрено доволство от собственото положение, е за предпочитане пред всяко наслаждение.

Не мога да премълча за лукавството и хитростта на полипа, който всеки път приема цвета на камъка, към който лесно се прилепва; поради което много риби, плувайки без да се страхуват, се приближават до него като до камък и стават лесна плячка на хитреца. Такива по нрав са онези, които угаждат на всяка господстваща власт, винаги се съобразяват с обстоятелства, не се придържат постоянно към една и

съща цел, лесно стават ту едни, ту други, с целомъдрените уважават целомъдрието, с невъздържаните са невъздържани, сменят предпочитанията си в угода на всекиго. От такива хора не е лесно да се отстраниш и да се спасиш от нанасяната от тях вреда; защото замисленото от тях лукавство е дълбоко прикрито с маска на приятелство. Господ нарича хората с такъв нрав хищни *вълци*, които се явяват облечени с овчи кожи (Мат. 7:15). Бягай от извъртливия към всичко и многолик нрав, стреми се към истина, искреност и простота. Змията е пъстроцветна, затова и е осъдена да се влачи. А праведникът - като Иаков - не е лукав (Бит. 25:27). Затова *Бог въвежда в дом единомислените* (Пс. 67:7 - слав.).

А това велико и пространно море! Там има безброй влечуги, малки и големи животни (Пс. 103:25). Но при тях съществува мъдър и благоустроен ред. Не бива само да осъждаме рибите; при тях има и нещо заслужаващо подражание. По какъв начин всеки вид риба, като получи за свой дял подходяща за себе си област, не извършва нашествия в областите на другите видове, а живее в собствените си граници. Нито един земемер не им е определил жилища, те не са заградени със стени, не са отделени с граници, но безспорно, на всеки вид е отстъпено полезното за него. Един залив изхранва едни видове риба, а друг - други; рибите, които се развъждат тук в голямо количество, са редки на други места. Не ги разделя планина, издигаща остри върхове, не ги огражда река; но съществува някакъв природен закон, който равно и правдиво, в съответствие с потребностите на всеки вид, разпределя помежду им местата за живеене. Но ние не сме такива. Откъде се вижда това? Оттам, че преместваме *стари межди, които нашите бащи са прокарали* (Притч. 22:28). *Прерязваме земята, присъединяваме къща към къща и нива към нива* (Ис. 5:8 - слав.), та да отнемем нещо от ближния. Китовете знаят определеното им от природата местопребиваване; те са заели морето, намиращо се извън обитаемите страни, в което няма острови и зад което вече няма никаква твърда земя; поради което то не е мореплавателно; нито любопитство, нито каквато и да било друга нужда не подтиква моряците да плават по него. Като са заели това море, китовете, които, както разказват очевидци, приличат на огромни планини, живеят в собствените си предели, без да причиняват вреда нито на островите, нито на крайбрежните градове. Така всеки вид се заселва в определените му части от морето, сякаш в градове или в села, или в древните родови имения.

А има и прехождащи риби. Като се съберат сякаш след общо съвещание за преселване, всички тръгват под общо знаме. Защото, щом настъпи определеното за тях време да имат потомство, като се вдигнат от различни заливи, и подтиквани от общ природен закон, бързат към северното море. По време на този преход ще видиш риби, групирани сякаш в един поток и плуващи през Пропонтида към Евксински понт. Кой ги кара да се движат? Коя царска заповед, кои укази за пристигане на площада известяват за настъпилото време? Кой им е водач? Виждаш как Божието разпореждане заменя всичко и достига до най-малките твари!

Рибата не възразява на Божия закон; а ние, хората, не спазваме спасителните наставления. Не презирай рибите за това, че са съвсем безгласни и неразумни; но се бой да не би чрез противопоставяне на постановлението на Твореца да станеш по неразумен и от рибите. Чуй какво, едва ли не, ти казват рибите с действията си: "Тръгваме на това далечно пътуване" с цел продължаване на рода". Те нямат свой разум, но имат естествен закон, здраво вкоренен в тях, който им посочва какво да правят. Да идем - казват те - към северното море". В него водата е по-сладка, отколкото в другите морета, защото слънцето не стои дълго над него и не извлича от него с лъчите си всичко годно за пиене. А и обитателите на моретата обичат сладостта, поради което често отплават в реките и се стремят да се отдалечат от морето. Затова те предпочитат Понт пред другите заливи, като благоприятен за раждане и отглеждане на малките (рибки). Но щом желаното бъде изпълнено в достатъчна степен, отново на цяла тълпа се завръщат у дома. И коя е причината за това? Да я чуем от безмълвните. "Северното море - казват те - не е дълбоко, и бидейки открито за силни ветрове, има малко брегове и убежища, поради което ветровете лесно го развълнуват чак до дъното, така че смесват и дълбокия пясък с вълните. Освен това през зимата то е студено, понеже се пълни от много и големи реки". Затова рибите, като им се насладят до известна степен през лятото, преди да почне зимата, отново бързат към топлината на дълбините и към страните, разположени под слънцето, и избягвайки бушването на северните ветрове, се крият в по-малко връхлитаните от бури заливи.

Видях това и се чудех във всичко на Божията премъдрост. При положение че неразумните твари са досетливи и изкусни в грижата за собственото си спасение, и при положение че рибата знае какво да избере и от какво да бяга, какво да кажем ние, отличените с разум, наставените от закон, подбудените от обещания, умъдрени от Духа, и при все това разпореждащи се с работите си по-неразумно от рибите? Защото те умеят

донякъде да се грижат за бъдещето, а ние отхвърляме надеждата за бъдещето и съсипваме живота си в скотско сладострастие. Рибата сменя толкова морета, за да намери някакво удобство; а какво ще кажеш ти, който прекарваш живота си в безделие? Безделието е началото на лошите дела. Никой да не се извинява с незнание. В нас е вложен природен разум, който ни учи да усвояваме доброто и да отстраняваме от себе си вредното.

Не ще престана да давам за пример морските обитатели; защото те са достъпни за наблюдение от наша страна. Чувал съм от един жител на крайбрежието, че морският таралеж, животно, разбира се, малко и презряно, често показва на моряците дали времето ще е тихо, или ще има буря. Когато предчувства вълнение, породено от ветрове, той се покатерва на някоя голяма скала и на нея, като на котва, изтърпява невъзмутимо бурята, защото тежестта на скалата не позволява на вълните да го отнесат. И щом забележат този признак, моряците знаят, че трябва да очакват силно движение на ветрове. Никакъв звездоброец, никакъв халдеец, подсказващ по изгрева на звездите вълненията във въздуха, не е учил таралежа на това, а Господарят на морето и на ветровете е поставил и в това малко животно ясни следи от великата Си премъдрост. При Бога нищо не е оставено без промисъл и грижа; това недремещо Око наглежда всичко, присъства край всичко, предустройвайки спасението на всяко създание. Щом като Бог не е изключил и таралежа от Своя надзор, то как няма да надзирава твоя живот?

Вие, мъжете, обичайте жените си (Еф. 5:25), макар, когато сте встъпвали в брачен съюз, да сте били чужди един на друг! Този възел на естеството, това иго, възложено с благословение, да бъдат единение за вас, които сте били далечни! Ехидната, най-свирепото влечуго, се събира за брак с морската морена и известявайки със свистене за приближаването си, я извиква от дълбините за съпругеска прегръдка. И тя се подчинява и влиза в съединение с отровната ехидна. Какъв е изводът от казаното? Изводът е, че дори съжителят да е суров или див по характер, съпругата трябва да търпи това и под никакъв предлог не бива да се съгласява на разтрогване на съюза. Той е буен? Но е съпруг. Пияница е? Но е съединен по естество. Груб и своенравен е? Но вече е твой член и даже е най-скъпоценният от членовете ти.

Но нека и мъжът да чуе подходящо наставление за него! Ехидната, уважавайки брака, предварително изхвърля отровата си. А нима ти от уважение към съюза не ще се откажеш от жестокосърдечие и безчовечността? Но примерът на ехидната може би ще ни бъде от полза и погледнат по друг начин; защото съединяването на ехидната с морената е своеобразно прелюбодеяние в природата. Но ще се вразумят ли онези, които посягат на чуждото брачно ложе? На какво влечуго ще се оприличат те? Целта ми е една - да обръщам всичко в назидание на Църквата. Да се укротят страстите на невъздържаните - обуздавани с примери, взети от сушата и морето!

Тук и телесната немощ, и вечерният час ме принуждават да поставя край на словото, макар за любителите на слушането да бих могъл да добавя още много заслужаващи удивление неща за морските произведения, за самото море - как водата се втвърдява в сол, как скъпоценният камък корал в морето е трева, а когато бъде изнесен на въздух, получава твърдост на камък; откъде природата е скътала скъпоценния бисер в най-малоценното животно - мидата. Това, до което се домогват царските съкровищници, е разпиляно по крайбрежието, около дивите скали, и лежи между черупките на мидите. Как морските пера отглеждат златна вълна, на чийто цвят досега не е успял да подражава нито един художник? Как охлюви даряват на царете багреници, които по доброцветност са надминали и полските цветя?

Да произведе водата. И кое от необходимото не е произведено от нея? Какво от многоценното не е дарено от живота? Някои неща са сътворени, за да служат на човеците, а други - за да съзерцава той чудесата на творението; други пък са страшни за нас, за да вразумяват нехайството ни.

И сътвори Бог големи риби (Бит. 1:21). Наречени са големи не защото са по-големи от сквила и мена¹, но защото по огромността на телата си са сравними с най-големите планини, а когато изплуват на повърхността на водата, приличат на острови. И поради големината си те живеят не близо до бреговете и по крайбрежията, а в така нареченото Атлантическо море. Такива са животните, създадени, за да всяват в нас страх и ужас. Но ако чуеш, че най-дребната рибка, когато се прилепи, спира големи кораби, носещи се при попътен вятър

¹Видове морски раци.

с вдигнати платна и че дълго време държи кораба неподвижен, сякаш е пуснал корени наред морето, то нямаш ли и в лицето на тази малка рибка също такова доказателство за могъществото на Твореца? Защото не само рибите-меч, рибите-трион, акулите, балените и рибите-чук са страшни, но не по-малко страшни са жилата на рибата-морска лисица, дори и да е мъртва, и рибата-морски заек, защото причиняват бърза и неизбежна гибел. По този начин Творецът иска чрез всичко да те научи на бдителност, та с надежда на Бога да избягваш причиняваната от тях вреда.

Но като се спасихме от дълбините, да припомним към твърдата земя. Защото чудесата на мирозданието, заливайки ни едно след друго, като вълни, на чести и непрекъснати талази, държаха словото ни потопено във водите; макар че за мен ще бъде чудно, ако на твърдата земя мисълта ни не срещне още повече чудеса и по примера на Иона не побегне отново към морето. Но ми се струва, че словото ми, като се увлече по хиляди чудеса, забрави съразмерността и се подложи на еднаква участ с такива плаващи в морето, които, нямайки задължителните пособия за измерване на своето движение, често не знаят дали са стигнали надалеч. Същото, струва ми се, се е случило и с нас. Докато словото обтичаше творението, дори не почувствахме колко много бе казаното от нас. Но макар това достойно събрание да има желание за слушане и разказът за чудесата на Господаря да е приятен за слуха на слугите, при все това, като въведем тук словото в пристанището, ще изчакаме настъпването на деня, за да разкажем останалото. Нека всички да станем, да благодарим за казаното и да се помолим за изпълнение на останалото. Нека тема на трапезните ви беседи по време на хранене да бъде както онова, което словото засегна сутринта, така и казаното вечерта, та застигнати от съня в мисли за това и почивайки, да се насладите на дневното веселие, за да можете да кажете за себе си: *Аз спя, а сърцето ми бди* (Песен на песн. 5:2 - слав.), ден и нощ поучавайки се в закона на Господа, Комуто слава и власт във вечните векове. Амин.

БЕСЕДА 8

За птиците

И рече Бог: да произведе земята живи души според рода им, добитък и гадини, и земни зверове според рода им. Тъй и стана (Бит. 1:24). Излязла следващата по ред заповед и земята получила свойствената ѝ украса. Там е казано: *Да произведе водата влечуги, живи души*, а тук: *Да произведе земята живи души*. Нима земята е одушевена? И суемъдрите манихеи, които влагат душа и в земята, са прави? Когато казал: *Да произведе*, това не означава, че земята изнася нещо, което вече се е намирало в нея, а Далият заповедта дарил на земята и силата да произведе. Защото, щом чула: *Да произведе тревист злак и плодно дърво*, земята извадила от себе си не скрита някъде в себе си трева, извела на повърхността не притаявала се някъде дълбоко в недрата ѝ палма или дъб, или кипарис; а Божието слово създава естеството на тварите.

Да произведе земята; да извади не това, което има, а да придобие онова, което няма, тъй като Бог дарява силата да се действа. Така е и сега: *Да произведе земята душа* - не тази, която вече е в нея, а тази, която ѝ е дадена от Бога чрез самата заповед. При това учението на манихеите от само себе си се обръща против тях. Защото, ако земята е произвела душа, то тя вече е оставила себе си лишена от душа. Но мерзостта на учението им е очевидна от само себе си.

Защо обаче на водите е заповядано да произведат *влечуги, живи души*, а на земята - *жива душа*? Поради това, че, както считаме, природата на плаващите има по-несъвършен живот поради самото си обитаване в грубата вода. И слухът им е слаб, и виждат замъглено, понеже гледат през водата; нямат нито памет, нито въображение, нито представа за нещо познато. Затова словото сякаш показва, че при водните животни плътският живот управлява душевните движения; а при животните, живеещи на сушата, тъй като животът при тях е по-съвършен, цялото ръководство е поверено на душата. При по-голямата част от четириногите сетивата са по-развити, представите за настоящето са по-изострени, спомените за миналото са по-подробни. Затова, както изглежда, при водните животни са сътворени одушевени тела (понеже *влечугите, живи души*, са произведени от водата), а в живеещите на сушата е заповядано да бъде произведена душа, управляваща тялото, за да бъдат живеещите на земята в по-голяма степен причастни на жизнената сила. Защото, макар че и живеещите на сушата животни са безсловесни, всяко от тях с естествения си глас изразява редица душевни състояния, тъй като изразява със звук и радост, и мъка, и разпознаването на нещо познато, и недостига на храна, и раздялата с пасящите заедно с него, и много други състояния. А водните животни не само са безгласни, но и не могат да бъдат нито укротявани, нито обучавани, и са непригодни за каквото и да било общуване с хората. *Волът познава стопанина си, и оселът - яслите на господаря си* (Ис. 1:3), а рибата не може да разпознава този, който я храни. Магарето разпознава обичайния глас, знае пътя, по който много пъти е минавало, а понякога става водач на заблудил се човек. Казват, че нито едно от живеещите на сушата животни не притежава такава острота на слуха, каквато има това животно. Кое морско животно би могло да подражава на злопамятността на камилата, на нейната гневливост и продължителност на гнева? Камилата, ако е ударена някога много отдавна, дълго време таи гнева, и щом ѝ се удаде сгоден случай, отмъщава за обидата. Чувате ли, жестокосърдечни, които се опитвате да вкорените в себе си злопамятността като добродетел, на кого приличате, когато пазите огорчението си от ближния като искра, скрита в пепел, докато намерите повод и разпалите гнева си като пламък?

Да произведе земята жива душа. Защо земята произвежда жива душа? За да знаеш разликата между душата на животното и душата на човека. Скоро ще узнаеш как е сътворена човешката душа, а сега слушай за душата на безсловесните. Тъй като според Писанието, *душата на всяко животно е кръвта му* (Лев. 17:11 - слав.), а сгъстилата се кръв обикновено се превръща в плът и изгнилата плът се разлага в земята, то, по пътя на логиката, душата на животните е нещо земно. И така, *да произведе земята жива душа*. Разгледай връзката на душата с кръвта, на кръвта с плътта, на плътта със земята; и пак в обратен ред премини от земята към плътта, от плътта към кръвта, от кръвта към душата, и ще откриеш, че душата на животните е земя. Не мисли, че тя е съществувала преди телесния им състав и че остава да съществува и след разпадането на тялото. Избягвай бълнуванията на помрачените философи, които не се свенят да считат собствената си душа и душата на кучето за еднородни помежду им и да казват за себе си, че някога са били и жени, и

дървета, и морски риби. А аз, макар че не ще кажа, дали някога са били риби, съм готов с пълна убеденост да твърдя, че когато са писали това, са били по-глупави и от риби.

Да произведе земята жива душа. Може би мнозина се чудят защо, след като речта ми се лееше изобилно, мълчах немалко време. Но за по-внимателните слушатели, разбира се, не е неизвестна причината, поради която бе прекъсната речта. Откъде се вижда това? От това, че те, споглеждайки се един друг и правейки си един на друг знаци, привлякоха вниманието ми и ми помогнаха да разбера какво съм пропуснал. Защото цял разред създания, и при това - немаловажен, се укри от нас и речта ни без малко да продължи по-нататък, като го остави съвсем неизследван.

Да произведе водата влечуги, живи души; и птици да полетят над земята по небесната твърд (Бит. 1:20). Говорихме за плаващите, доколкото позволи вечерното време; а днес преминахме към изследване на живеещите на сушата; но пропуснахме птиците, които заемат средата между едните и другите. Затова, по примера на разсеяните пътници, които, когато не са взели със себе си нещо важно, макар вече да са изминали значителна част от пътя, се връщат по същия път и с това усилие изтърпяват заслужено наказание за разсеяността си, по този, казвам, пример, и ние, изглежда, е необходимо да се върнем обратно по същия път. Защото пропуснатото от нас не бива да бъде пренебрегвано, а представлява, както изглежда, една трета от живите твари, тъй като има три разреда животни: живеещи на сушата, летящи и водни.

Казано е: *Да произведе водата влечуги, живи души*, според вида им; *и птици да полетят над земята по небесната твърд*, според вида им. Защо произвел и птиците от водата? Защото летящите имат сякаш някакво родство с плаващите. Както рибите разсичат водата, като чрез движение на перките се движат напред, а чрез извиването на опашката ту правят завои, ту се движат в права посока, така и при птиците може да се види, че те по подобен начин плуват във въздуха с крилетата си. Затова, тъй като едните и другите имат общо свойство - да плуват, то чрез произхода им от водата им е дадено известно общо средство, с изключение на това, че не съществува нито една птица без крака, защото земята осигурява прехраната на всички тях и те по необходимост имат нужда от съдействие на нозете. И макар на хищните птици да са им дадени остри нокти, за да ловуват, на останалите необходимата помощ при добиване на храна и при други житейски нужди им оказват краката. Само някои птици имат слаби крака и не са способни нито да ходят, нито да улавят с тях плячка; такива са лястовиците, които не могат нито да ходят, нито да ловуват с краката си, и така наречените черешарки¹, за които е определено за храна носещото се във въздуха. Впрочем за лястовицата летенето ниско над земята служи вместо крака.

И при птиците има безчислено разнообразие от видове. Ако някой почне да ги описва по същия начин, както частично засегнахме темата за рибите, ще открие, че макар всички да имат едно име - птица, при все това между тях има много различия по отношение на големината, външния вид, цвета, а освен това и в начина им на живот, в заниманията и характеристиките им съществува такова разнообразие, че е невъзможно и да се опише. Някои вече се опитаха да съставят своя класификация, та по неупотребяваното до този момент и ново наименование като по клеймо да могат да бъдат разпознавани характерните особености на всеки вид. И нарекоха едни птици разрезнокрили, каквито са орлите, други - коожокрили, каквито са прилепите; трети - ципокрили, каквито са осите; четвърти - твърдокрили, каквито са бръмбарите и всички раждащи се в някакви торбички и пашкули, които след разкъсване на надкрилията им започват да летят свободно. Но за нас достатъчен признак за различаване на видовете е общоупотребяваното наименование и използваното в Писанието разделяне (на птиците) на чисти и нечисти. И така, едно е семейство на пльтоядните птици и едно е устройството им, пригодено към начина им на прехранване - остри нокти, извит клюн, бърз полет, за да улавят лесно плячката и тя, разкъсана, да служи за храна на ловеца. Друго е устройството на птиците, хранещи се със семена, и друго е устройството на тези, които ядат всичко каквото им попадне. И между тях също има твърде много различия. Едни летят на ята, с изключение на хищните птици; при тях няма никакво общуване, освен общуването между съпрузите. Но хиляди други, например гълъбите, жеравите, скорците и враните, обичат обществения живот. Но и сред тях при едни цари безначалие и волност, а други, като жеравите, не се отказват да се подчинят на водач. При тях има и още едно различие - едни водят уседнал живот на едно и също място, а други са придобили навика да отлитат надалеч и в повечето случаи да се преселят преди началото на зимата. Много птици, бидейки хранени от човека, се опитомяват и стават

¹В оригинала - дрепани, които Плиний причислява към безкраките птици; а според превода на Евстатий - меропси.

кротки, с изключение на слабите, които поради голям страх и плашливост не понасят да ги безпокоят често, докосвайки ги с ръка. А някои птици обичат да живеят с хората и в едни жилища с нас; Други пък живеят в планините и обичат самотата. Доста голяма разлика има и по отношение на гласа на всяка птица. Едни птици са приказливи и бърбиви, а други са мълчаливи; едни пеят приятно и на различни гласове, а други не притежават никаква музикалност в гласа си и не умеят да пеят. Едни са възприемчиви, като или по природа имат дар да подражават, или го придобиват чрез упражняване, а други издават еднообразни и непроменящи се звуци. Петелът е горд, паунът е любител на красотата, гълъбите и домашните кокошки са похотливи, и по всяко време се отдават на похот. Яребицата е лукава и ревнива, хитро съдейства на ловците за улавяне на плячката.

Хиляди са също, както казахме, различията в заниманията и в начина на живот. Някои безсловесни водят обществен живот, тъй като за обществения живот е характерно действията на всички да са насочени към една обща цел, както това може да се види при пчелите. Защото при тях и жилището е общо, и излитането е общо, и заниманието на всички е едно; и което е най-важното, започват всяка работа под ръководството на цар и началник и не се осмеляват да излетят на полето, преди да са видели царя да излети пръв. И царят им не се избира след получаване на най-голям брой гласове (защото безразсъдството на народа често е поставяло за началник най-лошия), получава власт не по жребий (тъй като неразумната случайност на жребия нерядко поверява могъщество на най-последния), възкачва се на царския престол не по родова приемственост (защото такива от разкоша и ласкателството най-често са невежи и ненаучени на никаква добродетел); но по природа има първенство над всички и ги превъзхожда по големина, външен вид и кротост на характера. Царят има и жилище, но не го използва за отмъщение. Сякаш неписаните закони на природата са такива, че достигналите до най-голямо могъщество са бавни в наказанието. Впрочем, ако някои пчели не последват примера на царя, скоро се разкайват за безразсъдството си, защото умират, поразени от жилото. Нека чуят това християните, които имат заповед да не въздават *никому зло за зло*, а да надвигват *злото с добро* (Рим. 12:17, 21).

Подражай на неповторимото качество на пчелата, която, без да вреди на никого и без да разваля чуждия плод, изработва восъчни пити с мед. Защото явно събира восъка от цветовете и всмуквайки с уста меда - тази пръсната по цветовете във вид на роса влажност, - го пуска в кухнината на килийките. Затова медът отначало е течен, а после с течение на времето се сгъстява и достига до свойствената за него гъстота и сладост. Прекрасни и уместни похвали за пчелата са написани в Притчите, където тя е наречена мъдра и работлива; защото с голямо трудолюбие събира храна (*труда ѝ* - казва притчата (притч. 6:8) - *употребяват за здраве и царе и прости човеци*); с голяма мъдрост изгражда складове за меда! Като разтегля восъка до тънка ципа, пчелата изгражда от него нагъсто разположени и съединени една с друга килийки, така че непрекъснатостта на взаимната връзка между най-малките части служи за опора на всичко. Всяка килийка прилепва до съседната, отделяйки се от нея, а същевременно и съединявайки се с нея с тънка преграда. После тези пещерички се надстройват едни над други на два или три етажа; защото пчелата се страхува да направи само една голяма кухня, за да не би течността под действие на тежестта да се излее навън. И виж как изобретенията на геометрията са приложени на практика от премъдрата пчела. Всички килийки в медената пита са шестоъгълни и равностранни и не са разположени в една линия една над друга, за да не би дъната, ако се паднат над празно пространство, да се спукат, а ъглите на долните шестоъгълници служат за основа и опора на горните, за да издържат безопасно тежестта върху себе си и течността да се задържа във всяка килийка поотделно.

Как да ти опиша с подробности всички свойства на птиците относно начина на живот? Как например жеравите на смени стоят на нощна стража и едни спят, а други, обикаляйки наоколо, им осигуряват пълна безопасност по време на сън. После, щом времето на смяната изтече, пазещият изкръква и отива да спи, а друг го сменя и частично го възнаграждава за безопасността, от която сам се е ползвал. Същия ред ще забележиш и в летенето им. Ту един, ту друг служи за водач и след като лети известно време отпред, минава назад и предава на друг правото да води ятото, а след него - на следващ.

И делата на щъркелите не са далеч от разумното съзнание. Всички те долитат заедно до нашите земи и всички сякаш под едно знаме отлитат. Заобикалят ги и ги придружават нашите врани, които, както ми се струва, им оказват известна помощ против неприятелските птици. Доказателство за това е фактът, че, първо, по това време наоколо не се вижда никаква врана, и второ, враните, връщащи се с рани, носят

по себе си явни следи от своето сподвижничество и бойна дружба. Кой е постановил при тях законите за гостоприемство? Кой ги е заплашил с обвинение в дезертърство, така че нито една врана не остава вкъщи по време на придружаването? Да чуят това негостоприемните, които заключват вратите си и дори през зимата и нощем не искат да приемат под покрива си пришълци.

А грижовността на щъркелите към остарелите е достатъчна, за да направи и децата ни, стига да поискат да обърнат внимание на това, отцелюбиви. Защото, разбира се, няма човек, на когото толкова да му липсва благоразумие, че да не счита за свой срам да стои по-ниско от безсловесните птици по отношение на добродетелта. Щъркелите, като наобиколят баща си, чиито пера са се проскубали от старост, го стоплят с крилетата си и го снабдяват с обилна храна, оказват му голяма помощ дори при летенето, като леко го придържат от двете страни с крилетата си. И това е толкова добре известно на всеки, че считат щъркела като образец на отплащане за благоденянията: “да се отплатя за добрината”, казват.

Никой да не тъгува за бедността си и дори у дома му да не е останало нищо, да не се отчайва от живота си, а да обърне внимание на изобретателността на лястовицата. Когато вие гнездо, тя носи клечици с човката си, но не може да вземе кал с краката си; затова, като намокри краищата на перата си с вода и ги оваля в ситен прах, чрез този способ тя преодолява недостига на кал и малко по малко слепвайки клечките с кал като с лепило, отглежда малките си в гнездото. А ако някой им повреди очите, лястовицата притежава по природа някакво лечебно умение и чрез него връща здравето на очите на малките си. Научи се от това да не се захващаш с лоши дела поради бедността и в най-тежки страдания да не губиш надежда и да не седиш в безделие и бездействие, а да прибегваш към Бога, Който, дарявайки толкова на лястовицата, ще даде още повече на онзи, който вика към Него от цялото си сърце.

Има една морска птица - земеродно рибарче. Тя има навик да свива гнездо край самия бряг, поставя яйцата си на пясъка и седи в гнездото посред зима, когато от честите и силни ветрове морето се разлива по сушата. Но ветровете внезапно замлъкват и морските вълни не се движат, докато в продължение на седем дни земеродното рибарче мъти яйцата; защото за толкова дни то измътва пиленцата си. А понеже им е нужна и храна, щедрият Бог е дал на това дребно животно още седем дни, за да пораснат малките. Всички моряци знаят това, поради което наричат тези дни “дни на земеродното рибарче”². Божият Промисъл за безсловесните е узаконил всичко това, за да те научи да просиш от Него нужното за спасението ти. Какви чудеса не биха били извършени заради теб, създадения по Божий образ, щом Бог заради такава малка птичка съдържа голямото и страшно море, като му заповядал да бъде тихо посред зима?

Казват за гургулицата, че ако бъде разделена със съпруга си, вече не понася да общува с друг, а води безбрачен живот, като в памет на предишния си съпруг се отказва от нов съюз. Чуите, жени, колко почитано е вдовството и безсловесните го предпочитат пред неприличията на многобрачието!

При отглеждането на малките най-несправедливо от всички постъпва орелът. Като измъти две орлета, той избутва едното с удари на крилетата и го хвърля на земята, а приема и запазва само другото, като поради трудността на отхранването отблъсква онова, което е родил. Впрочем, както казват, морският орел не оставя отхвърленото да загине, а го отглежда заедно със своите орлета. Такива са онези родители, които под предлог на бедност подхвърлят кърмачетата си или не спазват равенството при разпределяне на наследството между децата. Защото справедливостта изисква както еднакво са дали живот на всеки, така по равно да им осигурят и средства за живот.

Не подражай на жестокостта на птиците, надарени с криви нокти, които, щом видят, че малките им вече се осмеляват да летят, започват да ги удрят и да ги блъскат с криле, изхвърлят ги от гнездото и вече изобщо не се грижат за тях. Похвално е чедолюбието на враната, която следва и летящите си вече деца, доставя им храна и ги храни доста дълго време.

Много видове птици не се нуждаят от общение със самци, за да заченат; но при други неосеменените яйца остават безплодни. За лешоядите³ казват, че в повечето случаи раждат малките си без общение и при все

² Или алкиониически. Това са седемте дни преди зимното слънцестоене и седемте дни след него.

³ Тук св. Василий вероятно има предвид египетската врана, която в Египет била символ на богинята майка и, общо казано, на женското начало на природата. Египтяните считали, че при този вид врани няма мъжки пол. Виж: Hora Apoll. Lib. 1 cap. II. Amm. Marc. XVII, 4, 11.

това са големи дълголетници; защото животът им често продължава дори до сто години. И запомни като пример този случай от живота на птиците, та когато видиш присмиващи се на нашето тайнство, че уж е невъзможно и е несъвместимо с природата Девица да роди, като запази девството си неосквернено, да можеш да си спомниш мисълта, че за да ни убеди в съществуването на чудеса, Благоволият да *спаси вярващите с безумството на проповедта* (1 Кор. 1:21), предварително ни е посочил множество случаи в самата природа.

Да произведе водата влечуги, живи души и птици да полетят над земята по небесната твърд. На птиците им е заповядано да летят *над земята*, защото земята доставя храна на всички, но и *по небесната твърд*, защото, както предварително отбелязахме, небе (ὐρανός), от думата ρᾶσαι (да бъде видим), тук е наречен въздухът; но въздухът, намиращ се над главите ни, е наречен също и *твърд*, защото в сравнение с етерното тяло е малко по-плътен и е по-сгъстен поради издигащите се изпарения.

И така, ето, пред теб има украсено небе, облечена с хубава премяна земя, море, изобилстващо с присъщите му рожби, въздух, пълен с летящи в него птици! Трудолобецо, като размислиш в ума си за всичко, което по Божия заповед е доведено от небитие в битие, дори и за онова, което словото ни сега не засегна, избягвайки по-дългото забавяне в тази тема и не желаяйки да изглежда като прехвърлило мярката, като размислиш в ума си за всичко това и като изучиш във всичко Божията премъдрост, никога не преставай да се удивляваш и във всяка твар да славиш Твореца.

И в нощния мрак имаш видове птици, търсещи храна нощем, и на дневната светлина - други видове, летящи денем. Защото прилепите, совите и бухалите принадлежат към птиците, хранещи се нощем. Затова, ако някоя нощ не ти се спи, достатъчно ти е да спреш вниманието си на тези пернати и да изследваш особеностите им, за да се подбудиш към славословене на Твореца. Как незаспиващ е славеят, когато мъти яйцата си, и през цялата нощ не престава да пее! Как прилепът е едновременно и четириногото животно, и птица; как той единствен сред птиците има зъби и ражда живи малки подобно на четириногите, но плува във въздуха, носен не от криле, а от някаква кожена ципа! Каква взаимна любов има по природа в тези създания! Прилепите се сплитат помежду си като синджир и се държат един за друг, което не е лесно да се постигне между нас, хората; защото отделното и частното за мнозина от нас е за предпочитане пред общото и съвкупното. Колко приличат на очите на совата упражняващите се в суетна мъдрост! И при совата зрението нощем е силно, но се помрачава, щом слънцето изгрее; и при тях разумът е доста изострен по отношение на празните умозрения, но е помрачен от отношение на познанието на истинската светлина.

А денем за теб е много по-лесно да събираш отвсякъде примери, събуждащи удивление от Създателя. Как петелът те буди за работа, кукуригайки с пронизителен глас, още отдалеч известява за приближаващото се слънце, става рано заедно с пътуващите, и изкарва земеделците на жътва! Колко бдителни са гъските, колко ясно чуват недоловимото от другите! Едно време гъски спасиха царствения град, като разкриха неприятелите, които с помощта на тайни подземни тунели вече бяха готови да превземат Римската крепост. В кой вид птици природата не открива някое специално, присъщо само за него чудо? Кой предсказва на лешоядите смъртта на хората, когато те се опълчват един срещу друг? Защото ще видиш, че безбройни ята лешояди следват войските и по подготовката на оръжията правят изводи за последиците. А това вече не е далеч от човешките умозаклучения.

Как да ти опиша страшните пълчища скакалци, които, като се вдигнат наведнъж под едно знаме и като се разположат на стан по цялата шир на страната, не докосват плодовете, преди да им бъде дадена заповед от Бога? Как селевкидът⁴ - това лекарство против тази напаст, птица, надарена с неограничена способност да яде, преследва скакалците, защото човеколюбивият Бог, оказвайки благоденствие на хората, и е дал ненаситна природа?

По какъв начин пеят щурците? Защо на пладне пеят по-силно от обичайното чрез разширяване на гърдите и привличане на въздуха, което издава звук? Но изглежда, че словото ми, описвайки всичко чудесно при птиците, изостава повече, отколкото бих изостанал аз, ако бих се опитал да тичам след тях.

⁴За това, как селевкидите преследват и унищожават скакалците, свидетелства Гален, de locis affectis lib. 6, cap. 3. Евстатий превежда: margas (Потапница - вид патици от род Nyroca).

Когато видиш между птиците така наречените насекоми, например пчели и оси (а са наречени насекоми, поради наличието навсякъде по тях на своеобразни насичания), забележи, че при тях няма дишане и бял дроб, но те поемат въздух с цялото си тяло. Затова, ако се намажат със зехтин, умират от запушване на телесните пори; но ако скоро след това бъдат облети с оцет, отново се съживяват, защото порите им се отварят за въздуха. Нашият Бог не е създал нищо излишно свръх потребното и не е пропуснал нищо от необходимото.

Когато разглеждаш обичащите водата птици, ще откриеш в тях друго устройство, пръсти - не разделени като при враната и не изкривени като при хищните птици, а широки и ципести, за да плуват лесно във водата и с ципите между пръстите да раздвижват водата като с весла. Когато забележиш как лебедът, спускайки шията си надълбоко, си набавя храна от дъното, и тук ще откриеш премъдростта на Създателя, Който е дал на лебеда шия, по-дълга от краката, та той, потапяйки я като въдица, да си добива храна, скрита надълбоко.

Словата на Писанието, четени просто, се състоят от няколко кратки думи: *Да произведе водата птици, да полетят над земята по небесната твърд*. Но да изследваме смисъла, съдържащ се в думите, и тогава ще се открие голямото чудо на премъдростта на Създателя. Колко различия е видял Той предварително в птиците! Как е направил различни помежду им еднаквите по вид! Как е снабдил всяка птица с отличителни свойства! Денят няма да ми стигне, за да ви разказвам за въздушните чудеса. Сушата ни зове и иска да ни покаже дивите животни, влечугите и домашните животни, имайки пригответни заслужаващи също толкова голямо внимание неща, каквото заслужават и растенията, и разреда на плаващите, и всички птици. *Да произведе земята живи души според рода им, добитък и години, и земни зверове според рода им*.

Какво ще кажете вие, които не вярвате на Павел за изменението при възкресението (виж 1 Кор. 15:35-51), когато виждате, че много въздушни животни променят външния си вид? Така се говори и за индийската гъсеница рогоносец, която отначало се превръща в какавида, а после с течение на времето става копринена пеперуда, но не остава и в този вид, а ѝ порастват меки и широки криле. Затова, когато вие, жени, седите и предете произведението на тези гъсеници, тоест нишките, които ви доставят сирите⁵ за изработване на меки дрехи, като си спомняте за преобразяванията на това животно, добийте ясна представа за възкресението и не се съмнявайте в изменението, което Павел възвестява на всички.

Но чувствам, че словото превишава мярката. Щом погледна множеството казани от мен неща, виждам, че съм прехвърлил мярката, но щом насоча вниманието си към разнообразието на мъдростта, проявена в създанията, ми се струва, че още не съм започнал беседата си. А освен това не е безполезно и да ви задържа по-дълго. Защото какво биха правили някои от вас до настъпването на вечерта? Не ви карат да уреждате пиршества, не ви чакат угощения; та затова, ако желаете, да употребим телесния пост за развеселяване на душите. Често си слугувал на плътта, като си ѝ доставял наслади; сега послугувай на душата. *Уповавай се* (слав.: *Наслади се*) *на Господа, и Той ще изпълни желанието на сърцето ти* (Пс. 36:4). Ако обичаш богатството, ето ти духовно богатство: *Съдбите Господни са истина - всички са праведни; те са по-желани от злато, и от множество скъпоценни камъни* (Пс. 18:10, 11 - слав.). Ако си любител на насладите и удоволствията, ето ти Божиите слова, които за човек със здраво духовно чувство са *по-сладки от мед и капки от воцвен мед* (Пс. 18:11). Ако ви позволя да си тръгнете и разпусна събранието, някои ще се затичат да играят на зарове. Там има ругатни, продължителни спорове и терзания на користолюбieto. Там стои един демон, който чрез кости с точки възпламенява лудостта; прехвърля едни и същи пари ту в една, ту в друга посока, ту издига един с победа, а друг потапя в униение, ту обратно, прави втория горд, а първия покрива със срам. Каква полза да постиш с тяло, при положение че душата ти е пълна с безброй злини? А онзи, който, макар да не играе на зарове, прекарва времето с в безделие, какви ли не празнословия ще изрече? Какви ли не глупости ще чуе? Безделието, съчетано с липса на страх от Бога, учи на порок неумеещите да използват времето. И така, в казаното от мен ще се намери може би нещо полезно; ако ли пък - не, то ползата е поне тази, че като прекарвате времето си тук, не съгрешавате. Така че, да ви задържам по-дълго означава да ви отстранявам за повече време от грехове.

За признателния съдник е достатъчно и казаното дотук, ако обърне внимание не на богатството на творението, а на немоцта на нашите сили и на това, че и казаното е достатъчно за развеселяване на

⁵Салмазий отбелязва, че названието сири (σῆρες) може да принадлежи както на копринените гъсеници, така и на народа, от който коприната първоначално е станала известна, а именно, на китайците.

събрали се. Земята ни нагости с растенията си, морето - с риби, въздухът - с птици. И сушата е готова да ни предложи равностойни на тези неща. Но тук ще поставим край на утринния пир, за да не би прекаленото преяждане да притъпи у нас вкуса към вечерната наслада. А Този, Който е изпълнил всичко с творенията Си и във всичко ни е оставил явни паметници за чудесата Си, да изпълни сърцата ви с всяко духовно веселие в нашия Господ Исус Христос, Което слава и власт във вечните векове. Амин.

БЕСЕДА 9

За земните животни

Как ви се стори сутрешната словесна трапеза? А на мен ми идва наум да оприлича беседата си на усърдието на някой беден домакин, който желае да мине за богат уредник на гошавки, но няма скъпи ястия и досажда на гостите, като щедро изнася на масата бедните си запаси, така че радушието му се превръща за него в изобличение, че не познава приличието. Подобно до известна степен е и моето слово, освен ако не кажете нещо друго за него. Впрочем, каквото и да е то, не бива да го презирате. Защото съвременниците на Елисей не го обвинили в лошо угощение, макар че предложил на приятелите си *диворастващи зеленчуци*¹. (4 Царств. 4:39 - слав.).

Известни са ми правилата на алегорията, макар да не съм ги открил аз, а съм ги намерил в съчиненията на други. По тези правила някои, приемайки написаното не в общо-употребявания смисъл, наричат водата не вода, а някакво друго вещество, дават и на растението, и на рибата значение по своя преценка, даже живота на влечугите и дивите животни обясняват в съответствие със собствените си представи, подобно на тълкувателите на сънища, които дават на видяното в сънищия тълкувания, съответстващи на собственото им намерение. Аз пък, щом чуя за трева, разбирам трева; също и растение, риба, диво животно и добитък - всичко, както е наречено, така и го приемам. *Не се срамувам от благовестието* (Рим. 1:16). И тъй като писалите за света са разсъждавали много за формата на земята - дали е кълбо, или цилиндър, или прилича на кръг, еднакво заоблен от всички страни, или на улей, имащ в средата си хлътнаост (защото писалите за света са прибъгвали към всички тези предположения и всеки от тях е опровергавал предположението на другия) - то не ще се съглася да призная разказа ни за сътворението на света за заслужаващ по-малко уважение единствено поради това, че Божият слуга Моисей не е разсъждавал за форми, не е казал, че обиколката на земята е сто и осемдесет хиляди стадия², не е измерил докъде достига земната сянка във въздушното пространство, когато слънцето отива под земята, и как тази сянка, падайки върху луната, предизвиква затъмнение. Щом като той е премълчал отнасящото се до нас като безполезно, нима поради тази причина ще счита словата на Духа за по-маловажни от обезумялата мъдрост? Не е ли по-добре да прославя Този, Който не е затруднил ума ни, а е уредил така, че всичко да бъде написано за назидание и усъвършенстване на душите ни? Струва ми се, че това не са разбрали онези, които, в съответствие със собственото си разбиране са решили да придадат определено значение на Писанието с някакви си нововъведения и натъкмявания. Но това означава да правиш себе си по-мъдър от словата на Духа и под формата на тълкувание да прокарваш собствените си идеи. Затова нека разбираме така, както е написано.

Да произведе земята жива душа, и домашни животни, и диви животни, и влечуги. Представи си Божието слово протичащо през цялото творение, започнало в един момент, действено и досега и готово да действа до края, до свършека на света. Както кълбо, което е задвижено от някого и е срещнало наклон, поради естеството си и поради предразполагащото място се търкаля надолу и не спира, докато не го поеме някое равно място, така и природата на съществата, задвижена от една заповед преминава равномерно и през раждащото се, и през разрушаващото се творение, запазвайки продължаването на видовете чрез уподобяване, докато не достигне до самия край; защото тя прави така, че от коня произлиза кон, от лъва - лъв, от орела - орел, и всеки животински вид, запазван в сменящите се едно след друго поколения, продължава до свършека на вселената. Никакво време не уврежда и не унищожават характерните видови свойства на животните. Напротив, природата им, сякаш наскоро създадена, се движи заедно с времето.

Да произведе земята жива душа. Тази заповед се е запазила в земята и тя не престава да служи на Създателя. Едни същества произлизат чрез приемственост от съществували по-рано, а други дори и сега са живораждащи се от самата земя. Защото тя не само произвежда скакалци в дъждовно време и хиляди други видове пернати, носещи се из въздуха, по-голямата част от които поради дребните си размери нямат и

¹Лáχαα βύρα. С тези думи свети Василий превежда останената без превод от седемдесетте еврейска дума אריוו.

²Стадий - мярка за дължина, равна на 185 м.

име, но ражда от себе си и мишки и жаби. Край египетска Тива, когато през жегите вали много дъжд, цялата страна изведнъж се изпълва с полски мишки. Виждаме, че змиорките не се образуват по друг начин, освен от тиня. Те се размножават не с яйца и не по някакъв друг начин, а произлизат от земята.

Да произведе земята душа. Добичетата са земни животни и са наведени към земята; но човекът е небесно насаждение, различава се от тях както по външния вид на тялото си, така и по достойнството на душата си. Какъв е външният вид на четириногите? Главата им е наведена към земята, гледа към корема и по всякакъв начин търси приятното за стомаха. Твоята глава е повдигната към небето, очите ти гледат нагоре. Затова, макар понякога да се безчестиш с плътски страсти, робувайки на стомаха и на намиращото се под корема, като се доближаваш до лишените от разум животни и се уподобяваш на тях (срв.: Пс. 48:13), при все това ти приляга друга грижа: да търсиш *това, що е горе, дето е Христос* (Кол. 3:1 - слав.), да бъдеш с мисълта си над земното. А какъвто външен вид ти е даден, така се разпореждай и с живота си. Жилището ти да бъде *на небесата* (Фил. 3:20). Истинската ти родина е горният Иерусалим; твои съграждани и сънародници са *първородните, които са написани на небесата* (Евр. 12:23).

Да произведе земята жива душа. И така, не от земята се е появила скритата в нея душа на безсловесните, а е произлязла заедно със заповедта. А душата на безсловесните е една, защото един е отличителният белег - безсловесността³. Но всяко животно се отличава със специфични особености на характера. Волът е як, магарето - лениво, конят е разгорещен в пожелаването на другия пол, вълкът не може да бъде опитомен, лисицата е лукава, еленът е боязлив, мравката е трудолюбива, кучето е благодарно и паметливо в приятелството. Защото в един и същ миг и е създадено всяко животно, и му е дадено специфично естествено качество. За лъва са вродени яростта, склонността към самотен живот и необщителността със себеподобните си. Като цар на безсловесните, поради природната си надменност, той не търпи да има равни на себе си. Не докосва приготвена снощи храна, не се връща при остатъците от своята плячка. Природата му е дала такива гласови органи, че много животни, превъзхождайки го по бързина, нерядко биват улавяни с едно негово изревяване. Барсът е стремителен и бърз в нападенията си. Дадено му е годно за това тяло, което с гъвкавостта и лекотата си успява да следва душевните движения. Природата на мечката е тромава и характерът ѝ е своеобразен, коварен, дълбоко прикрит. Облечена е и с такова тяло - тежко, плътно, нямашо стави, наистина подходящо за студено животно, живеещо в бърлога.

Ако със словото си се докоснем до загрижеността, която тези безсловесни по природа, без да са се учили, имат за живота си, то или сами ще се подтикнем към пазене на самите себе си и към грижа за спасението на душите си, или още повече ще осъдим себе си, щом открием, че дори и в подражаването на безсловесните оставаме назад. Мечката, когато ѝ бъдат нанесени много дълбоки рани, често се лекува сама, като по всякакъв начин запушва раната с билката лопен, която притежава свойството да суши. Можеш да видиш, че и лисицата се лекува с борова смола. Костенурката, като се нахрани с ехиднино месо, избягва вредата от отровата, като използва като противоотрова риган. И змията излекува болните си очи, като се наяде с копър.

А предузнаването на въздушните промени не засенчва ли дори разумното познание? Преди началото на зимата овцата жадно се нахвърля върху храната, сякаш наяждайки се за времето на предстоящата оскъдица. Воловете, затворени дълго през цялата зима, с приближаването на пролетта, като усетят промяната с естественото си чувство, започват да гледат към изхода на обора и всички, сякаш по даден знак, променят поведението си. Някои трудолюбиви наблюдатели са забелязали, че живеещият на сушата таралеж прави в дупката си два отвора и щом задуха севернякът, запушва северния вход, а щом задуха южнякът, се премества до северния вход.

И какво ни се показва чрез това на нас, хората? Не само, че грижовността на Създалия ни се е разпростряла върху всичко, но също, че и при безсловесните има някакъв усет за бъдещето; затова и ние да не се привързваме към сегашния живот, а нека цялата ни грижа да бъде за бъдещия век. Няма ли сам да се потрудиш за себе си, човече? Няма ли още в сегашния живот да си приготвиш нужното за упокоение в бъдещия, като вземеш пример от мравката? През лятото тя си събира храна за зимата и не прекарва времето си в безделие поради това, че още не са настъпили зимните скърби, а напротив, с някакво неуморимо усърдие се напруга да работи, докато не донесе в складовете си достатъчно количество храна. И прави това

³Липсата на разум.

не небрежно, а влага мъдра загриженост, за да ѝ стигне храната за колкото е възможно повече време. Тя разсича с щипците си всяко зърно на две половини, за да не би то да покълне и да стане негодно за храна. Освен това изсушава зърната, щом забележи, че са се навлажнили. И ги разстила за сушене не по всяко време, а само когато предчувства, че въздухът дълго време ще бъде сух. Със сигурност не ще видиш да вали дъжд през цялото време, докато запасите на мравките са разстлани за сушене.

Кое слово ще бъде достатъчно за това? Кой слух ще го побере? Ще ни стигне ли времето да опишем и да разкажем за всички чудеса на Твореца? Да кажем и ние с пророка: *Колко са многобройни делата Ти, Господи; всичко си направил премъдро!* (Пс. 103:24). Ето защо не ще бъде достатъчно за наше извинение това, че не сме научени на полезното по книги, след като и по неизучавания закон на природата можем да избираме това, което служи за наша полза. Знаеш ли какво добро трябва да сториш на ближния си? Същото, което сам желаеш друг да ти стори. Знаеш ли кое е зло? Това, което самият ти не би се съгласил да претърпиш от друг. Не някакво умение да се режат корени, не някакво опитно изследване на тревите е открило на безсловесните познанието за полезното; напротив, всяко животно по естествен начин намира спасителното за него и има някакво непостижимо родство с това, което съответства на природата му.

И в нас има естествени добродетели, с които душата има родство не в резултат на човешко обучение, а по силата на самата природа. Някоя наука не ни учи да мразим болестта, а сами изпитваме отвращение към всичко, което ни причинява скръб; така и в душата има някакво придобито не чрез обучение странене от злото. Всяко зло е душевен недъг, а добродетелта съответства на здравето. Някои сполучливо са определили здравето като добро състояние на естествените функции. Който каже същото и за доброто състояние на душата, не ще съгреша против приличието. Затова душата и без да се учи, желае присъщото за нея и съответстващото на природата ѝ. Точно поради тази причина целомъдрието е похвално за всеки, справедливостта е достойна за одобрение, мъжеството е удивително, благоразумието е силно желано. Тези добродетели са по-присъщи за душата, отколкото здравето - за тялото.

Деца, обичайте бащите си; родители, *не дразнете децата си* (срв. Еф. 6:1, 4). Не казва ли същото и природата? Павел не ни съветва нищо ново, а укрепва връзките на естеството. Щом като лъвицата обича родените от нея и вълкът влиза в бой за своите вълчета, какво ще каже човекът, който и заповедта престъпва, и природата изкривява, когато или син не уважава старостта на баща си, или баща, като встъпи във втори брак, забравя предишните си деца? При безсловесните взаимната любов между деца и родители е непобедима, защото създалият ги Бог е изпълнил недостигът на разум в тях с излишък на чувства. Защо агънцето, като изприпка от кошарата, сред хиляди овце разпознава цвета и гласа на майка си и търси своите собствени извори на мляко? И ако намери майчиното виме почти празно, се задоволява с него, като отминава много вимета, натежали от мляко. И майката сред хиляди агнета разпознава своето. Гласът на всички е един, и цветът - също, и мирисът е подобен, както му се струва на нашето обоняние; но те имат някакво сетиво, което е много по-развито, отколкото си представяме, и чрез което за всяко животно е лесно да разпознае собственото си.

Кученцето още няма зъби, но вече се защитава с уста от раздразнилия го. Телето още няма рога, но вече знае къде ще му поникне оръжието. Всичко това служи за доказателство, че никое животно не се обучава на това, което по природа е заложено в него, и че в съществата няма нищо безредно и неопределено, а напротив, всички носят по себе си следи от премъдростта на Твореца и всяко показва със себе си, че е снабдено с нужното за опазване на собственото му благосъстояние.

Кучето не е надарено с разум, но има сетива, почти равностилни на разум. То се оказва научено от природата на това, което светските мъдреци с големи усилия са изнамерили, след като са прекарвали в размисъл за него по-голямата част от живота си - имам предвид заплетените им умозаклучения. Защото, търсейки следите на дивеча, когато открие, че те се разклоняват в много посоки, обикаля тичешком по отклоненията, водещи насам-натам, и с това, което прави, едва ли не изрича следното умозаклучение: "Звярът е свърнал или тук, или там. Но след като не е тръгнал нито в една от двете, остава да се е затичал в тази посока". И по този начин чрез отхвърляне на лъжливиото намира истинското. Какво повече правят онези, които, седейки важно на писмената маса, от три хипотези отхвърлят две и в оставащата намират истината?

А помненето на милостта у това животно не ще ли засрами всеки неблагоприятен към благодетеля си? Говори се, че много кучета, когато господарите им са били убивани в някое затънтено място, са умирали край тях. А

някои, скоро след извършване на убийство са служели за водачи на издирвачите на убийците и са стигали дотам, че са погубвали злодеите. А какво ще кажат онези, които не само не обичат сътворилия ги и хранещ ги Господ, но и имат сред приятелите си такива, които приказват неистини за Бога, седят на една маса с тях и по време на самото хранене търпят хули срещу Хранещия ги?

Но да се върнем към разглеждане на тварите. Животните, които лесно биват улавяни, са по-плодовити от другите. Затова зайците и дивите кози раждат по много малки, а дивите овце близнят, за да не изчезне видът им, унищожен от хищници. Обратно, животните, които се хранят с други животни, раждат малко. Затова лъвицата става майка едва на един лъв. Защото лъвчетата, както се говори, първо разкъсват с острите си нокти майчината утроба и после излизат на бял свят. И ехидните се раждат, като прегризват утробата на родилката и с това ѝ въздават заслужената отплата. По този начин нито едно същество не е оставено без Промисъл и нито едно не е лишено от полагащата му се грижа.

Ако почнеш да разглеждаш и самите членове на животните, ще установиш, че Творецът не е добавил нищо излишно и не е отнел нищо необходимо. Дал е на хищниците остри зъби; защото те са имали нужда от такива зъби според вида на храната. А онези, които е въоръжил наполовина със зъби, е снабдил с много и различни вместилища за храната. Понеже те не могат от първия път да сдъвчат достатъчно добре храната, дал им е възможност да повръщат погълнатото, за да може то, надребнено чрез преживяне, да бъде усвоено. Стомахът, дванадесетопръстникът и червата ненапрасно са дадени на животните, у които те са налице, а всеки от тези органи изпълнява някаква необходима функция. Шията на камилата е дълга, за да е равна на краката и да достига до тревата, с която се храни. Вратът на мечката, лъва, тигъра и на другите животни от този род е къс и вдаден в раменете, защото те не се хранят с трева и понеже са хищници и се прехранват с лов на животни, нямат нужда да се навеждат до земята.

А за какво му е хобот на слона? Това огромно животно, и даже най-голямото сред всички живеещи на сушата, като създадено за ужас на всеки срещнат, трябвало да бъде едро и да има грамадно тяло. Ако му бе дадена голяма и съразмерна на краката шия, би му било трудно да я носи, защото поради прекалената тежест, тя постоянно би се навеждала към земята. А сега главата на слона е съединена с гръбнака чрез малко на брой шийни прешлени, но пък той има хобот, който възнаграждава липсата на шия; с него слонът си набавя храна и засмуква вода. А и краката му са без стави и като стълбове подпират тежестта на тялото. А ако бяха заменени с нежни и слаби мускули, на слона често биха му се случвали изкълчвания на ставите, които биха били недостатъчни за поддържане на тежестта, когато застава на колене или става. А сега късата надпетна кост е поставена под крака на слона и той няма стави нито в подбедрицата, нито в коляното; защото нестабилността на ставите не би издържала грамадното и клатещо се тяло, което му е дадено. Затова му е бил нужен този нос, който се спуска до нозете. Не виждаш ли как по време на сражение слоновете като някакви одушевени кули вървят в редици напред или като хълмове от плът с неударим устрем пробиват сплотените щитовете на неприятелите? А ако долните части на слоновете не биха били съразмерни, това животно не би се държало дълго на крака. А сега, както твърдят някои, слонът живее триста и повече години. Тъкмо затова краката му са цялостни и без стави. А, хоботът, който по природа е еластичен, свива се и се отпуска като змия, повдига от земята храната, както казахме. Така че твърдението, че в сътвореното не може да се намери нищо излишно или недостигащо, отговаря на истината. Но Бог е създал и това огромно по размери животно покорно на човека. Когато го учим, то разбира, и когато го бием, търпи. А с това Бог ясно ни учи, че е подчинил всичко на нас, защото сме сътворени по образа на Създателя.

Но не само в големите животни можеш да съзреш неизследима мъдрост; напротив, и в най-малките лесно ще събереш не по-малък брой чудеса. Както не се удивлявам повече на високите планински върхове, които поради близостта си до облаците чрез непрестанно духане на ветровете запазват постоянен студ, отколкото на ниските долини, които не само се спасяват от жестокостта на планинските ветрове, но и винаги задържат в себе си топъл въздух, така и в устройството на животните не се удивлявам повече на слона заради неговата големина, отколкото на мишката, защото тя е страшна и за слона, или пък на тънкото жило на скорпиона, което Творецът е създал кухо като свирка, за да се впръсква през него отрова в ужилените.

И никой да не обвинява Твореца за това, че е създал отровни животни, разрушителни и враждебни към живота ни. В противен случай някой би почнал да обвинява и възпитателя, че поставя в ред

лесноподвижността на младостта с удари и оцеломъдрява дързостта с камшици. Зверовете стават и доказателство за вярата ни. Вярваш ли на Господ, Който е казал: *Аспида и василиск ще настъпиш, лъв и змей ще тъпчеш* (Пс. 90:13)? И по силата на вярата имаш власт да тъпчеш змии и скорпиони. Нима не знаеш, че ехидната, която ухапала Павел, докато той събирал храсти, не му причинила никаква вреда, защото светецът бил заварен изпълнен с вяра (Деян. 28:3-6)? А ако ли пък нямаш вяра, бой се не толкова от звяра, колкото от собственото си неверие, чрез което си се направил лесноразрушим от всичко.

Но отдавна чувствам, че ме питате за сътворението на човека, и ми се струва, че почти чувам викащите слушатели: “Полагаме усилия да изучаваме природата на това, което ни принадлежи, а не познаваме самите себе си”. И така, необходимо е да кажем нещо по този въпрос, като се отърсим от възпиралата ни досега мудност. Защото наистина като че ли най-трудно от всичко е да опознаеш себе си. Не само окото, разглеждащо външното, не може да бъде използвано за разглеждане на самия себе си, но дори и умът ни, проникателно съзиращ чуждата грешка, е тромав в осъзнаването на собствените си недостатъци. Затова и сега словото ни, което с такава проникновеност описваше чуждото, е слабо и тромаво в изследването на собственото, макар до опознаване на Бога да ни водят не толкова небето и земята, колкото собственото ни устройство, стига някой благоразумно да изследва себе си, както казва пророкът: *Дивно е за мене (Твоето) знание* (Пс. 138:6), тоест: “Като разгледах самия себе си, разбрах превъзходството на Твоята премъдрост”.

И рече Бог: Да сътворим човека (Бит. 1:26). Къде е иудеинът, който, когато и по-горе светлината на Богословието проникваше сякаш през някакъв прозорец и второто Лице, макар и да се показваше тайнствено, не се явяваше ясно, се опълчваше против истината и твърдеше, че Бог сам разговаря със Себе Си? Той казва: “Бог Сам Си е говорел, Сам и е създал. *Да бъде светлина, и биде светлина*”. И тогава в думите на иудеина бе лесно да се открие нелогичност. Защото кой ковач или дърводелец, или обушар, седейки сам със занаятчийските си инструменти, когато никой не се труди заедно с него, ще си каже сам: “Да направим нож”, или: “да изковем плуг”, или: “Да зашием обувката”? Няма ли, напротив, мълчаливо да свърши това, което се иска от него? Наистина странно празнословие е да се твърди, че някой следи и сам си заповядва, сам се надзирава, сам се самопринуждава властно и настоятелно. Но какво ли не могат да кажат онези, които не се посвениха да наклеветят Самия Господ, имайки обучен в лъжата език? Но сегашните думи напълно им затварят устата. *И рече Бог: Да сътворим човека*. Кажете ми: нима и сега Лицето е само едно? Не е написано: “Да бъде човек”, а: *Да сътворим човека*. Докато още не се е появил ученикът, проповедта на Богословието била скрита в дълбочина. Но когато сътворението на човека вече станало предстоящо, излиза наяве и вярата и догматът на истината проличава по-очевидно. *Да сътворим човека*. Чуваш ли, христорорецо, думите, отправени към Участващия в сътворението на света, към Онзи, *чрез Когото сътвори и вековете (...), Който държи всичко с мощното Си слово* (Евр. 1:2, 3)?

Но иудеинът не приема безмълвно словото на благочестието. А както най-люто мразещите човека зверове, когато бъдат затворени в клетка, хапят пръчките на клетката и макар така да възбуждат свирепостта и неукротимостта на природата си, при все това не могат да приведат в изпълнение яростта си, така и враждуващият против истината род - иудеите, когато бъдат хванати натясно, казват: “Много са лицата, към които било отправено Божието слово. Защото казал: *Да сътворим човека* на стоящите пред Него ангели”. Иудейска измислица! Баснотворството е присъщо само на иудейското лекомислие! За да не признаят едно, измислят хиляди неща, и като отхвърлят Сина, приписват достойнството на съветодателството на слугите; правят подобни на нас раби властелини на нашето сътворение. Усъвършенствалият се човек се издига до ангелско достойнство. Но кое създание може да бъде равно на Създателя?

Разгледай и следващите думи: *по Наш образ*. Какво ще кажеш за това? Да не би Бог и ангелите да имат еднакъв образ? Син и Отец по необходимост имат еднакъв образ, стига да разбираме образа боголепно, тоест състоящ се не от телесно очертание, а от Божествено свойство. Слушай и ти, който принадлежиш към новото обрязване и в християнството се захващаш да защитаваш иудейството. На кого казва: *по Наш образ*? На кого друго, ако не на сиянието на славата и образа на Неговата ипостас (Евр. 1:3), *Който е образ на невидимия Бог* (Кол. 1:15)? И така, обръща се към собствения Си Образ, към живия Образ Който казва: *Аз и Отец едно сме* (Иоан. 10:30) и: *Който е видял Мене, видял е Отца* (Иоан. 14:9). На Него казва: *Да сътворим човека по Наш образ*. А там, където образът е един, може ли да има неподобие?

И сътвори Бог човека (Бит. 1:27). Не: “сътвориха”. Тук Моисей избягвал множествеността на лицата. Вразумявайки с първите думи иудеите, а с вторите изключвайки езичеството, той за по-безопасно се върнал към единственото число, за да разбираш Сина заедно с Отца и да избегнеш опасността от многобожие.

По Божий образ го сътвори. Отново въвежда личността на Сътрудника. Защото не казал: “По Свой образ”, а: “по Божий образ”. А в какво човекът има Божий образ и как участва в подобие, за това, ако Бог даде, ще бъде казано в следващите беседи. А сега ще кажем само едно: щом образът е един, откъде ти хрумна мисълта така нетърпимо да безчинстваш и да твърдиш, че Синът не е подобен на Отца? Каква неблагодарност! Самият ти си станал участник в подобие и не приписваш това подобие на Благодетеля! Считааш даденото ти по милост за нещо, което е лично твое и ти принадлежи завинаги, а не позволяваш на Сина да има естествено принадлежащото Му подобие с Родилия Го!

Но вечерта, която отдавна вече доведе слънцето до залез, ни предписва мълчание! Затова и ние ще дадем тук почивка на словото, като се задоволим с казаното. Защото сега се докоснахме до словото само колкото бе необходимо за възбуждане на вашата ревност, а по-съвършено изследване на тази тема, при съдействието на Духа, ще предложим в следващите беседи.

Вървете си с радост вие, христолюбива църква, и вместо със скъпи ястия и с разнообразни подправки, украсете скромните си трапези със спомена за казаното! Да се посрами аномеят⁴, да се посрами иудеинът, да се развесели благочестивият с догматите на истината; да се прославя Господ! Нему слава и власт във вечните векове. Амин!

⁴Аномеи - еретици, които не признават единна същност на Бог Отец и Бог Син.